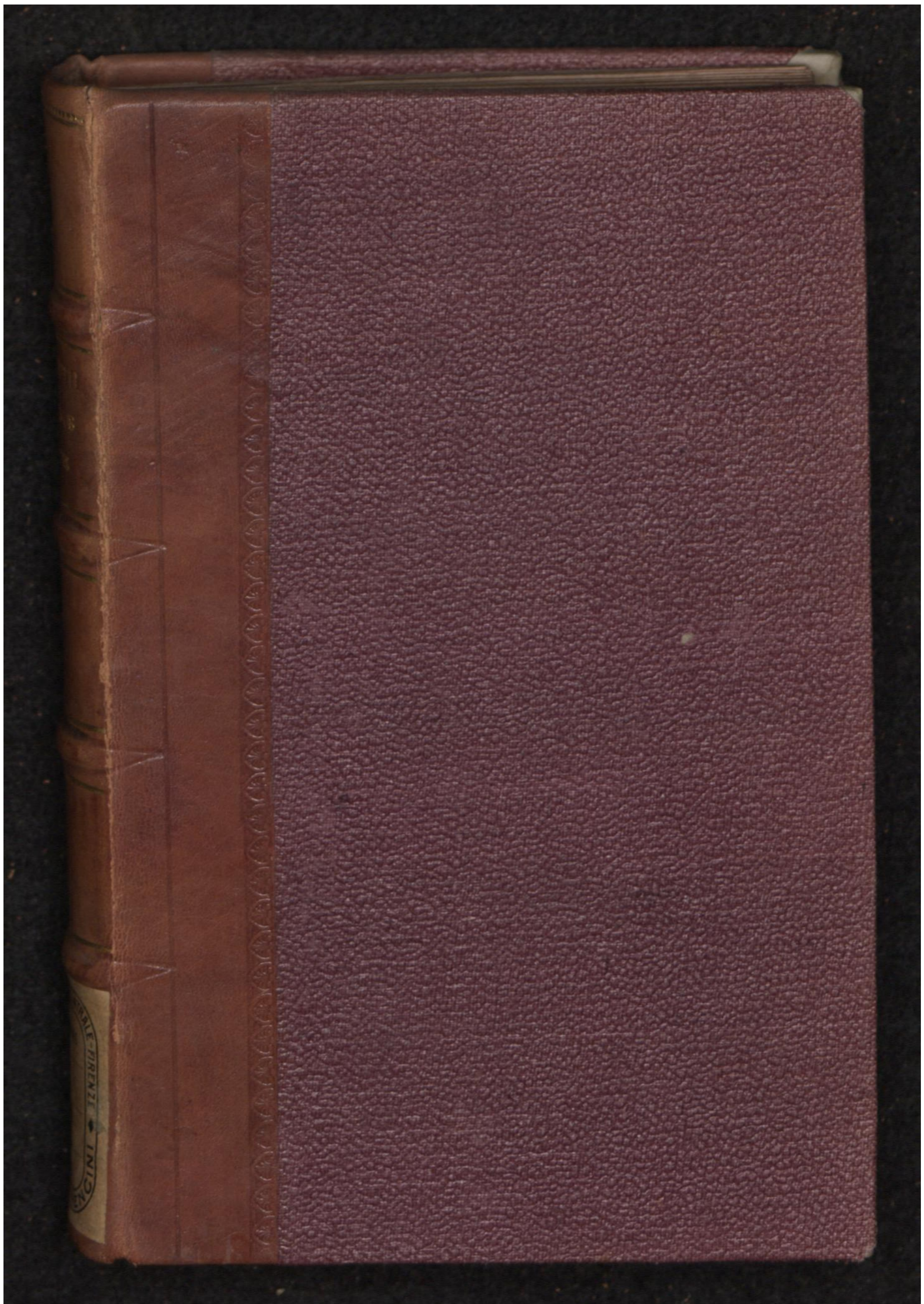
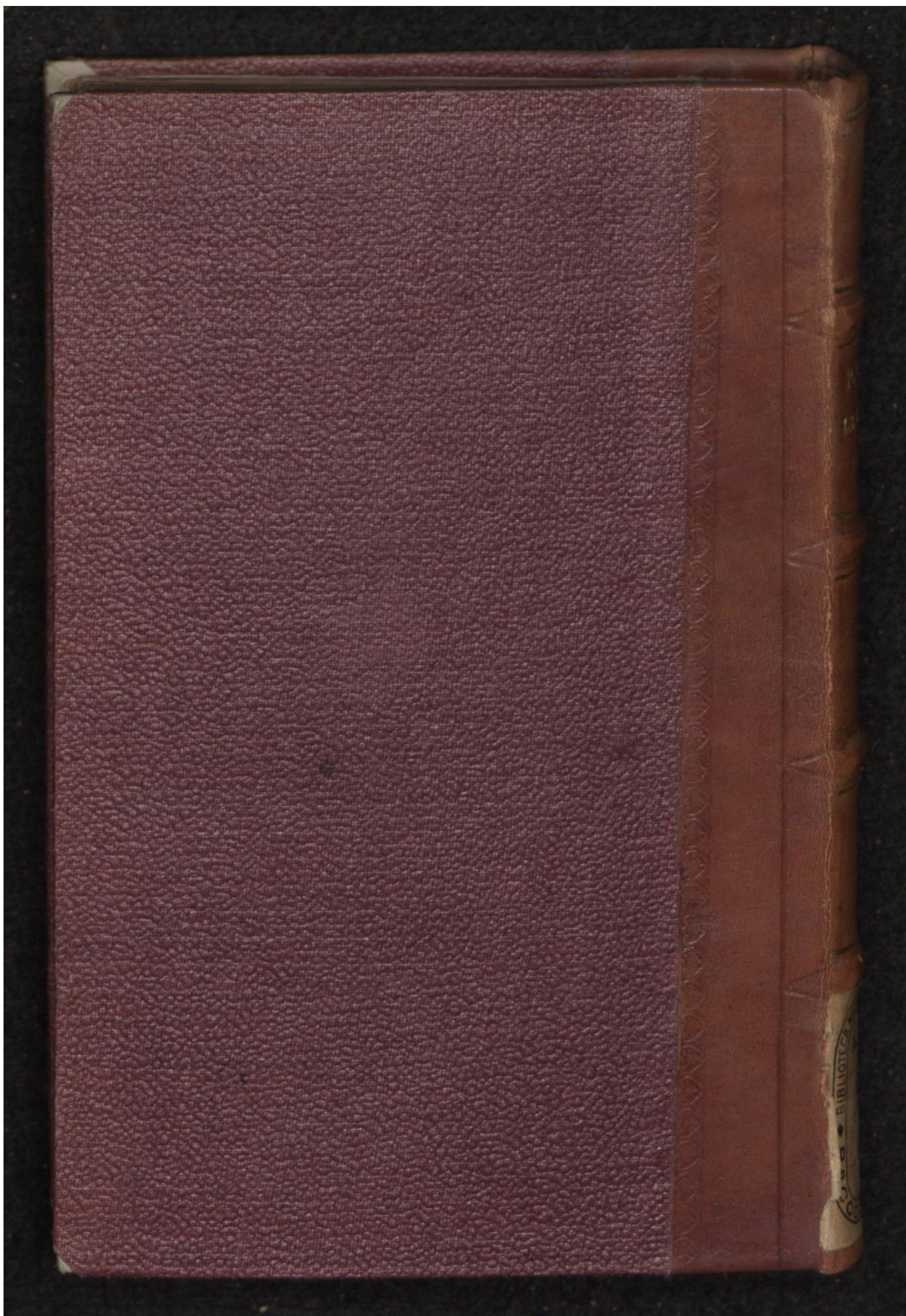

P. MANUTII
DE LEGIBUS
ROMANIS
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
II
3
40

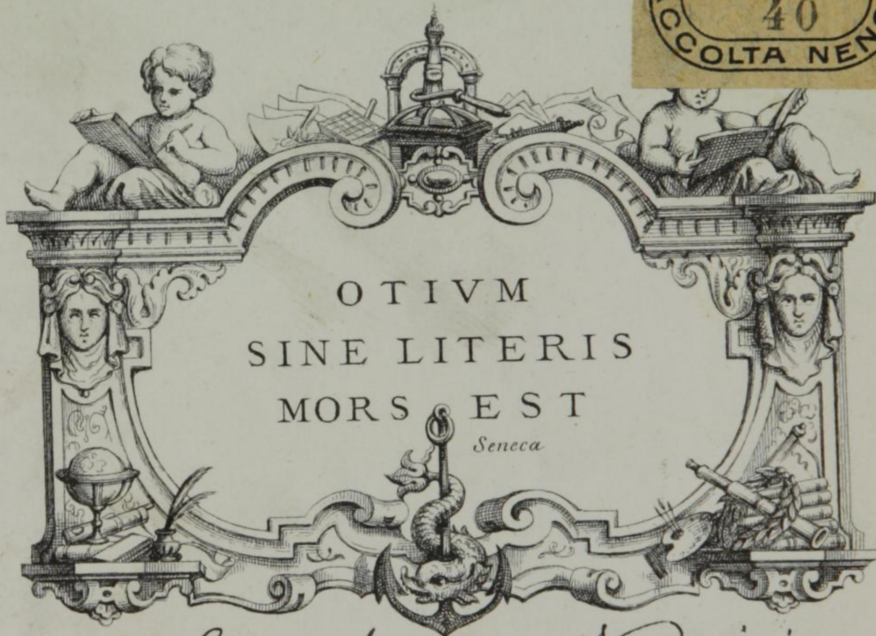

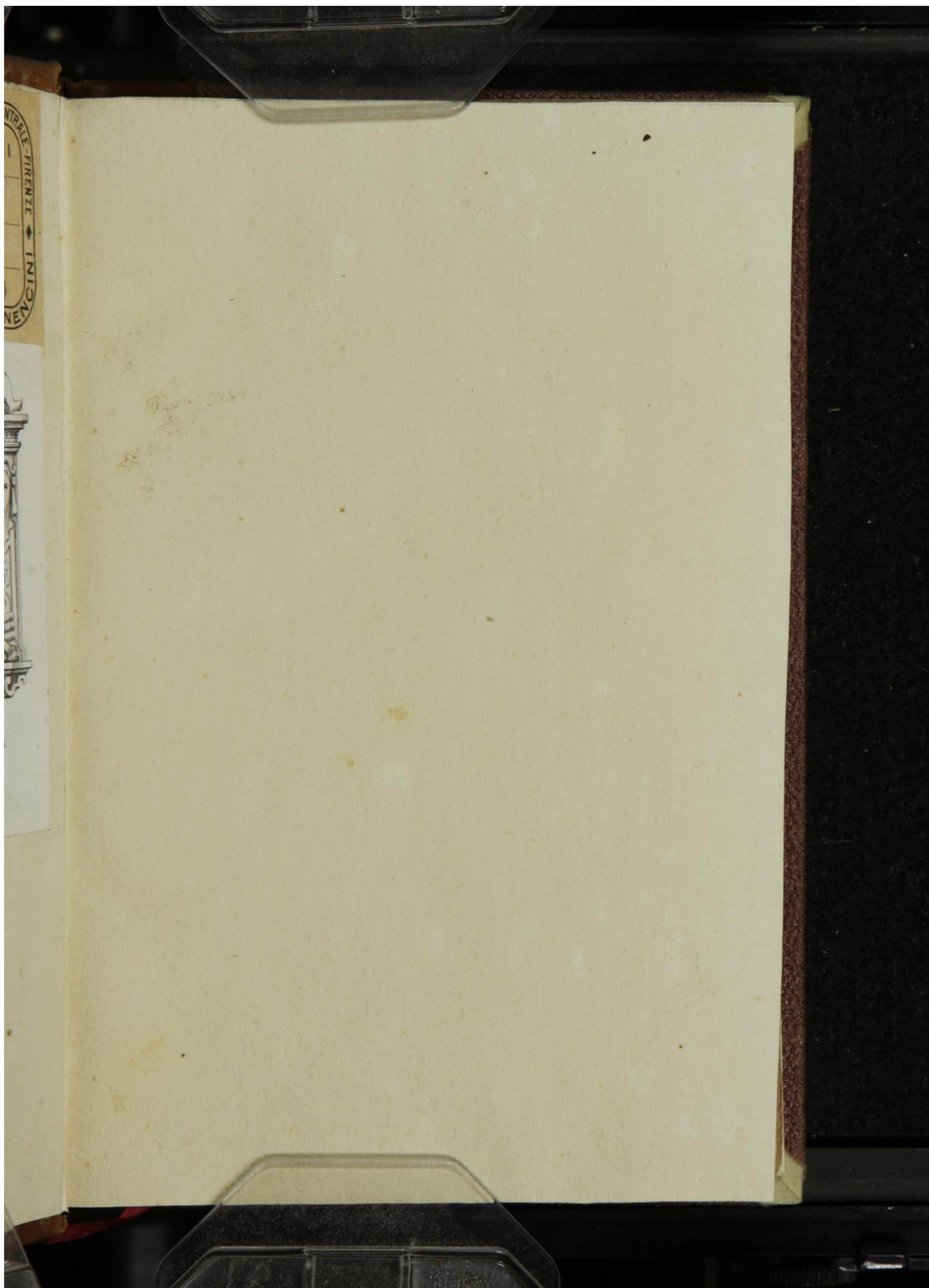

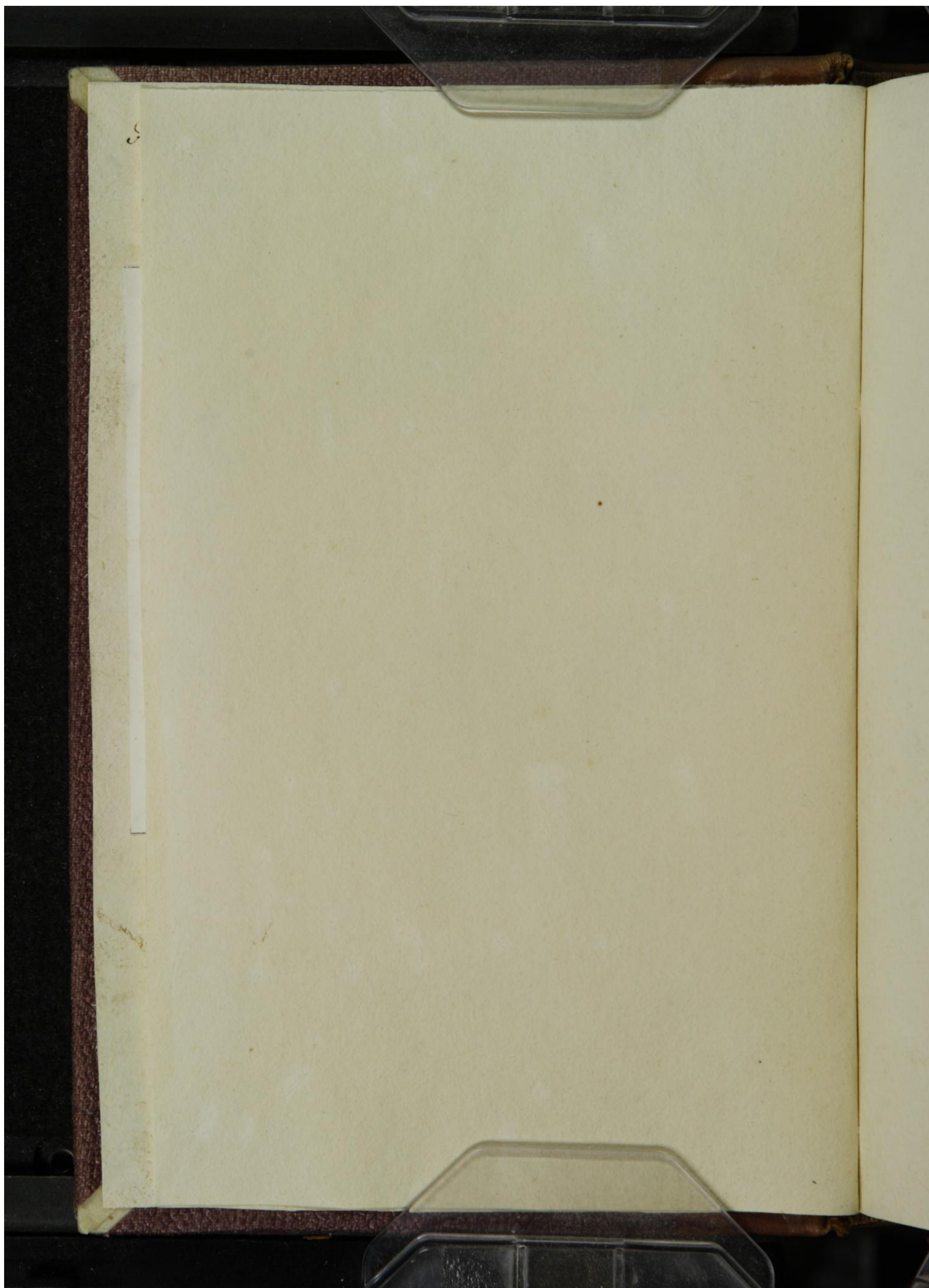

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

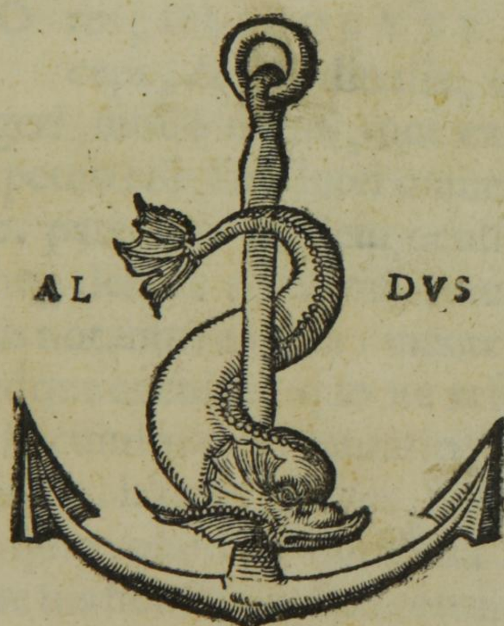

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLI. MANVTII LIBER. DE. LEGIBVS

Index rerum memorabilium.

Editio postrema.

CVM. PRIVILEGIO

ALDVS. MANVTIVS. PAVLLI. F. A. N.
VENETIIS. ∞DLXIX

PAVLI. MANVTII
ad Illuſtriſſimum Principem, Hippolytum Eſtenſem, Cardinalem,

in librum de Legibus praefatio.

OMNES artes, atque omnes res, HIPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modo augeri, modo minui, nec eaſdem perpetuo eſſe, ſatis inter omnes conſtat. patet hoc quidem oculis primum, deinde etiam mentibus. oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quo ue referenda ſit cuiuſque rei mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metalla, quae omnium duriſſima ſunt, quae uis hominum frangere uix poteſt, haec tamen conſumit, & conficit uetuſtas. quidquid enim ex par-

tibus aliquando coiit , & concre-
tum eſt;id eaſdem in partes aliquan
do dilabatur , ac diſſipetur , neceſ-
ſe eſt . habet hoc materia illa, unde
res omnes conſtant , ut formae mu-
tationem quaerat ; idque , quod ſe-
quitur , aſſecuta , migrat in alias na
turas; quaſi, quod appetiit, eo num
quam eſſe contenta uideatur.neque
uero haec naturales tantum ad res
condicio pertinet,ſed inuenta quo-
que hominum , operaq. attingit .
mores, conſuetudines, loquendi ra
tio,quam Linguam appellamus,le-
ges ipſae,quas ne quid umquam ex
hominum memoria deleat , in aes
incidimus, omnia demum, quae ab
arte naturam imitante fluxerunt ,
quotidie mutantur , ac tolluntur ,
non modo ab externis cauſſis con-
tra uoluntatem noſtram, uerum et-
iam a nobis ipſis , quia tempus ita
poſtulet . ſed artes liberales , o-
ptimaq. ſtudia , quae nuſquam ma-

gis ,

gis, quam in Italia, honor aluerat, atque auxerat, aetas nulla magis afflixit, quam cum Romani Imperatores, Imperii ſede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuaſtandam reliquerunt. quod niſi ſuperioribus annis principes, ac Pontifices aliquot, maxime uero Leonis X egregia, propeq. diuina liberalitas huic malo ſubueniſſet; quem Laurentij Medices, patris ſui, clariſſimi uiri, exemplo commotum, etiam uerae laudis cupiditas impulit, ut iacentes ingenuas artes, magnis propoſitis praemiis, excitaret; barbara, credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc eſſet Italia: dignitas omnis philoſophiae, ſplendor omnis obſoleuiſſet eloquentiae. ſed neque ille huius praeclari operis ſummam potuit abſoluere, ereptus morte, diſciplinis liberali-

bus nimis immatura: & interitum illius tempora ſunt eiuſmodi conſecuta, ut, quae paullulum iam luxerant honeſtarum ſcientiarum ſtudia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quaſi nox quaedam obſcurauerit prorſus, atque exſtinxerit. fatalis enim bellorum tempeſtas non exercitationem modo litterarum ſuſtulit, uerum, quae ſunt in excolenda uirtute poſitae laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua ſpes, longo ſane interuallo, affulſiſſet, miſera rurſus eodem malo tentatur Italia, ueteresq. calamitates aduerſus bonis artibus neſcio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui ſummam iuuandi generis humani uoluntatem, nec minimam cum uoluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem uocat occaſio. ſuſcipe deſertum paene ab

omni-

omnibus litterarum patrocinium.
collige tu, quae alii diſſipant, o-
mnium laudandarum doctrinarum
ſtudia, & reſtitue nobis illa, quae
uel hominum improbitas, uel, ut
alio culpa deriuetur, fortunae uis e-
ripuit. haec eſt actio digna Cardi-
nali, digna Principe, Hipolyto uero
& Cardinali, & Principe digniſſima.
Vidimus tuam praeteritam uitam.
ab ea nihil humile, nihil obſcurum,
nihil uulgare, ampla omnia, praecla
ra, inuſitati exempli, noui generis
exſpectantur. quae tu, ne a te ipſo
diſſentias, nunc quidem magna ex
parte praeſtabis, atque adeo iam
praeſtas, bonis uiris, & eruditis bene
ficentia ſubleuandis. quorum ex in
geniis non dubito quin quotidie a-
liquid effloreſcere tuo beneficio ui
deas. quod quia praeclarum eſt, ex-
emplum alii ſequentur. ſcribent o-
mnes, quod quiſque poterit, ille-
cti gloria, & commodorum ſpe

compulsi. nam, ut coniecturam de me ipso faciam; quem esse nihil in litteris fateor; sed, ut aliquid tamen essem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eoq. amplius) auctoribus duobus eximiis uiris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Mafaeio, qui postea dignitatem eandem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas, illas ueteres, obseruandas, & ex omnibus antiquorum monumentis omni studio colligendas: ut, cum illam Remp. qua nulla fuit, nec erit umquam illustrior, uniuersam animo, ac scientia comprehendissem, latinis eam litteris explicarem, egregiumq. bene, ac laudabiliter institutae ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat praeclara; meq. delectabat uehementer, &

afficie-

afficiebat ipſa tractatio. itaque meam omnem induſtriam, omnem curam, omnes denique in hoc ſtudio cogitationes fixeram, ac locaram. ſed accidit iniquo meo fato, ut horum utrumque, Bembum primo iam ſenem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maſaeium non aetate minus, quam uirtute, florentem, in quo mei ſpes otii ſita omnis erat, a quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiſerim. deſtitutus eo praeſidio, quo meae fortunae nitebantur uno, fractus animo, ac debilitatus, inſtitutum Antiquitatum Romanarum opus omiſeram, & ad alia me conuerteram. poſtea uero quam, honorifica in primis condicione delata, magno ſum a te tuo beneficio in tuorum familiarium ordinem inuitatus; quod ego ſummae felicitatis loco duxi; erectus mente,

te,

te, atque animo, rurſus, quod abie-
ceram, ſuſcepi, onusq. tantum, quan
tum priuatis opibus perferri uix,
aut ne uix quidem poteſt, te u-
no fretus egregie ſuſtineo. &, ut
ex parte totum iudicare poſſes, de
decem, quos exorſus ſum, li-
bris hunc de Legibus potiſſimum,
quem ad te mitterem, delegi: non
quod ita poſtularet ordo: (ſextum
enim in Antiquitatum uolumine lo
cum obtinet) ſed, quod, cum o-
mnium librorum materies non mo
do coacta iam in unum a me eſſet
uniuerſa, uerum etiam ſatis diligen
ter in partes diſtributa; caſu accidit,
ut hic minus, quam ceteri, rudis, mi-
nus eſſet impolitus. praeterea feci
libenter, tuis actionibus admoni-
tus. leges enim hic liber comple-
ctitur. porro leges nihil aliud,
quam rationem, nihil, praeter or-
dinem, docent. ratio autem, & or
do, ſi uſquam, in tuis moribus elu-
cet.

cet. quippe nihil agis non moderatum, nihil non aequabile, nihil, quod non cum ea, quam ſuſtines, perſona, ideſt cum religione uere Chriſtiana, ac Sedis Apoſtolicae dignitate, conſentiat. quare cum omnia mea tua ſunt; quandoquidem ego me tibi, quidquid ſum, & quantus quantus eſſe poſſum, totum addixi: tum uero hic de legibus Romanis liber uere tibi debetur, tibiq. eſt a me iure optimo inſcriptus. Quo in libro bene poſitam a nobis operam ſi duxeris; de ceteris quin idem ſentias, haud equidem uerebor. pergo enim ſtudio pari, uoluntate etiam; ut mihi uideor, acriore. unum modo exoptandum eſt; ut, quando nos ab hoc ſtudio nulla utilitas, nulla uoluptas, ne ualetudinis quidem ſatis imbecillae ratio poteſt auellere, noſtris laboribus tua beneuolentia quaſi propitium numen adſit. ſic enim fiet, ne qua

prorſus

prorſus in difficultate, ne quo umquam in ſcopulo noſtra haereat induſtria: & in eum, quo ſpectat animus, portum ſecundo curſu, tuae benignitatis aura proſequente, facile peruehemur. Venetijs, ∞ D LVII

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLI.MANVTII LIBER.DE.LEGIBVS

OPTIMA *omnium, atque aequissima naturae lex est; quae tum nihil cuiquam deesse, tum ea, quae quisque habet, aeterna iubet esse. nam, quemadmodum illae, quae caelestibus corporibus praesunt, beatae mentes iustissimae sunt, & suum quaeque corpus iustissime regit: sic ipsa natura, quae de superioribus illis mentibus deriuata, & in unum collecta uis est, aequissimum in agendo ordinem seruauit; eaque, quae egit, patere omnibus, nec umquam non esse uult. itaque & eam partem aeris, quae sublimior, eoq. purior est, oculis traijcientes, adspectu caeli iucundissimo omnes fruimur; & inferiorem, mixtam, spiritu haurimus; & sustinemur, atque alimur terra; & aqua ad ea, quae cuique commoda, ac necessaria sunt, utimur. nam, etsi horum singula uni animantium generi tributa ad usum ac uictum praecipue uidentur: tamen ita uni generi proprium unum-*

quod-

quodque est, ut diuersi generis animantibus nihil denegetur. alitibus aer, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt; neque alieni alimenti usu animal ullum perpetuo caret. haec sua lege natura, communis omnium mater, ita constituit, ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanae leges, eo certior ac laudabilior ea uitae ratio est, quam hominum generi praescribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. celebrantur praeter ceteras Lacedaemoniorum leges, a Lycurgo latae, Atheniensium, a Solone. commemorantur & illae, quas Locrensibus Zaleucus, Thurijs Charondas, Getis Zamolxis, Pythagorae discipulus, dedit. laudat etiam Cretensium leges Plato, Carthaginiensium Isocrates. Romanas uero Polybius anteponere omnibus non dubitat. hae cum ab ijs, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia praestiterunt, summopere laudatae praedicataeq. sint: quid aliud, nisi praeclaras fuisse, credendum est? at dissimiles inter se, &, si dissimiles, quo modo omnes praeclarae? quia nimirum ad eundem finem, eandemq. quasi metam, nō eadem tamen uia, omnes

ten-

tendunt. ius naturae, in quo nihil inaequale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt. eius imaginem in suas quisque leges, quantum imitatione licuit, transtulerunt. qui cum ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem caeli, non eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. haec illi cum animo circumspicerent, atque cogitarent: modo perficere possent, quod agebant; qua ratione perficent, laborandum non esse iudicarunt. neque enim ipsarum legum uitio factum est, ut aut Athenienses minus diu, quam Lacedaemonij, aut Lacedaemonij minus, quam Romani, floruerint; sed quod Athenae citius, quam Sparta, & Sparta citius, quam Roma, de recta maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatemq. neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quod, duabus potentissimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & uictam condiciones accepisse, ob eam maxime caussam putat, quod, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quam antea, negligentius, & Romae multo, quam umquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. ius autem

ipsum

ipſum nihil aliud eſt, quam bene uiuendi norma, legibus tradita, atque praeſcripta. quam qui tenent, ſoli duas maximas res, maximeq. optabiles adipiſcuntur. primum, ipſi quotidie magis in ſua ciuitate cari ſunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines uiri, inter uiros heroes: deinde, id quod uelle bonitatis eſt, perficere uirtutis, facile conſequuntur, ut eorum patria ciuibus frequens, pace tuta, opibus beata ſit. ex hoc genere fuiſſe legimus Thebis Epaminondam, Spartae Ageſilaum, Athenis Ariſtidem, Romae Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omnium ſaeculorum memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuiſſe, apud maiores noſtros Carolum Zenum, Franciſcum Barbarum, patrum aetate Bernardum Iuſtinianum, Hermolaum Barbarum, Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipſi uidimus, &, quod in magna felicitatis parte ponimus, allocuti ſaepe ſumus Gaſparem Contarenum; cui quidem ex ijs, quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem poteſt. fuit enim ille uir, non modo Venetijs, quam diu gerendis magiſtratibus operam reip. nauauit, uerum & Romae, & ubicumque fuit, poſtea

quam

quam absens paene contra uoluntatem, praeter opinionem certe Cardinalis factus est; fuit, inquam, ille uir, cuius mihi nunc scribenti uultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur, in omni genere uitae inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cum esset habitu naturae excellenti, ac prope diuino; domestica etiam disciplina, praeter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil uellet, tamen, assiduo philosophiae studio, ita uoluntatem auxerat, ita naturam expolierat, ut cum nemo magis uirtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum a prima adolescentia, tamquam unicum exemplum, & in moribus, & in litteris ad imitandum proposuissem; nunc, in utroque a perfecta illa facultate, quae in illo fuit, quam longe absim, quamq. id, quod imitari statueram, consequi difficile sit, re tentata, & cognita perspicio. equidem, in litteris, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma ualetudo fert, adhuc peperci: seduloq. sum conatus, ut, quemadmodum ille suorum studiorum rationem exstare uoluit; itaque multa litteris ab illo praeclarissime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum utilitati commodisq. consulerem. par in utroque uoluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia uero impares maxime sumus. ille Venetam remp. hoc est

eam, quae inter omnes noſtri temporis reſp. plurimum excellit; nos Romanam, hoc eſt eam, quam omnium praeſtantiſſimam antiquitas habuit, ad ſcribendum delegimus. ille, quod uoluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen ſpe conamur. nam, etſi quanta in re uerſamur, intelligimus: tamen, quia ſuperioribus quinque libris, primo de urbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de ſenatu, quincto de comitijs, operam a nobis non omnino male poſitam exiſtimamus; incepti nondum paenitet; animoq. ſatis alacri pergemus ad ea, quae reſtant. Sextus hic erit de Legibus liber. in quo cum diligentiae, tum ingenij, addo etiam prudentiae, grauiſſimae ſunt partes. nam ex ijs legibus, quae Romae latae ſint, nullam praetermittere, diligentiae eſt: quo in genere negligentes certe non fuimus. quid autem in ferenda lege quiſque cogitauerit, & utrum id, quod cogitauit, utile reip. fuerit: haec uero neque ſine ingenio, eoq. peracuto, quiſquam uiderit, neque ſine prudentia iudicauerit. quare cum eam partem, quae tota ſtudij ac laboris eſt, & a uoluntate pendet, abſoluerimus; (nihil enim in hoc, quantum quidem in nobis erit, deſiderari patiemur) eam, quae ad ingenium, & prudentiam pertinet, quae nobis ſatis parce natura tribuit, ſi minus pro rei ſuſceptae magnitudine praeſtabimus, iniquus erit lector, ſi quis infirmitatem pro crimine poſuerit, meamq. cauſſam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quam

probauerit, quia, quod potui, certe uoluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatae leges ſint, quis cuiuſque lator, quae cuiuſque ſententia fuerit, oſtendemus. hac parte abſoluta, quae erit omnim maxima, tum illa quatuor, quae ad rationem ferendae legis pertinent, ordine curabimus; ut, a quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de cauſſis latae leges ſint, explicemus. IVS omne aut a natura eſt, aut a conſuetudine, aut a legibus. ius naturae ipſum per ſe, ſine conſuetudine, & legibus, ad optimam uitae condicionem ſatis erat. ſatis enim beate uiueremus, ſi naturam ducem ſequeremur. ſed quia, quod iuſtum, & laudabile eſt, multi, uel quia ſunt hebetes, non intelligunt, uel, quia ſunt improbi, diſſimulant; iccirco, ne peccantibus daretur excuſandi locus, ſcripta lex eſt, quae, quid agendum, fugiendumue eſſet, perpetuis litterarum notis teſtatum, atque expreſſum ante oculos poneret. is enim, qui legem fert, ſi modo ſuam uoluntatem ciuitatis commodo metitur, tria ſpectat; ut poenam factis dignam perditi homines luant; ut ceteri, exemplo admoniti, poenaq. deterriti, meliores efficiantur; ut uiri boni, ſublatis improbis, tutiorem, ac tranquilliorem uitam ducant. eſt igitur lex tamquam praeco, qui, ſuggerente natura, iuſtitiam ciuibus enunciat: cuius uocem qui uolentes auribus percipiunt, eamq. fideliter animo cuſtodiunt; ita uiuunt, ut uirtutem a uitio facile di-

stinguant, & ab altero, tamquam a pestifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem prae ceteris rebus existiment. uerum, quia publica res ita cum priuata cohaeret, ut altera alerius commodo nitatur, nec fere, nisi utrique recte sit, diu uigere & stare ciuitas ulla possit; propterea, quae utrique consulerent, leges, aliae pro statu reip. aliae pro singulorum utilitate, diuersis temporibus latae sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus, quia publica sunt infirma, si separentur a diuinis; publici iuris facta diuisio est, ut altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato; & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur. ROMANAE leges aut a regibus latae sunt, aut ab ijs magistratibus, quos, regno sublato, alios alijs temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte aliunde sumptas facile crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tēpestate in Italia & Albani, & Sabini, & praeter ceteros Etrusci floruerint; cumq. Albae Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Graecia nato, in Etruria educato, genitus esset; ad suam quisque patriam re-

spexerit,

ſpexerit, & ea, quae in iis populis probabiliora uidebantur instituta, delegerit, Romaeq. legibus sanxerit. a Lacedaemonijs etiam nonnulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendum uideo deriuata. nam fere, quaecumque in XII. tab. decemuiri scripserunt, de Solonis legibus translata sunt. & earum tabularum supplementa Romanos a Faliscis collegisse, apud Seruium Honoratum scriptum est. cuius in commentario, a Cretensibus etiam aliquid sumptum, animaduertimus. Maiores, inquit, nostri, sedentes epulabantur: quem morem habuerunt a Laconibus, & Cretensibus; ut Varro docet in libris de gente Populi R. in quibus docet, quid a quaque traxerit gente per imitationem. Nec uero, ab ingenio pauca, atque a prudentia esse deprompta, credendum est, praesertim in rep. cum in magnis opibus imperij, pro uario rerum euentu, noua iura temporum necessitas exigeret. Regum aetate non multas in urbe leges fuisse existimauerim: nō solum, quia regum iussa pro legibus erant; ad eos grauissima quaeque deferebantur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: uerum etiam, quia ciuitas, neque dum populo satis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitos, nondum licentia, nondum plane uis emerserat: non luxuries, non illa, quae fere opes consequitur, malarum artium lues in urbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua uitia

sunt, & ea, quae fuerant, aucta. tunc, ut ad uarios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuentaq. sunt, sic ad ea mala, quae manare coeperant in ciuitate, comprimenda, atque sananda, uaria legum genera peperit necessitas. neque tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterant omnino, quidquid uellent; sed uoluit nemo, nisi quod liceret. quin, ut ait Liuius, ab ipso statim urbis primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, uocata ad concionem multitudine, quae coalescere in populi unius corpus nulla re, praeterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa subsecutus, multo etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionem, bonosq. mores totam traduxit. omnesq. deinceps, praeter Superbum, ita regnarũt, ut, quod idem Liuius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriae, Superbo exacto, meruit, malo publico uel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immaturae cupidine, priorum regum alicui regnum extorsisset. quare, cum ipsos moderati ingenij, optimiq. exempli fuisse constat, tum leges habuisse, quarum ad praescriptum uniuersos ciues uiuere uoluerint. quibus de legibus, deq. ijs, quae postea latae sunt, ita summatim agemus, nihil tamen ut patiamur desiderari. ac primum de publicis, & inter has primum de ijs, quae ad religionem pertinent, agendum est. LEGES *publicae de sacris & de religione iam inde a primis regibus, Romulo, & Numa, non sane paucae institutae sunt;*

sed

ſed ante omnia, Romulus uidetur, ne quis umquam ſuas leges, aut ſua facta poſſet infirmare, legem il lam, quam Regiam Vlpianus uocat, de ſuo imperio tuliſſe; cum populus, ab eo rogatus, omne ſuum ei, & in eum imperium, omnemq. poteſtatem contulit. Hoc facto ad inducendam religionem animum adiecit, & cum religione ſecuritatem ſimul ciuium ſpectauit. de ipſa enim urbe id primum ſtatuit, ne quis, niſi per portas, ingrederetur, egrederetur ue; moenia ſacroſancta eſſent. quam legem uidetur Cicero ſignificaſſe in II. de natura deorum, cum ait, muros a pontificibus habitos eſſe ſanctos, quos uiolare nefas eſſet. Ita, cum & ſuam Romulus, & publicam ſalutem religione muniiſſet, ſanxit de inde, idq. ſemper ſeruauit, ne quid plublice inaugurato fieret. uidit enim, reliquas leges, quas fer re de rebus humanis cogitabat, haud paullo plus in nouo, uarieq. multis ex locis confluente populo habituras eſſe ponderis, ſi cum quadã erga deos pie tate coniungerentur: quandoquidem id eſſe quaſi frenum uideretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq. in officio, rectaq. tatione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero in III. lib. de natura deorum, ut ab ea fluxiſſe Romani imperij magnitudinem ſignificet. Romulum, inquit, mihi perſuadeo, auſpicijs conſtitutis, ieciſſe fundamenta noſtrae ciuitatis. Tum, ſacris rebus ac ritibus praeeſſe principes ciuitatis, hoceſt, patricios, lege iuſſit; qui, diuina tractari a ple-

beijs hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; siquidem ea, quae uim habet necessitatis, inopia faceret, ut eorum non modo manus labe rerum uilissimarum foedarentur, uerum animi quoque tum cogitandis, tum etiam patrandis sceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnae uigiliae haberentur, optimo sane consilio, primum, ne quid per noctem minus caste, minus ue pudice, sacrorum specie, committeretur; quod fieri plerumque contigit; deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduersus ipsum, publicam ue rem occulti consilij, ne quid insidiarum tendi posset. ad quam legem Cicero spectauit, cum in suis legibus illa scripsit: Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, praeter illa, quae pro populo rite fiant. Et, quoniam opinio fabularum, quibus antiquitas deos admiscere solita est, familiaritatem quandam inter homines & deos uidetur inducere; unde manat primum contemptus, & in moribus licentia, deinde ad omne facinus audacia: uinculum hoc quoque incolumitatis publicae firmissimum sapientissimus rex futurum putauit, si poenam ijs lege indiceret, qui fabulosa de dijs figmenta credidissent. Quid illud? ubi diuersa religio est, tollitur societas, & consuetudo. ex eo facile odia, & ex odijs seditiones exsistunt. quo saepe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauitque, lege lata, ne deos peregrinos, praeter Faunum, colerent, ne ue sacrificia externa facerent. Has

leges,

leges, & eas, de quibus infra suo loco agemus, ut detur comitijs curiatis tulisse. qua de re Pomponij iurisconsulti uerba recitabo. Romulus, inquit, populo in XXX partes diuiso, quas curias appellauit, quod tunc reip. curam per sententias earum partium expediebat, leges quasdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & sequentes reges: quae omnes conscriptae exstant in libro Sex. Papirij; qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Damarathi Corinthi filius. isq. liber appellatur Ius ciuile Papirianum. Haec Pomponius. Aliam eiusdem Romuli, sed ita mutilam ponit Festus, uix ut sententiam consequi liceat. scribit enim sic: In regis Romuli, & Latij legibus: (siue Tatij, qui cum eo regnauit, malimus legere) Si nurus, sacra diuis parentum esto. Verum in Romulo temperatum fuit ingenium, quale scilicet nascentis urbis initia postulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos sacerdotes, quos Romulus instituit, qui sexaginta fuerunt, ipse alios praeterea adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, uirgines Vestales quattuor, salios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patricijs, cui omnia sacra tum publica, tum priuata commisit. haec, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus sancita sint, sicuti alia multa, quae religionis caussa tum ab alijs regibus, tum a magistratibus in rep. constituta sunt. Addit eiusdem legem Plutarchus

in Coriolano: *Vt, cum sacerdotes rem diuinam facerent, clara uoce praeco clamaret, Hoc age: ut attento animo sacris operam darent.* Tres & Plinius nominat, unam lib. 14. c. 12. *Ne rogus uino respergeretur; ne ue dijs ex imputata uite uina libarentur.* quorum alterum sanxit propter inopiam; alterum, ut putare cogerentur, alias aratores, & pigri circa pericula arbusti. hanc puto Postumiam Numae legem ideo dictam esse, quia Postumius eam aliquis in magistratu iussu Numae tulerit. nec uero quemquam Numa regnante fuisse crediderim ea potestate praeditum, ut legem ferre posset, praeter praefectum urbis: qui uidetur a Romulo institutus, quod ipse, propter assidua bella, urbanis negotijs operam dare nullo modo posset. certe rex ultimus Tarquinius, Rutulis bellum illaturus, curam urbis commisit Sp. Lucretio Tricipitino: quem Liuius Praefectum urbis appellat. Alteram Numae legem idem Plinius nominat lib. 8. c. 2. *Vt deos fruge colerent, & mola salsa litarent.* Tertiam lib. 31. c. 2. *Ne pisces squamosos pollincerent.* Legem quoque de praediorum terminis, quos tamquam deos coli uoluit, ab eo latam, & alia quaedam sacris inducendis, aut confirmandis idonea, ab eo instituta, docet lib. 2. Dionysius. Festus etiam, Numa, inquit, statuit', eum, qui terminum exarasset, & ipsum, & boues sacros esse. Idem alio loco. Aliuta antiqui pro Aliter dicebant. hinc illud in legibus Numae: Si-

quis

quis aliuta faxit; ipsos Ioui sacer esto. A diuinis ad humana conuersus, luctui modum statuit pro cuiusque aetate, ut apud Plutarchum in eius uita scriptum est. Legem eius de Iudiciis Festus memorat his uerbis: Numa in secunda tabula, secunda lege, in qua scriptum est: Quid horum fuit unum iudici, arbitro ue, reo ue, eo die diffensus esto. Recitat idem eiusdem legem, his uerbis: Si parentem puer uerberit, ast olle plorassit parentes; puer diuis parentum sacer esto. Quae sine dubio ad eam, quae parentibus debetur, pietatem spectat.
Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiusdem Pomponij uerba) iterumq. coepit populus R. incerto magis iure, & consuetudine aliqua uti, quam perlata lege: idq. prope XX annis. postea placuit, publica auctoritate X constitui uiros, per quos peterentur leges a Graecis ciuitatibus; ut ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis X aeneis perscriptas, pro Rostris proposuerunt, ut possent apertius perspici: datumq. est eis ius eo anno in ciuitate summum, uti leges corrigerent, &, si opus esset, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, sicut a reliquis magistratibus, fieret. qui & ipsi animaduerterunt aliquid deesse primis X legibus: ideoq. sequenti anno alias duas eisdem tabulis adiecerunt. In his legibus, quas centuriatis comitijs X uiri tulerunt, multa proprie de iure diuino sancita esse, necesse est: siquidem ita diligenter, & ita copiose scriptae
sunt,

ſunt, inſpectis prius et ſapientiſſimi Solonis legibus, & aliarum Graeciae ciuitatum inſtitutis, ac moribus, ut uel aetate ſua Liuius, in immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq. iuris XII tab. eſſe dicat. ſed de ſacris ritibus pleraque, uetuſtate oblitterata, euanuerunt: nonnulla de legibus ad creandos ſacerdotes pertinentibus, ueterum hiſtoriarum ac monumẽtorum ope, quaſi ſcalmus e naufragio, ſeruata ſunt. Atque hoc de genere (ut a primis temporibus ordiar: unde ueluti per gradus ad poſtrema deſcendam) leges inuenio Romiliam primum; qua cautum eſt, ne alij, praeter patres, et magiſtratus, ſacra inirent, peragerent ue: deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, ut X uiri ſacrorum, non, ut antea, omnes patricij, ſed ex parte dimidia de plebe crearentur: item aliam tribuniciam, Ogulniam, ut, cum quattuor pontifices eſſent, placeretque, ſacerdotũ numerum augeri, quattuor praeter ea pontifices, quinque augeres, de plebe omnes, allegerentur: ut omnino octo pontificum, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & ſenatum, hoc eſt inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere diſcordia coeperat; ſeq. plebs, quaſi profanam, a ſacris amoueri querebatur. ideoq. tribuni pl. aduerſante ſenatu, ad extremum, latis rogationibus, obtinuerunt, ut ſacerdotia communicarentur. Fuere praeterea de cooptandorum ſacerdotum iure partim

pro

pro plebe, partim pro collegijs latae tribunicia C. Domitij, consularis L. Cornelij Syllae dictatoris, tribunicia T. Atij Labieni; consularis C. Caesaris; consularis deinceps & M. Antonij. cum enim, ue teri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices a pontificibus, reliqui sacerdotes a suis quique collegijs crearentur, unus pontifex maximus a populo; quod & Ciceronis in agraria II. & omnium paene historicorum, ac Liuij maxime testimonio constat; Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, pontificibus offensior, quod alium, quam se, sui patris in locum cooptassent, lege lata, ius sacerdotum subrogandorum a collegijs ad populum transtulit, eo anno, quo C. Marius tertium consul fuit. nec multo post ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locum Q. Seruilij Caepionis; ut ex Valerij libro VI licet coniicere. huius legis in II in Rullum agraria oratione Cicero mentionē facit his uerbis. Hoc idem de ceteris sacerdotijs Cn. Domitius tribunus pl. uir clarissimus, tulit; quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Sunt etiam haec in oratione pro C. Cornelio. Quid? auunculus tuus, clarissimus uir, clarissimo patre, auo, maioribus, credo silentio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegijs eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem.

Existi-

Existimo autem hac lege permissum, ut absentes etiam possent petere sacerdotia. nam eam, ut opinor, significat Cicero, cum ad M. Brutum ita scribit. Ciceronem nostrum in uestrum collegium cooptari uolo. existimo omnino absentium rationem haberi sacerdotum comitijs posse. nam etiam factum est antea. Caius enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, ulla lex sanxit. Postea L. Sylla, rerum potitus, cum alia multa contra populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc sanxit, ut rursus sacerdotes a collegijs crearentur. de quo sic Pedianus in Diuinationis explanatione. His x annis, uictore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creandorum sacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllae, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq. restituit. fecit autem hoc auctore C. Caesare: qui, si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pij locum, creatum iri, non sine caussa putabat. quod re comprobatum est. nam, P. Seruilio Isaurico, & Q. Lutatio Catulo, consularibus uiris, & prouecta iam aetate, deiectis, ipse, nondum praetorius, in amplissimi sacerdotij gradum ascendit. Tulit & ipse legem, non quae a Labieni lege discreparet, (fuit enim uterque popula-

ris)

ris) ſed quae nouum aliquod ius adſcriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, ut abſentibus petere ſacerdotia liceret. ſcripſit enim haec in ſua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum uerborum ſententiam Cicero exponens in epiſtola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, poſſe rationem haberi etiam non praeſentis. Rurſus a populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum ſacerdotum retulit poſt obitum Caeſaris M. Antonius conſul, eo conſilio, ut facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam ſuam collocauerat, pontifex maximus in Caeſaris locum ſubrogaretur. ita, quod hiſtoria demonſtrat, ius creandi ſacerdotes quater immutatum eſt, a Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quincta mutatione oritur opinio, ut puto, ſatis certa, primum ex epiſtola ad M. Brutum; in qua ita ſcriptum eſt. Panſa uiuo celeriora omnia putabamus. ſtatim enim collegam ſibi ſubrogaſſet, deinde, ante praetorum, ſacerdotum comitia fuiſſent. cum enim, quo tempore haec epiſtola ſcripta eſt, tum non a collegijs, ſed a populo ſubrogari ſolitos eſſe ſacerdotes; manifeſtum ſit, quia comitia de populo dici nemo neſcit; haec autem epiſtola eo anno ſcripta ſit, quo Hirtius & Panſa cos. fuerunt, id eſt eo, qui Antonij conſulatum primus conſecutus eſt: liquet Antonij legem non eſſe ſeruatam, ſed eam, quam Domitius tulerat, iterum eſſe reſtitutam. nitor etiam Dionis teſtimonio; qui libro XLVI

leges Antonij a Pansa consule abrogatas esse narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui scripsit his uerbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. ut eius potius exemplum Pansa, quam ipse Pansae, secutus esse uideatur. est etiam ex ipso Cicerone minime dubium de abrogatis Antonij legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII in ipsum, Antonij rescidistis: leges per uim, & contra auspicia latas decreuistis. Praeterea patet hoc eo clarius, quod in ea, de qua proxime mentionẽ feci, ad Brutum epistola proximam legem de sacerdotijs Cicero Iuliam appellat; quae petendi sacerdotij potestatem absentibus permittebat. quod si post Antonij consulatum, in quo legem tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Caesaris lex: nimirum sublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum sacerdotum populi comitijs, quem sua lege primus Domitius induxerat. quamquam non id primus esset aggressus. nam aliquot annis ante C. Licinius Crassus eadem sententia legem promulgauit, nec tamen pertulit. sic enim in libro de Amicitia loquitur C. Laelius, is, qui cum Africano minore coniunctissime uixit. Quam popularis lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum est praetore me, quinquennio ante, quam consul sum factus. itaque

re

re magis, quam auctoritate, caussa illa defensa est. Hic, quando ueterum testimonia, quae sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitaui; adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuiuis, ut opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes, quam expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor, cui omnia pateant. contra, si qui se multa nescire fateatur, & , qui libenter in legendo dubitet, is ego sum. Quaero igitur, utrum Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an uero ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legem tulit non de pontifice maximo, sed de ceteris sacerdotibus a populo creandis; quia de pontifice ferri non opus esse iudicaret, cum is iam ante a populo crearetur; cur dixit Dio libro XXXVII, legem Domitiam de cooptatione sacerdotum a Labieno tribuno pl. esse renouatam, ut pontifex maximus in locum Metelli C. Caesar a populo crearetur? quod si quis Domitium & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponam Ciceronis, & Liuij auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, ut in sacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo esse factum significant, ut scilicet a parte populi crearetur. Ciceronis uerba sunt haec in II in Rullum oratione. Item, inquit, eodemq. modo, capite altero, ut comitijs pontificis maximi. ne hoc quidem uidit; maiores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat

propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij uoluerint populo supplicari. atque hoc idem de ceteris sacerdotijs Cn. Domitius tribunus pl. uir clarissimus, tulit; quod populus per religionem sacerdotia mandare nō poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Satis aperte significat, ante Domitij legem a parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paullo clarius etiam hoc idem libro XXV exponit: ait enim. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij aetatem annis. Quaenam igitur est huius explicandae quaestionis ratio? haec fortasse. Concedo, ante Domitij legem populi comitijs pontificē maximum esse factum: sed Domitium existimo, cum reliquorum sacerdotum, idest pontificum, augurum, XV uirorum, VII uirorum, flaminum, aliorumq. omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus praeessent, eandem esse condicionem uellet, ut, quemadmodum pontifex maximus, item ipsi a parte populi crearentur, de sacerdotibus omnibus generatim tulisse, ut etiam pontificem ipsum maximum comprehendere uideretur. ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, sed, cum generalibus uerbis esset perscriptum, non minus ad eum, quam ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob caussam,
cum,

cum L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatũ simul & de pontifice maximo, & de sacerdotibus reliquis dicemus: nõ, quod nominatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neque hoc esse factũ, neque fieri oportuisse, diximus) sed, quod, cũ de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium sacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eademq. lege a Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum sacerdotum par condicio fuit, ut omnes a parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de sacerdotibus sancitum a Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit; quae uetabat iniussu populi quidquam consecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat ullam. quod ex oratione pro domo coniici uidetur posse. Item illae de ritu capiundae uirginis Vestalis, Papia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gellium scripta sunt haec. De more rituq. capiundae uirginis, litterae quidem antiquiores non exstant, nisi quod capta fuisse fertur, quae capta prima est, a Numa rege. sed Papiam legem inuenimus: qua cauetur, ut pontificis maximi arbitratu uirgines e populo uiginti legantur, sortitioq. in concione ex eo numero fiat. sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria

nunc uideri solet. nam, si quis honesto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius dumtaxat, saluis religionũ obseruationibus, ratio haberi possit; gratia Popilliae legis per se ratum fit. Capi autem uirgo propterea dici uidetur, quia, pontificis maximi manu prehensa, ab eo parente, in cuius potestate est, ueluti bello capta abducitur. in libro Fabij Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt. Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, uti quod optima lege fiat; ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum a pontifice maximo appellatur, quoniam, quae prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est. Legum de religione ultima erit, & quasi agmen coget ea, quae sacerdotes militiae uacationem, praeterquam Gallico bello, habere iussit: non, quod ijs bello prorsus interdiceret: sed hoc tribuit, ut, si minus ire ad militiam uellent, cogi ne possent. nam, sponte multos augures, multos pontifices ad bellum exijsse, historiae narrant. qui tamem extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam occupauerat, profectus est, is, in proelio interfectus, neglectae religionis poenas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabij Maximi uita, cum ait: Crassum, quod erat prontifex maximius, diuina quaedam lex

domi tenuit. eodemq. & Liuius libro IIX. *spectauit. Nominatae, inquit, consulibus prouinciae sunt; Scipioni Sicilia extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat; Brutij Crasso. sed hic Crassus multis annis ante illum fuit, qui ab Aristonico est interfectus: ut ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum ijs, quae ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quod nulli sine sacrificijs ludi fuerunt. & sacrificia religionis pars est. ideo & M. Varro, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, unum de ludis, ut de re diuina, fecit. qua ratione adducti sumus, ut post leges de sacerdotijs eas, quae sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cum in unum annum uouerentur, incertoq. die fierent, senatus P. Licinium Varum, praetorem urb. ferre ad populum iussit, ut in perpetuum in statum diem uouerentur. hi ludi, cum Hannibal esset in Italia, uictoriae caussa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio cos. ex Martij, clari uatis, carmine primũ instituti sunt: cuius in libris haec inuenta Liuius recitat lib.* V. *eademq. fere & Macrobius lib. Saturn.* I. *Hostes, Romani, si expellere uultis, uomicamque, quae gentium uenit longe; Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, pri-*

uati uti conferant pro se, suisq. ijs ludis faciendis praeerit praetor is, qui ius populo plebiq. dabit summum. x uiri Graeco ritu sacra faciant. haec si faxitis, gaudebitis semper, fietq. res uestra melior. nam is deus exstinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide. Hoc inuento carmine, censuerunt patres Apollini ludos uouendos, faciendosque; uoueri autem, & fieri a praetore urbano; quod is esse uideretur, qui ius populo plebiq. summum daret: cum facti essent, duodecim millia aeris praetori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas: et ut x uiri sacra ritu Graeco facerent, hisq. hostijs, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latõae boue femina aurata. Ludos praetor cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. populus eos coronatus spectauit. matronae supplicauere: uulgoq. apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq. dies omni caerimoniarũ genere fuit. Anno proximo, referente Calpurnio praetore, decreuit senatus, ut ij ludi in perpetuum instatum diem uouerentur. P. Varus, ut diximus, praetor urbanus, a senatu iussus, legem tulit; & ex ea lege ipse primus uouit, fecitq. ante diem II nonas Quinct. eumq. diem sollemnem deinde seruatum esse Liuius tradidit. ego tamen M. Bruti, qui Caesarem interfecit, praetoris urbani, absentis nomine, neque uno die tantum, neque II nonas Quinct. factos inuenio, sed, cum nonis

Quinct.

Quinct. essent commissi, usque ad III idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri epistolarum ad Atticum XVI colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, ut opinor, Liuius lib. XXXVII, his uerbis: Ludis Apollinaribus ad V idus Quinct. caelo sereno, interdiu obscurata lux est. Alios praeterea ludos Romae fuisse, notum est. de quibus agetur in alio libro separatim. Nunc leges ostendamus; id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius haec. Ludis Megalensibus principes ciuitatis mutua inter sese conuiuia agitabant: qui uetere S. C. quod factum est C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis uerbis, apud consules, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos, uicenosq. aeris, praeter olus, & far, & uinum, neque uino alienigena, sed patrio usuros, neque argenti in conuiuiũ plus pondo, quam libras centum, illaturos. sed post illud S.C. lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item plebeijs, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris insummi concessit, decemq. alijs diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris autem omnibus denos. Et, quoniam spectandi locum senatores in imis gradibus ante omnes habuerunt; quod instituere curules aediles, cẽsorum iussu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit sua lege L. Roscius Otho, Ciceronis aetate, alteram in populo distinctionem. tulit enim, ut

equester ordo seorsum a plebe in XIV. gradibus sederet, ijs tamen equitibus exceptis, qui siue suo, siue fortunae uitio decoxissent. cui generi certum locum assignauit, poena irrogata, si in XIV. sedissent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenes ne memoria, te praetextatum decoxisse? patris, inquies, ista culpa est. concedo: illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in XIV: cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus; quamuis quis fortunae uitio, non suo, decoxisset. Primum igitur senatores in sedibus circo proximis considebant. secundo loco proxime sedisse equites putabã, cum, exceptis senatoribus, & magistratibus, dignitate anteirent: sed a Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, sedisse quidem in XIV. ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, sed confuse, tantum ut XIV. ordines haberent. Nero, inquit libro XV, equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. nam ad eam diem indiscreti ibant: quia lex Roscia nihil, nisi de XIV. ordinibus, sanxit. Hic legis Titiae & Corneliae, a duobus fortasse tribunis pl. latae, (nam & plebeij Cornelij fuerunt) subiungenda mentio est; quae sanxit, ne quis in pecuniam luderet, sponsionemq. eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pilo ue iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quae uirtutis caussa fiebant. hanc legem utrum reip. an imperatorum temporibus latam existimem, compertum non habeo. mentionem

uideo fieri apud iuriſconſultos. Nec omittendum il lud, quod pertinere uidetur ad ludos; hiſtrionum licentiam repreſſam eſſe lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum ſcripſit ad Herenniũ, atque etiam Suetonius mentionem facit. Non eſt, opinor, a legibus de religione lex illa ſeiungenda; quam uetuſtam fuiſſe Liuius aſſerit, priſcis litteris, uerbisq. ſcriptã; ut, qui praetor maximus eſſet, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis ſeruandae gratia creatum eſſe dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperioſſum, ab eoq. clauum eſſe fixum dextro lateri aedis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruae templum fuit: & addit, eum clauum, quia rarae primis urbis temporibus erant litterae, notam numeri annorum fuiſſe credi: eoq. Mineruae templo dicatam legem, quia numerus Mineruae inuentum eſſet: eam autem caerimoniam, cum per aliquot annos fuiſſet intermiſſa, ideo eſſe renouatam, ut peſtilentia ſedaretur. quod antea factum, proſpereq. rem ſucceſſiſſe, ſeniores praedicabant. Poſt res diuinas humanae ſequuntur; et inter humanas primum dignitatis locum obtinent magiſtratus. itaque ordo poſtulat, ut, quae leges de ijs latae ſunt, eas hic exponamus. Sed, quoniam ex ordine Senatorio leguntur magiſtratus; de legendo ſenatu prius agi, aequum uidetur. qua de re Feſti uerba ſubſcribemus. Praeteriti ſenatores, inquit, quondam in opprobrio non erant: quod, ut reges ſibi legebant, ſublegebantque, quos in conſilio publico haberent;

ita post exactos eos, Consules quoque, & tribuni militum consulari potestate, coniunctissimos sibi quisque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant: donec Ouinia interuenit; qua sanctum est, ut Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. quo factum est, ut, qui praeteriti essent, & loco moti, haberentur ignominiosi. De magistratibus prima fuit opinor, haec; ut de senatu, idest de patricijs familijs, omnes magistratus crearentur: idq. a Romulo institutum reli qui deinde reges obseruarunt. hanc autem legem, uix putauerim, comitijs curiatis, ut reliquas, a Romulo esse latas. quippe, quae aduersus plebis uoluntatem res esset, eam rem cur ipsius plebis iudicio potestatiq. committeret? sanxit igitur hoc regio iure, publicisq. tabulis consignauit, & obseruari pro lege uoluit. quod perspicue demonstrat Dionysius lib. II, cum ait: Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege sanxisse, ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius dicerent; plebeij, quia rudes inopesq. essent, agros colerent, quaestuarijsq. artibus operam darent. Temperamẽtum illud tamen, quo ciuitatum concordia, idest salus ipsa, custoditur, maxime quaesiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium uideretur esse propensus, datum aliquid populo uoluit, &, ut is suis suffagijs magistratus crearet, leges scisceret, bella decerneret, curiatis comitijs tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iussit, ut ad

populum

populum prouocatio esset. qua ipsa de lege & infra mentio fiet inter eas, quae ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cum ad duumuiros, hoc est ad magistratum pertineat, omittendam putauimus. Eiusdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus praeerat, & ueluti secundum locum, ut ait Pomponius iurisconsultus, a regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eijciendi, & inducendae libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quaestores, Vlpianus prodidit a Iunio Gracchano traditum in ijs libris, quos de Potestatibus inscripsit: idem tamen haec subiungit: Sicut dubium est, an, Romulo & Numa regnantibus, quaestor fuerit; ita, Tullo Hostilio rege, quaestores fuisse certum est. & sane crebrior opinio est, Tullum Hostilium primum in remp. quaestores induxisse. Legem aliam praeterea in regno Romano de magistratibus non uideo nominari. Regibus pulsis, prima de magistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, ut singulis annis bini consules, regia potestate, crearentur, ijsq. primum creandis centuriata comitia ab interrege, ut ait Dionysius, haberentur: quae tamen a praefecto urbis esse habita, Liuius tradit. sic enim lib. 1. scripsit, in extremo: Duo consules inde comitijs centuriatis a praefecto urbis ex commentarijs Ser. Tullij creati sunt. in quo uidetur illi esse cum Dionysio controuersia: quae tamen nulla est. nam & ab interrege, & a

praefecto simul urbis habita sunt ea comitia; quibus primi consules creati sunt; cum ijs praefuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiae pater: qui erat idem urbis praefectus; interrex, quod eum senatus habendis consularibus comitijs, Bruto referente, creasset; praefectus, quod ei Tarquinius, ad bellum proficiscens, curam urbis mandauerat. utrumque enim scriptum est apud Dionysium: aut igitur a praefecto urbis Lucretio creati consules sunt, ut ab interrege, non ut ab urbis praefecto; aut etiam, quod, qui interrex esset, idem & praefectus urbis uocari posset. urbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, urbanas res qui curaret, magistratus omnino nullus esset. Post hanc legem duae sequuntur proximae, a P. Valerio consule, Bruti collega, latae, quibus plebis potestas aucta, senatus & magistratuum imminuta est; primum, ut magistratum nemo caperet, nisi qui a populo imperium acciperet: si quis aliter fecisset, capitali poena puniretur; qui eum occidisset, ei impune esset; deinde, ut aduersus magistratum prouocatio ad populum esset; neue quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem uerberare, aut necare uellet. quam legem centuriatis comitijs esse latam, Valerius tradidit lib. IV. Pro patricijs ea fuit, quae, ut opinor, T. Lartio Flauo iterum, Q. Cloelio cos. lata est, de dictatore sine prouocatione creando, & ut de consularibus legeretur. fuit autem haec lex ideo pro patricijs, quia, cum creari dicta-

torem

torem de consularibus iuberet, sequebatur, ut de patricijs crearetur. consules enim tunc, & per annos deinde multos, patricij fuerunt: nec prius de patricijs legi dictator desiit, quam creari duo consules patricij desierunt. non enim consul patricius dictatorem quemquam de plebe dixisset. itaque, qui primus de plebe dictator fuit, C. Marcius Rutilus, is a M. Popillio Laenate consule plebeio dictus est: cum ita casus tulisset, ut aduersus Etrusci belli terrorem dictator dicendus esset, nec nisi a consule plebeio dici posset: quia consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello retineretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab urbe condita CCCIC. idq. contra ueterem consuetudinem, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorem de plebe fieri uetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Marcius consularis. satisfecit igitur legi Popillius, cum consularem hominem dictatorem dixit; patricijs non satisfecit, quia consularem de plebe dixit; cum omnes antea de patricijs dici soliti essent. Eadem fortasse lege sancitum est, (legem certe, quae hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo posset uti, idq. uel ob eam caussam, quod, cum plus inesse roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deserere deberet imperator; uel quod, cum ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc uno uoluerunt eum populo inferiorem uideri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucosso con

tra ueterem legem concessit, ut equo uehi posset, datumq. id hominis uirtuti, ac tempori, cum, caesis ad Cannas Romanis, in uno Fabio, dictatore creato, melioris fortunae spes reposita uideretur. Illa pro plebe aduersus patricios fuit, quae in Sacro monte lata est, & Sacratae nomen accepit, ut plebi sui magistratus essent, ijq. sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules essent, ne ue cui patrum capere eum magistratum liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati sunt: nec tamen, utrũ una tantum lex, an plures in Sacro monte latae sint, satis constat. Liuius, & Dionysius, ubi rem ipsam narrant, unam nominant. sed Liuius alibi non semel, Sacratae leges, dixit. Cicero quoque de prouincijs consularibus, Si patricius, inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges Sacratas esse. & pro domo sua: Vetant leges Sacratae priuatis hominibus leges irrogari. & in ea, quae integra non exstat, pro C. Cornelio: Tanta in illis uirtus fuit, ut anno post reges exactos XVI, propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. Quibus locis non de una lege, sed de pluribus accipiendum uidetur. quod si unam omnino legem uelimus fuisse, &, recte tamen dictum utroque numero, defendere; rationem afferemus hanc, unã legem dici, quod ab eodem magistratu, eodemq. tempore lata sit; plures, quia pluribus partibus constet: quo modo XII tab. & legem, & leges appellari uidemus. Legem quidem

dem tribuniciam primam Festus cum nominat, non dubito quin latam in Sacro monte significet. utrum autem primam intelligat earum, quae in Sacro monte, an primam omnium, qnae in omni aetate in Vrbe a tribunis pl. latae sint, affirmare non licet. Homo, inquit, sacer is est, quem Populus ob maleficium iudicauit; neque fas est eum immolari, sed, qui occidit, parricidij non damnatur. nam lege tribunicia prima cauetur, si quis eum, qui eo plebiscito sacer sit, occiderit; parricida ne sit. ex quo quiuis homo malus, atque improbus Sacer appellari solet. Sequitur lex a Publilio, & Laetorio tribunis pl. lata, ut plebeij magistratus tributis comitijs fierent; qui curiatis antea fieri solebant. Tum illa lex, qua, ut X tribuni pl. crearentur, bini e singulis classibus; anno a primis tribunis pl. XXXVI cautum est. Alia lex fuit, qua, Dionysio teste, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquis contra diceret, uel dicentem interpellaret; si quis fecisset, uades tribunis daret, poenamq. a tribunis impositam solueret; qui uades non dedisset, morte puniretur; bona eius sacra essent; de poenis autem ipsis populus iudicaret. Et, quoniam Atinij plebisciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem a Gellio fieri uideo; quaenam eius fuerit sententia, quaerendum uidetur. Ego sic existimo; tribunos pl. ante Atinium plebiscitum partim senatores fuisse, alios non fuisse: quod scilicet liberum esset popplo R. tribunatum pl. mandare cui uellet.

Ati-

Atinius, quo modo quidem mihi uidetur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanae, & auxit potestatis tribuniciae dignitatem. tulit enim, non, ne ne quis, nisi iam senator, tribunus fieri posset, (plebis enim libertatem huiusmodi rogatione minuisset; neque id plebes ullo modo sciuisset) uerum, ut, quem tribunum pl. creasset, is hoc ipso in posterum senator esset. atque, hanc esse Gellij uerborum sententiam crediderim, cum ait libro XIV, tribunis pl. senatus habendi ius fuisse, quamquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum. hoc etiam e quodam Suetonij loco suspicamur. nam in Augusto, Comitijs, inquit, tribunicijs, si candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, non licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, ijs, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, ut ex senatu tribuni pl. crearentur, ut ob eam ipsam caussam instituti sint, ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantius ageret, ideoq. ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea coepere equites quoque Romani, ac senatores tribunatum pl. petere. Nec multo post X uiri, sine prouocatione creati, XII tab. leges condidere, comitijsq. centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X uirorum imperio finito, cum tribuni

ni pl. creati essent, quos x uiri simul cum prouocatione sustulerant, quae firmissima plebi auxilia, & tãquam duae tuendae libertatis arces fuerant; tribunatu inito, sine ulla mora M. Duilius de consulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multo ante P. Valerius consul, ut diximus, tulerat; sed, intermissam, & quasi sublatam x uirorum magistratu, Duilius renouauit, auctam, opinor, aliqua re, & grauiori iure confirmatam: sicuti & aliae leges multae diuersis temporibus plures labores habuere, cum uetus lex noua lege uel corrigeretur, uel, ut tempus, moresq. ferebant, alijs cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritum iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, postremo Hortensia, prima duorum consulum, reliquae duae dictatorum: hinc sumptuariae, uel, ut Cato censorius appellabat, cibariae, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Baebia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quae non ideo alia post aliam latae sunt, ut priorem legem posterior abrogaret; sed, ut dixi, uel ut corrigeretur aliquid, uel ut nouum ius, utile ciuitati, adsciseeretur; uel ut, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, poena grauior irrogaretur. quod libro II de officijs Cicero significat his uerbis. Non dum centum, & decem anni sunt, cum de pecunijs repetundis a L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at uero postea tot leges, & proximae

quaeque duriores. Caussam porro iuris eadem de re constituendi hanc uideo fuisse, ut antiquae legi, iam uetustate senescenti, noua subueniret. quod in lege Licinia de sumptibus, quae fere idem, quod Fannia, sanxit, quaesitum esse, in Macrobio legimus, Sat. lib. III. atque hoc ipsum de XII tab. euenisse, idem tradit. quarum ubi contemni coepit antiquitas; eadem illa, quae illis legibus cauebantur, in alia latronum nomina transierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latum erat: & , quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modo, sed auxerunt etiam, nouo iure adscripto; cum ille de prouocatione a consulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magistratu, quicumque crearetur, lege sanxerint. qui & aliam legem, qua ueterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, ut sacrosancta essent tribunorum pl. corpora; cuius rei prope iam exstincta memoria erat; religione etiam ad legem adiecta, caerimoniis quibusdam ex magno interuallo relatis. eademq. lege cautum est, ut, qui tribunis pl. aedilibus, X uiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. sed horum consulum prima lex ea fuit, quae tribunorum pl. potestatem quammaxime auxit, quam tulere centuriatis comitiis, ut, quod tributim populus iussisset, omnes tenerent: quod ante ueluti in controuerso iure fuisse, & Liuius ait, & Dionysius confirmat. cur autem controuersum fuerit, Liuius non exponit, sed Dionysius

sius subobscure significat; quia, cum lege centuriatis comitijs lata populus omnis teneretur; tributis uero comitijs latam plebeij tantum seruarent; plebs eandem esse condicioniem in utrisque legibus uolebat, ut, quemadmodum centuriatis comitijs, ubi plus patricij possent, latas leges plebeij obseruarent, item eo iure, quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patricijs suffragio praestabant, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq. sciuit; qui plebem sine tribunis pl. reliquissent, quiq. magistratum sine prouocatione creassent, tergo ac capite punirentur: qualem & consules Valerius & Horatius tulerant. qua lege, tum consulari, tum tribunicia, dictator, a quo antea prouocatio ad populum non erat, cum ceteris magistatibus exaequatus est. quod apertius exposuit Festus Pompeius. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, ut, qui plebem Romanam tribunus pl. rogaret, is usque eo rogaret, dum x tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nusquam numerum praefinierat: tantum, ut relinquerentur, sanciebat, & ab ijs, qui creati essent, cooptari collegas iubebat. sustulit igitur Trebonia lex cooptationem. nam, cum iusserit, ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes plane tribunos, qui x omnino erant, creari; nimirum partem tribunorum creari, reliquos autem ab ijs, qui creati essent, cooptari uetuit. quod cum M. Duilius tribunus pl. fecisset;

recteq. factum, neque contra legem ab ipso latam commissum, defenderet; anno insequenti Trebonius tribunus pl. ne in posterum fieret, lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib. IV. cum ait: *Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret.* haec enim uerba nihil aliud significāt, nisi id, quod idem lib. III scripsit, ut, qui plebem Romanam tribunos pl. rogaret, is usque eo rogaret, dum X tribunos pl. faceret. Secuta lex est de tribunis mil. consulari potestate promiscue ex patribus ac plebe creandis: qui tamen per annos IV & XL patricij omnes creati sunt. Huic proxima successit de censoribus quinquenni imperio e gente patricia creandis, Geganio Macrino II, Quinctio Capitolino V cos. quam ipsam legem sexennio post Mam. Aemilius dictator correxit, lege lata, ne plus, quam annua, ac semestris censura esset. grauis enim omnia diuturna potestas in libera ciuitate. Biennio post lata lex est a tribuno pl. tollendae ambitionis caussa, ne cui album uestimentum addere petitionis caussa liceret. cuius deinde uim auctoritatemq. fuisse nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani uita Plutarchus, Marcio Censorino suadente latam, ne cui bis eundem magistratum petere liceret. quam postea constat esse abrogatam: cum multi iterum, ac saepius consules fuerint. De duplicando quaestorum numero lata lex est, ut, praeter

duos

duos urbanos, quorum fuisse originem antiquissimam iam ostendimus, duo, qui consulibus ad ministeria belli praesto essent, crearentur, iisq. promiscue de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autem opes maxime omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo; qui tribuni pl. duas leges tulerunt, unam, ut X uiri sacrorum ex dimidia parte de plebe crearentur; alteram, ut alter utique consul plebeius esset. quam Liuius Liciniam, non Sextiam, uocat, opinor ob eam caussam, quod Licinius tulerit, subscripserit Sextius. Leges deinde aliae de consulatu latae sunt, omnes e rep. quae tamen haud omnino sunt obseruatae. quid enim utilius reip. quam ne quis iterum consul fieret? quod quidem omnium ciuiũ iura exaequare uidebatur, et male cogitantibus uiam obstruebat ad potentiã singularem. hoc igitur lege sancitum est: item illud, ne quis ante XLII aetatis annum consulatum petere posset. temeritas enim florentis aetatis, prudentia maxime senectutis, aut eius aetatis, quae proxime ad senectetem accedit. Absentes etiam a consulatu lege summoti sunt. aequum enim fuit adesse, & populo supplicari in eo magistratu, quẽ populus ipse mandabat. Duas tulit L. Sylla, utramque praeclaram, unam, ne quis intra X annos consul iterum fieret; alteram, ne aedilitas, & praetura omitteretur. quae ualuerunt ambae ad extrema reip. tempora. eam quidem de magistratibus curulibus nõ omittendis Cicero significat oratione XI in Antonium:

nium: Vopiscus, inquit, ex aedilitate consulatum petit. soluatur legibus. Atque ego in hac lege additum caput existimauerim de magistratuum interuallo, sed exceptos eos, quorum opera in ciuili bello Sylla usus esset. id Cicero lib. Acad. II. perspicue de Lucullo declarat, his uerbis: Absens factus aedilis, continuo praetor: licebat enim celerius legis praemio. Sed, quo anno lex Licinia de altero consule plebeio rogata est, eodem M. Furius Camillus e S. C. tulit, ut aediles ex patribus duo crearentur, qui curuli sella, ut consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodem latum existimo, ut praetor unus, qui ius in urbe diceret, quod ante consulum munus fuerat, patricius crearetur. quae lex neque a quo magistratu, neque quibus comitijs lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cum patricij praetorem postulassent, ijsque, ut de gente patricia crearetur, a tribunis pl. concessum esset; non dubito, quin legem, qua patricijs honor accederet, patricius magistratus tulerit. quod si ita est; latam a dictatore Camillo, qui controuersias inter patres plebemq. sedauit, facile crediderim; presertim cum, & legem de curulibus aedilibus e gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem anno esse latam, Liuius narret. comitijs autem utramque legem non ijsdem latam puto, sed tributis de aedilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de praetore, qui maiores inter magistratus fuit. cum enim minores magistratus tributis comitijs,

tijs, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati sunt, iisdem comitijs latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de aedilibus & e S. C. & a dictatore, idest a summo magistratu, lata sit, propterea comitijs centuriatis latam esse dicendum est: cum, & alias leges tum e S. C. tum a maiore magistratu tributis tamen comitijs latas esse, constet, ut quam Piso consul de incestu P. Clodij S. C. rogauit: quam in foro latam esse, ubi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola, Vereor, lib. 1 ad Atticum. Illud additum uidetur aut tunc, aut postea, in lege de praetore urb. ne plus quam x dies ab urbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex ijs uerbis in Philippica II: Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quam x dies, absuisset? erat enim praetor urb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, consulare munus in urbe sustinebat; factum id non lege, sed more maiorum: qui tamen fere pro lege solebat esse. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, consuetudo pro iure, & lege in ijs, quae non ex scripto descendunt, obseruari solet. eiusq. rei caussam egregie tradidit Iulianus: qui, cum haec scripsisset; Quibus de caussis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine introductum est; subiunxit: Nam, cum ipsae leges nulla ex alia caussa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt; merito & ea,

quae ſine ullo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim intereſt, ſuffragio populus ſuam uoluntatem declaret, an rebus ipſis, & factis? quare rectiſſime etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolo ſuffragio legislatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur. Anno proximo, cum, pro uno conſule plebeio tres patricios praetextatos eſſe, unum praetorem, et duos aediles, tribuni pl. in concione quererentur; concordiae cauſſa conceſſum primo eſt, ut aediles cur. alternis annis ex plebe fierent. poſtea promiſcuum fuit, libero in omnibus aedilium cur. comitijs populi ſuffragio. Cautum etiam plebiſcitis nonnulli ſcripſere, ne quis eundem magiſtratum intra X annos caperet; neu duos magiſtratus uno anno gereret; utiq. liceret conſules ambos plebeios creari. ſed, legem de magiſtratuum interuallo neque in conſulibus, neque in praetoribus ſeruatam inuenio; credo, quia, quod populus poſtremum comitijs iuberet, id ius ratumq. eſſe in XII tab. ſancitum erat. iuſſum autem populi et ſuffragia eſſe interpretabantur. qua ratione & duos conſules patricios contra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII ſcriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricij damnum accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, ut alter utique ex plebe cenſor crearetur; ueterem confirmauit, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magiſtratus praeter praeturam, in quo patribus plebs inuidere poſſet.

ſet. promiſcua erat curulis aedilitas: communis conſulatus, atque adeo plebis potius, quam patrum; cum duos conſules patricios fieri lege non liceret; duos autem plebeios nulla lex uetaret: ad dictaturam, ad cenſuram aeque plebeijs hominibus & patricijs aditus patebat, de praetura, quae patricijs tantum hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querella, nulla plebis uox exaudiebatur: credo ob eam cauſſam, quia, cum unus praetor crearetur, eum ipſum locum appetere, impudentiae uideretur. itaque, cum auctus deinde praetorum numerus eſt, eum, ne cuius magiſtratus particeps plebs non eſſet, praetura plebeijs etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius conſul de prouocatione legem tulit, diligentius ſanctum. eamq. tertio tum poſt reges exactos latam eſſe, ſemper a Valeria familia, lib. x ſcribit Liuius. cauſſam autem ſaepius renouandae haud aliã putat fuiſſe, quam quod, plus paucorum opes cum poſſent, quam libertas plebis, prouocationis auxilio aduerſus magiſtratuum iniurias haud fere quiſquam utebatur. Quod autem eã legem ait tertio tum ab eadem familia eſſe latam; neque praeterea latores ipſos nominat; ſignificat, primum eam, quam P. Valerius Poplicola conſul, anno poſt reges exactos, de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum primus tulit, de qua lib. II mentionem fecit; deinde eam, quam conſul L. Valerius tulit, ne quis ullum magiſtratum ſine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. III

ſcriptum

ſcriptum reliquit. in tertia ita ſanctum: eum, qui prouocaſſet, uirgis caedi, ſecuriq. necari non licere: ſi quis aduerſus ea feciſſet, eum improbe feciſſe. poenam autem in eum, qui contra feciſſet, Valerius in ſua lege nullam nominauit: &, quae tum probitas erat, poenam in ipſo improbitatis nomine ſatis grauem duxit. At multis poſt annis, cum audacia magis emineret, neque ſatis a facinore deterreret infamia; graui poena, ſi quis uerberaſſet, necaſſet ue ciuem Romanum, M. Porcius Laeca ſanxit. has leges, de prouocatione a tribus conſulibus Valeriae gentis latas, ad populi libertatem poteſtatemq. pertinuiſſe, manifeſtum eſt: easq. ſignificat Cicero Academicorum II, cum ait: Commemorat reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerunt, cum conſules eſſent. tres enim conſules Valerios intelligit. Poſtea ſecuta eſt illa, quam M. Fuluio Paeto, T. Manlio Torquato cos. M'. Curius Dentatus tribunus pl. tulit, ut ante comitia patres auctores fierent, hoc eſt, ut probare ſeſe diceret eos magiſtratus, quos populus creaſſet. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus, Ap. Claudio Caeco interrege comitia habente, Liuius autem, P. Sulpicio, latam eſſe tradunt. de quo tantum illud dicam; ab eo, qui primus interrex eſſet proditus, comitia non haberi ſolita eſſe. quare, ſi duo interreges proditi ſunt, a poſteriore habita eſſe comitia neceſſe eſt. priorem eſſe proditum Appium Liuius aſſerit, Cicero Sulpi-

cium uidetur existimasse. itaque ille Sulpicium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Maenia, quae ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidq. plane sanxerit, adhuc quaero. Rutilia lex de iure tribunorum incl. a Festo nominatur, his uerbis: Rufuli tribuni mil. appellati, quos Consul, non populus, faciebat: de quorum iure quod Rutilius Rufus legem tulerat, Rufuli, ac post Rutili sunt appellati. Pedianus alterum genus tribunorum mil. addit, qui Comitiati uocabantur, quod populi suffragio crearentur. quod a Festo etiam scriptum esse, ex imperfectis, consumptisq. eius uerbis licet conijcere. De communi omnium ciuium Romanorum iure, ut, quod a plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, a Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & a Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum praeclara lex, quae, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratū capi uetuit. uidelicet hoc iudicauerunt sapientissimi uiri, hominis non liberi filium remp. administrare, nimis indecorum esse. itaque Liuius lib. XXVII, Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunum pl. fuisse, aut aedilem esse: quod patrem eius, quem III uirum agrarium occisum a Boijs circa Mutinam esse, opinio per X annos fuerat, uiuere, atque in hostium potestate esse, satis constabat. & lib. XXX de eodem: Latum

ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod, qui curuli sella sedisset, uiuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque aedilis pl. fuisset, contra quam legibus sancitum erat. Legem etiam fuisse, qua is, qui comitijs praeesset, sui rationem in petendo magistratu habere uetaretur, Liuius lib. X significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magistratũ peterent, caperentque: unde & ipsi, & posteris cognomen inditum, ut Annales Villij dicerentur. Et quoniam, quis plane cuique magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio; quid ipse legendo obseruauerim, breuiter subijciam. Omitto quaesturam, tribunatum pl. aedilitatem pl. quia curules tantum magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam, si quaesturae certum annum Villius sua lege statuisset; unde postea tam incerta ratio? gesserunt enim quaesturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno aetatis XXVII, M. Cicero anno XXXI, C. Caesar XXXIII, M. Cato Vticensis XXIX. quod si quis dixerit, liberam fuisse, quo quis anno uellet, quaesturae petitionem, modo peteretur post annum XXVI, qui esset ad petendum legitimus; ideo mirum uideri non debere, si Cicero, Caesar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint; quandoquidem satis duxerint leges obseruare, quae petendae quaesturae annum definiebant XXVI, gerendae XXVII: hoc si quis obiecerit; ad coniecturam, idest ad rationem ipsam, confugiam. Quid enim?
simi-

simile ne ueri est, C. Caesarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cum homo nouus esset, laborandum maxime fuit de dignitate, nec, quae prima daretur, occasio negligenda) sed C. Caesarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, eum ne uerisimile est petitionem quaesturae ab anno XXVI, si is legitimus esset, in annum XXXII distulisse? gestam enim ab eo quaesturam anno XXXIII, Suetonius demonstrat, his uerbis: Pertaesus ignauiam suam, quod nihil a se memorabile actum esset in aetate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset. Perijt autem Alexander octauo mense anni XXXIII. aetatis suae. quod ex Arriano l. 7. & Plutarcho colligitur; & ex oratione V. in Antonium. uerum habeo, quo nitar, aliud paullo firmius argumentum. uideo enim, Pompeium Magnum, cum annum ageret XXXV, consulatum gessisse, solutum uidelicet legibus, meritorum ingentium in remp. eximiaeq. uirtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demonstrat. quo modo igitur & Cicero ipse, & Caesar, & Cato quaesturam ante annum XXXV ceperunt? num obscurum est, leges loqui de curulibus tantum honoribus, aedilitate, praetura, consulatu; quaesturae autem, aedilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur uerba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam singulare, quam ut, ex S. C. legibus solutus, consul ante fieret,

quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? dicit, Vllum alium magistratum. quod si de quaestura leges locutae sunt, falsum est: cum, ut ostendi, quaesturam multi gesserint ante annum XXXV: quo anno creatum esse consulem Pompeium, tum ex Appiano constat, tum ex Velleij historia; in qua scriptum est, perijsse Pompeium Caesare & Seruilio cos. anno aetatis suae LIIX. a quo anno si retrorsum numeres; cadet primus eius consulatus in annum eius aetatis XXXVI. nam, quod ait Plutarchus anno LIX interijsse Pompeium, id quoque potest esse uerum, hoc modo, ut primum eius aetatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium esse natum, Velleius affirmat. tametsi, cum ait ipse Pompeium perijsse anno LIIX, non incipit numerare ab eo anno, sed a proximo sequenti, quod scilicet non ita multo ante exitum consulatus Atilij & Seruilij natus esset Pompeius, & exiguum illud spatium in annorum numero uideretur omittendum. Constat igitur, legem Villiam nihil de ijs honoribus sanxisse, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primum consul fuit, siue eum uelis esse XXXVI, ut Velleius sensit, excluso anno, quo natus est; siue malis XXXVII, ex Plutarchi sententia, qui uidetur numerasse annum, quo Pompeius natus est, Serrano, & Caepione cos. nam aedilitatis curulis annus erat XXXVII. cuius rei argumentum est, quod eam petijt Scipio Aemilianus XXXVI, &, solu-

tus

tus legibus, consul factus est. annum porro fuisse eius aetatis XXXVI, Velleius demonstrat his uerbis. Decessit M'. Aquillio C. Sempronio cos. anno ferme LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius; in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet. ut omittam, quod, cum aedilitas praeturam biennio antecedat, & praetura item biennio consulatum; consulatus autem geratur anno XLIII, quod paullo post ostendemus; necesse est, ut gerendae aedilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de aedilitate dictum est, de anno praeturae. at hoc, si de aedilitate conceditur, in dubium uocari non potest. geritur enim aedilitas anno XXXVII: sequitur post biennium praetura: quod indicant & multorum exempla, & illa maxime uerba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si aedilis fuisses, post biennnium tuus annus esset. ex quo de anno praeturae constat. Ad hanc legem uidetur spectasse Dio cum ait lib. XXXIX: Consules in senatu sententiam dixerunt, ut ei praetura daretur; licet nondum per leges liceret. Et Plutarchus, cum dixit: Decreuit senatus, ut Catoni praetura extra ordinem daretur. Et Valerius lib. IV, cap. I. inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in urbem deportauerat. cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat, ut praetorijs comitijs extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse

affirmans,

affirmans, quod nulli alij tribueretur, sibi decerni: ac ne quid in persona sua nouaretur, campestrem experiri temeritatem, quam curiae beneficio uti, satius esse duxit. Quamquam est quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum id eo sit anno decretum, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt; certe per aetatem potuit Cato petere praeturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena cos. fuerat. praetura uero quadriennio tantum a tribunatu distat. eoq. magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo cos. petere praeturam, quod anno sequenti, Pompeio & Crasso cos. petijt, non ut designaretur, sed, ut creatus magistratum statim iniret, quod anno proximo superiore habita comitia nulla fuerant: ideoq. consules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde praetores crearunt. quod igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum sequentem comitia sunt; propterea Cato non petijt eo anno, petijt autem sequenti, consulibus, ut dixi, Pompeio & Crasso creatis. Praeterea, cum eum obijsse anno aetatis XLIIX. Plutarchus asserat, quo anno consulatum Caesar gessit; satis constat, annis retrorsum numeratis, eum Philippo & Marcellino cos. praetorem creari potuisse. Quare Dionem quidem excusare non possum. Plutarchus autem, & Valerius defensione fortasse non carent. putemus enim senatum decreuisse, non ut Catoni ante legitimum

annum petere liceret, sed ut omnino Cato praetor crearetur, neque a populi suffragijs penderet, quorum dubius esset euentus. quam sententiam illa quoque uidentur confirmare Valerij uerba: Campestrem experiri temeritatem, quam Curiae beneficio uti, satius esse duxit. Post praeturam non minore, quam biēnij, spatio sequebatur consulatus: eiusq. legitimus dicebatur annus XLIII. hinc illa in Antonium oratione V. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte aetate res maximas gessisset, non ne tertio & trigesimo anno mortem obijt? quae est aetas decem annis minor, quam Consularis. Verum de hoc legitimo Consulatus anno sic opinor aeque dici, suo anno consulatum gerere eum, qui extremis diebus anni XLIII consulatum init, puta tribus, aut quattuor diebus ante expletum annum XLIII. et eum, qui anno XLII consulatum init, sed peragit anno XLIII. oppinor enim in lege Annali scriptum fuisse, ut nemo gereret consulatum ante XLIII aetatis annum. inde legi quodam modo facta fraus; cum nonnulli consulatum inirent anno XLII. et satis haberent, si primis anni XLIII mensibus, aut etiam diebus postremos consulatus menses, aut etiam dies tantum attingerent. Contra Cicero in agraria II. gloriatur se consulatum petijsse, cum primum licuerit. quod secus est: nam petijt anno XLIII. cum licuerit petere anno XLII. & satis esset, aliquam modo partem consulatus gerere anno XLIII. idq. Caesaris exemplo compro-

batur: qui cum patrem amiserit, ut ait Suetonius, annũ agens XVI. Cinna III & Carbone cos. ratione subducta cognoscitur, initum ab eo consulatum, cum annos XLI. et menses sex natus esset, peractum sexto mense anni eius aetatis XLIII. non enim assentior Suetonio, qui scripsit eum obijsse sexto & quinquagesimo aetatis anno. quod si uerum esset, consulatum Caesar totum gessisset ante annum XLIII. quod legibus non licebat. praeterea nostram sententiam confirmat ordo magistratuum. nam, cum praetura consulatum, praeturam aedilitas, aedilitatem quaestura biennio saltem antecedat, Caesar autem quaesturam inierit anno aetatis XXXIII: quod Suetonius his uerbis ostendit: Quasi pertaesus ignauiam suam, quod nihil tum a se memorabile actum esset in aetate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset: haec, inquam, cum ita sint, initium cõsulatus eius cadit in sextum mensem anni XLII. exitus autem in sextum item mensem anni XLIII. natus enim est, quod Macrobius asserit, IV idus Quinctilis, qui dies a Kalendis Ianuarij sequentes, idest, a primo consulatus die, sex mensibus, duodecim diebus minus, distat. Nec licet obijcere solutum legibus Caesarem consulatũ gessisse plane totum ante, quam annum aetatis attingeret XLIII. Quis hoc putet? primum, nulla mentio; deinde, nec rationi cõsentaneum: siquidem & ordo & interualla patent corũ honorum, quos Caesar gessit. Aut igitur apud Suetonium legendum est, an

no LVII non LVI. aut Suetonius de anno LVI iam peracto significauit: quod si ita sensit, quam proprie, & usitate sit locutus, alij uiderint; aut, si perijsse Caesarem intra annum aetatis LVI. et sensit ipse, & omnino demonstrare uoluit, uerbis utens cum usu Latinae linguae congruentibus, parum attente rem cogitauit; cum non animaduerteret ita fieri, ut Caesaris consulatus annum XLIII, legibus constitutum, non attingeret. Redeo ad Ciceronem. Is Serrano, & Caepione cos. ut ipse in Bruto, & Gellius lib. XV. cap. 28. docuit, III. nonas Ianuarij, ut idem ep. V. lib. VII ad Att. scribit, consulatum petijt mense sexto anni aetatis XLIII. & inijt diebus tantum tribus ante exitum eiusdem anni: reliquum praeterea consulatus tempus traduxit anno XLIV. cum igitur Cicero dixit, Consulatum se petijsse, cum primum licuerit; si consideratur praescriptum lege Villia tempus, quo geritur consulatus, uere dixit: quandoquidem satis est, aliqua anni XLIII parte consulatum attingere, quem attigit Cicero, ut ostendimus, tribus dumtaxat diebus: sin autem ad tempus respicitur, quo per eandem legem licuit petere, ambitiose magis, quam uere, Cicero locutus est. quod cum oratorium, tum ipsius maxime Ciceronis, qui fuit auidior etiam, quam satis est, gloriae proprium uidetur. id autem eo fit apertius, quod in oratione pro Sylla suum collegam in quaestura Cicero significat Autronium fuisse, Autronium autem biennio citius, quam Ci-
 ceronem,

ceronem, & petiiſſe conſulatum, & deſignatum eſſe; ſatis ex hiſtoria conſtat. Nec uero quiſquam exiſtimare poſſit, ſolutum legibus Autronium, quod Cn. Pompeius magnis rebus geſtis conſecutus eſt, biennio maturius, quam per leges liceret, conſulatum petiiſſe. nam neque huius rei mentio in libris ulla reperitur, nec Autronius is uir fuit, cui tribuendum uideretur idem, quod Pompeio, propter eximia in Remp. merita, conceſſum eſt. Fuit & lex, ut duo praetores crearentur; mox alia, ut tres; deinde Baebia, ut quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur, propterea, ſimul cum urbis opibus, & ciuium frequentia, praetorum quoque numerus ita deinde auctus eſt, ut, quo anno C. Caeſar cum M. Antonio conſul fuit, XVI praetores Romae eſſe coeperint; cum ante Syllae dictaturam VI, ut ait Velleius, poſt IIX, deinde X fuiſſent. quos deinde ab Auguſto rurſus X eſſe factos, apud Dionem in hiſtoria ſcriptum eſt. Legimus etiam apud Cenſorinum de praetore urb. plebiſcitum, a M. Plaetorio tribuno pl. latum, his uerbis: Praetor urb. qui nunc eſt, quiq. poſthac fuerit, duos lictores apud ſe habeto; iſq. ſupremam ad ſolem occaſum ius inter ciues dicito. Varro autem libro V. Suprema, inquit ſummum diei. id a ſupremo. hoc tempus XII. tabulae dicunt occaſum eſſe ſolis. ſed poſtea lex Plaetoria id quoque tempus iubet eſſe ſupremum, quo praetor in comitio ſupremam pronunciauit populo. Referam in hunc numerum & eã

legem,

legem, quam, ad imminuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magistatus capere liceret; deinde, ne ad eos prouocatio esset; tum, ne leges ferre possent; postremo, ne iis concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta consul primum legis caput abrogauit. tulit enim, ut alios magistratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abrogauit Pompeius Magnus in primo consulatu, lege lata, ut ad tribunos pl. esset prouocatio. omniaq. omnino, quae tribunis pl. ademerat Sylla, illis esse restituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi, lege numquam amiserunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Caesar his uerbis lib. I de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Caesaris propinquis eius spatium datur: nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: sed de sua salute septimo die cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioris temporis tribuni pl. octauo denique mense suarum actionum respicere, ac timere consueuerant. & in eodem libro, paullo post: Nouum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quae superioribus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen in-

tercessionem liberam reliquisse ; Pompeium, qui amissam restituere uideatur, bona etiam, quae ante habuerat, ademisse. Vetuit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab urbe abesse: de qua, ut opinor, significant illa uerba Gellij lib. III, cap. II. Tribuni pl. quos nullum diem abesse Roma licet, cum post mediam noctem proficiscuntur, & post primam facem ante mediam sequentem reuertuntur, non dicuntur absuisse unum diem; quando, ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam illius in urbe sunt. Nam, quod in Liuio lib. IX legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cum de ijs, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in senatu ageretur, ita locutos; Neque exsolui religione populum deditione sua, nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur; neque se pro eo, quod, spondendo pacem, seruassent exercitum populi R. poenam ullam meritos esse; neque ad extremum, cum sacrosancti essent, dedi hostibus, uiolari ue posse: tribunos quidem plebis esse, cum haec dicerent, Liuium, & Melium, constat; non tamen simul illud, eosdem fuisse tribunos pl. cum pacem ad Caudium spoponderunt. non enim hoc anno, quo de sponsoribus pacis populo Samnitum dedendis actum est, sed proximo superiore pax illa per sponsionem facta fuerat; in qua non affuisse tribunos pl. indicant haec, quae subscribam, eiusdem Liuij uerba. Spoponderunt cõsules, praefecti, legati, quaestores,

tribuni mil. nominaq. omnium, qui spoponderunt, exstant. itemq. illa, haud ita multo post, in eodem libro. Samnitibus non fuit satis, consules spondere; sed legatos, quaestores, tribunos mil. spondere coegerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. ut opinor, in castris fuerant. unus, quod meminerim, aut etiam, quod omnino legerim, Q. Metellus Nepos, cum tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium sua sponte, nulla ui cogente, profectus est. quo facto subijt ignominiam, nulla tamen affectus est insigni poena, consul etiam aliquot post annis cũ Lentulo Spinthere creatus est; siue quod hominis uitia familiae dignitas tegeret; siue quod eum non tam ipsius facta deprimerent, quam Pompeij, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia subleuaret. Redeo ad institutum. De iure magistratuum, ne quis peteret absens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio consulatu: in qua cum neminem excepisset, mox, soceri sui C. Caesaris recordatus, lege iam in aes incisa, & in aerarium condita, correxit errorem, uno Caesare excepto. Tulit aduersus cẽsoriam potestatem P. Clodius in tribunatu, ne quem censores in senatu legendo praeterirent, ne ue qua ignominia afficerent, nisi qui utriusque censoris sententia damnatus esset. qua de lege sic in Pisonem Cicero: Ab eodem homine uetus illa magistra pudoris, & modestiae, censoria seueritas sublata est.

Tullia fuit de legationibus liberis, lata a M. Cicerone consule, ne, sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset. Alias quoque de magistratibus, atque huiusmodi de genere non dubito fuisse, praesertim tribunicias, ut potestas patriciorum magistratuum minueretur. semper enim tribuni pl. id egerunt, ut iura magistratuum, ac senatus ad uniuersum populum omnia transferrent. quare longum esset omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem praeter ceteras hae sunt, quas nominauimus. De comitijs omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Laetorius, id quod iam dictum est, ut tributis comitijs plebeij magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romae esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem usquam ea uideo nominari: & , opinor, curiatis comitijs plebeij magistratus, centuriatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis caussa, & ex ipsa plebe, patricij uero, qui patriciorum caussa, & ex patricijs familijs primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petiit. sed legem Voleronis, quam a nonnullis uideo Voleroniam imperite uocari, cum leges a praenominibus nominari mos non esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliae gentis Volero praenomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius cos. ut, quod tributis

comi-

comitijs lex ſanxiſſet, eo Quirites omnes aeque tenerentur, ac ſi centuriatis comitijs perlata lex eſſet. ita centuriatis comitijs tributa ſunt aequata; & , quod ait Liuius, tribunicijs rogationibus acerrimum telum hac lege datum eſt: cum, quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus ſeruari neceſſe eſſet. Etiam illa Publilij dictatoris contra ſenatum pro populo fuit; qua cautum eſt, ut omnium legum, quae comitijs centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent: ne ſcilicet roboris haberet minus, ſi quid populare patribus inuitis latum eſſet. Item illa C. Caſſii tribunicia, ut ordinem ſenatorium amitteret is, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet. Quoniam autem poteſtatem ſoluendi legibus ſenatus habebat; C. Cornelius eam poteſtatem lege paullulum imminuit: tulit enim, ne quis in ſenatu, niſi CC ſenatores affuiſſent, legibus ſolueretur; ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quae duo capita neque omnino e ſenatus, neque e populi uoluntate utraque fuerunt, ſed primum pro populo, alterum pro ſenatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex eſt; qui uel pauci gratificari ſolebant. De iure, & tempore comitiorum lex Aelia & Fuſia contra populum pro ſenatu fuerunt; cum tamen a tribunis pl. latae ſint: id quod ſignificat Cicero in oratione in Piſonem his uerbis: Centum prope annos legem Aeliam & Fuſiam tenueramus. intra

centum

centum enim annos ante Pisonis & Gabinij consulatum non modo consules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fusius, sed nemo omnino ex Aelia gente consulatum gessit. quare, cum eodem anno lata lex uideatur; nimirum, a duobus tribunis pl. latam esse, iure putabitur. Quod autem Vlricus Zasius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam & Fusiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium esse latam; aperte loquitur pugnantia. nam, si post interfectos Gracchos; quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Ti. Gracchum Scaeuola & Pisone cos. annis post euersam Carthaginem, & Scipionis triumphum, XIII occisum esse, non solum historiae, uerum & fasti declarent; quos Paullo III Pontifice, felici quodam litterarum fato, Romae repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, restituit, atque absoluit magnae doctrinae uir, & ingenio praeditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit testimonium Ciceronis: qui contra Vatinium, Leges, inquit, Aelia, & Fusia in Gracchorum ferocitate uixerunt. Opinor etiam, uel potius plane uideo, contra quam idem Zasius uidetur existimasse, non unam legem, sed duas, Aeliam & Fusiam fuisse. nam, etsi saepe Cicero ita loquitur, ut dicat legem Aeliam & Fusiam; aliquando tamen eas separat, ut duas leges agnoscere uideatur. in oratione pro Sextio, Iisdem, inquit, consulibus sedentibus, atque inspectantibus,

lex est, ut lex Aelia, lex Fusia ne ualeret. & in Vatinium: Sanctissimas leges, Aeliam, & Fusiam dico, quae in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Drusi, & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma uixerunt. In Pisonem: Centum prope annos legem Aeliam, & Fisiam tenueramus: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidē nemo umquam conuellere. In ea de prouincijs consularibus: Aut uobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam. Post reditum in senatu: Vt lex Aelia, & Fusia ne ualerent. clarissime autem de haruspicum resp. Sustulit duas leges Aeliam, & Fusiam, maxime reip. salutares. Sed uideamus, quae fuerit utriusque sententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. sententiam uero non aliunde, quam ex ipso Cicerone, possumus colligere. quare loca ipsa proponemus: ut, non modo quid in ijs sancitum sit, uerum etiam, quid inter utramque differat, intelligatur. ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret, ut lex Aelia, lex Fusia ne ualeret: dicendum est, quattuor illas partes, de auspicijs, de obnunciatione, de intercessione, de fastis diebus, omnes duabus legibus, quae subijciuntur, Aelia, & Fusia, comprehendi, sed

tres

tres priores Aelia, posteriorem autem Fusia: rursus; e tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi naturae duas esse; tertiam separatam, & tamquam alienam. nam auspicia ideo erant, ut esset obnunciatio. cum enim de caelo seruatum esset, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auspiciorum quasi partus quidam erat obnunciatio: nec umquam seruatum est de caelo, quin obnunciatum sit, siue prospera, siue aduersa signa essent; cum prospera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduersa impedirent. propterea sublatum esse a Clodio morem de caelo seruandi, scripsit Dio lib. XXXIIX. cum tamen antea ita diligenter auspicia seruata essent, ut M. Drusi legibus, quia contra auspicia latae iudicarentur, senatus decreuerit populum non teneri. quod Cicero libro II de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianae tradidit. ergo cum hoc auspiciorum genere quasi cognatione quadam cohaeret obnunciatio. at intercessio nihil habet commune cum auspicijs. auspicia enim ad religionem referebantur, quod a caelo, idest, a deorum numine, pendere uiderentur. intercessio autem humanae potestatis erat; & cum a uoluntate semper nulla religionis obseruatione, manabat, tum ab ea uoluntate nonnumquam, quae ab omni religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum uoluntate pugnaret. praeterea, seruare de caelo, augurum, atque omnium plane magistratuum fuit; quod & supra notauimus: intercedere uero, dumtaxat

ad

ad tribunos pl. tum ueteri Sacratarum legum iure, tum, ut ego existimo, legis Aeliae iussu pertinuit. loquor autem de intercessione ad populum, cum lex ferretur. nam in senatu, cum S. C. fieret, non tribunos pl. tantum, sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facerent, maiore ue essent, intercedendi facultatem habuisse, diximus in libro de Senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, ut ita dicam, erat intercessio, cum praetori de priuata controuersia decernenti praetor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudicijs. nunc persequamur institutum. Dixi, legis Aeliae fuisse tria illa membra, de auspicijs, de obnunciatione, de intercessione; quae Clodius sua lege sustulit: quartum de fastis diebus Fusia lege sancitum. itaque in oratione de prouincijs cōsularibus, in extremo, paullo distinctius locutus est Cicero, cū caput illud, de fastis diebus, separatim a reliquis posuit, reliqua uero tria separatim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta. ut dubitandum minime sit, quin haec in una lege simul fuerint, sicuti simul sunt a Cicerone pronunciata. quod si in una lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, Aelia scilicet, & Fusia, utram intelligamus. nam, si de tribus coniunctis unum aliquod in Aelia lege fuisse docuero; Aeliae legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, ut opinor, erit. docebo autem Pediani uerbis obnunciationem Aeliae legis fuisse. nam illud in Pisonem,

A P. Clodio, fatali portento prodigioq. reip. lex Aelia, & Fusia euersa est, ipse sic interpretatur: Legem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo seruaret. propter quam rogationem, ait, legem Fusiam, & Aeliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque otij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. miror autem, cur eo loco nihil de sententia Fusiae legis addiderit Pedianus; cum tamen ipsam legem simul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo seruaret; quod contra lex Aelia iubebat: sed etiam, ut omnibus fastis legem ferri liceret: ut aperte demonstrant illa, quae sunt a nobis ex oratione pro Sextio recitata, & haec in ea de prouincijs: Aut statuedum uobis est, legem Aeliam manere; legem Fusiam non esse abrogatam; non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de caelo seruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, ut fortasse mutilus Pedianus, quia praetermiserit id, quod Fusia lege scitum Clodius abrogauit; non itē mendosus in eo, quod de lege Aelia posuimus: satis enim plane loquitur, atque ita, ut, cur de mendo suspicemur, caussam esse nullam uideam. quare habemus quod uolumus, obnunciationem ad legem Aeliam petinere. quod si hoc; ergo & illud, auspicia quoque, a quibus obnunciatio deriuatur,
&

& intercessionem ad eandem legem pertinere. &, si haec tria ad legem Aeliam; unum illud, quod reliquum est, de fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem utriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quaeris, lib. 1 ad Atticum, cum ait: Lurco autem tribunus pl. qui magistratum simul cum lege Aelia iniit, solutus est & Aelia, & Fusia, ut legem de ambitu ferret. inibant enim ueteres Romani magistratum auspicato; neque omnino quidquam publice, nec domi, nec militiae, sine auspicijs gerebatur. quod autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factum erat, ut auspicia seruarentur; id ut ipse in lege de ambitu ferenda ne seruaret, neque auspiciorum ullam omnino rationem haberet, decretum est a senatu: neque hoc solum, sed illud simul, ut omnibus fastis legem ferre posset. quod lex Fusia uetabat. ideo enim soluit eum senatus & Aelia lege, & Fusia, ut neque auspiciorum religio, neque dierum ratio impedimento esset, quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu posset. Has ipsas leges & in oratione pro Sextio lege Clodia significat abrogatas, cum ait: Mitto eam legem, quae omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quae sunt de iure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione sustulit. nam, etsi non nominat; legem tamen Aeliam significari certum est, cum ait, Quae sunt de iure; Fusiam autem, cum ubijcit, Et de tempore. ius enim intelligit auspican

di

di, obnunciandi, intercedendi, quae sanxerat Aelia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, fastos uidelicet dies, de quibus cauerat Fusia lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, ad sententiam potius Aeliae legis, quam Fusiae, spectauerit. nihil enim horum uideo, quod ad Fusiam referri possit. nam ego quidem in uerbo, Potestatum, obnunciationem, & intercessionem significari puto; quae legis Aeliae fuisse, iam diximus. &, quamquam, Auspiciorum, potestatum, dixit, ad interpretationem antecedentis uerbi, Religionum; quod saepe facit; & in dictione, Potestatum, & obnunciatio, & intercessio simul includuntur: solam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam intercessioni cum religione nihil erat: quod paullo ante demonstraui. Verum sic aliquis argumentabitur. si, cum dixit Cicero, Religionum, auspiciorum, potestatum; Aeliam legem tantum significauit, Fusiae rationem nullam habuit: cur proxime ipse se explanãs intulit, Omnes leges, quae sunt de iure, et de tempore legum rogandarum? nam, si proxima superiora exponit; quod nemo dubitat; proxima uero ad solam Aeliam legem referuntur: cur non subiecit, unam, potius, legem, quam, omnes leges? Est omnino haec specie probabilis argumentatio, re uero falsa. nam, quid attinet argumentari de sententia Ciceronis, cum ipse semetipsum patefaciat, atque exponat? uidebat maioris esse momenti, legem Ae-
liam

liam tolli, quam Fusiam. nam Aelia lex pernicio-
sarum legum lationem impediebat obnunciatione,
& intercessione. Fusia uero, non, ut omnino ferri
ne posset lex, efficiebat, sed tantum, ut ne fastis die
bus posset: comitialibus autem ut posset, non ue-
tabat. itaque, quo plus intererat reip. numquam
ferri malas leges, quam sero ferri: eo erat utilior
ciuitati Aelia lex, quae malum prohibebat, quam
Fusia, quae tantum differebat. potius igitur le-
gis Aeliae sententiam ostendit Cicero, quam Fu-
siae: quod, id, in quo grauius peccauerat Clodius, cō
memorare, plus ad concitandam inuidiam posse in-
telligebat. nec tamen ideo legis Fusiae sententiam
omisit, ut eius abrogationem Clodio condonaret.
nam subiecit deinde, ut legem utramque significa
ret: Omnes leges, quae sunt de iure, & de tempo
re: quorum alterum ad Aeliam, alterum ad Fusiam
spectare, iam diximus. Quod si quis paullo obsti-
natior repugnat adhuc, nec facile manus dat, ce-
dat saltem ipsi Ciceroni: cuius in consuetudine no-
tanda nisi plurimus fuissem, numquam haec, quae
sum aggressus, ulla ex parte praestare mihi licuis-
set; si modo, ut praestare possim, is, cui accepta
omnia refero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero
cum Vatinio saepe obiiciat, eum contra legem Ae-
liam & Fusiam fecisse; tamen in ea pro Sextio,
cum de eodem Vatinio loquatur, unam Aeliam no
minat. ait enim sic: Qui ita se in populari ratione
iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus

auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. et in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Aeliae uim & significationem exponat, de Fusia nihil afferat; proxime tamen utramque nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspicijs obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret; ut lex Aelia, & Fusia ne ualerent. et in Vatinium: Audire a te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine ui tulerim, saluis auspicijs tulerim, salua lege Aelia, & Fusia, tu eam esse legem non putes. Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas leges significauit potius, quam nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cum de duabus tantum legibus intelligeret, Omnes, dixit: quasi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges essent. placet in his dubitationibus immorari. nam, ut ex lapidum conflictu ignis, sic ex rationibus utrimque collatis ueritas elicitur. Significauit potius, quam nominauit, non solum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ut lex Aelia, lex Fusia ne ualeret: ut, cum de re iam nominata, & sua sponte satis nota loqueretur, obscura non posset esse significatio: uerum etiam, quia uehementior & grauior saepe fit oratio, cum id, quod obijcitur, significatur potius, quam nominatur. quo potissimum genere abundant ij, qui inter ceteros excellunt, Demosthenes, & Cicero.

Omnes,

Omnes, autem potius dixit, quam, duas; uel quia re uera, praeter Aeliam, & Fusiam, de iure, aut de tempore legum rogandarum lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fusiam, is omnes plane significaret: uel quia, cum essent aliae quoque leges & de iure, & de tempore, quas ultimae Aelia & Fusia, in eandem sententiam scriptae, confirmarunt; qui tolleret duas ultimas, superiores quoque omnes tolleret. nam quemadmodum, magis nobili sublato, ut apud philosophos est, minus quoque nobile simul tollitur; ut, sublato corpore, simul ea tolluntur, quae in corpore adhaerescunt: sic, qui Aeliam & Fusiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quam superiores omnes, esse conscriptas uerisimile est, eum omnes simul leges eadem rogatione sustulisse certum est. quod si quis, utrum, ante Aeliam, & Fusiam, & de iure, & de tempore aliae leges fuerint, dubitat; neque credit, nisi uel ratione admodum firma, uel graui teste probatur: ego, ut in utroque satisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam; testem autem eum producam, quem leuissimum appellare nemo possit. primum igitur pro ratione illud opponam: cum in oratione in Pisonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam et Fusiam tenueramus: credibile non esse, supra centum annorum spatium urbem Romam sine ulla lege de auspicijs, & de fastis diebus fuisse: praesertim cum idem in illa in Vatinium acerbissima interrogatione auspiciorum ue-

tustatem his uerbis ostendat: Qui tantus furor, ut auspicia, quibus haec urbs condita est, quibus omnis resp. atque imperium tenetur, contempseris? quod ipsum in III de natura deorum confirmauit: scripsit enim sic: Mihi ita persuasi, Romulum, auspicijs, Numam, sacris constitutis, fundamenta iecisse nostrae ciuitatis. accedit Pediani testimonium in commentario Pisonianae. Obnuunciatio, inquit, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. uerbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat, sed, quod alia lex sanxerat, confirmasse. Vt omittam, quod supra commemoraui, uetustissimum fuisse ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte institutus magistratus est, qui plebem tueretur. quod cum ita sancitum esset; intercessio tamem tribunicia Aelia lege confirmata est. Verum de lege Aelia & Fusia satis multa: pergam ad reliquas, quae ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, ut, quo die auspicia capta essent, eodem ea de re, cuius rei caussa auspicatum esset, comitia absoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iussum erat. Leges quoque tabellariae hoc de genere uidentur. sunt enim de suffragijs ferendis: cum porro suffragium populus fert, comitia dicuntur. hae quattuor fuerunt, omnes, ut puto, tribuniciae, Gabinia, Cassia, Papiria, Coelia. Gabinia sanxit, ut populus in magistrati-

bus mandandis suffragium non, ut antea, uoce, sed per tabellam ferret. Cassia biennio post idem iussit, in omnibus iudicijs populi, perduellione excepto. Papiria & ipsa populo tabellam dedit, in iubendis ac uetandis legibus. Coelia, quo uno in genere uocis suffragium reliquum erat, hoc est, in perduellione, quod lex Cassia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quattuor tribunorum pl. rogationibus factum est, ut populus libere, quod sentiret, in omnibus comitijs, nullo inimicitiarum metu, posset ostendere. ideo tabellam uindicem tacitae libertatis appellat Cicero in agraria II, & lib. III de legibus; in oratione autem pro C. Cornelio, principium iustissimae libertatis Cassiam legē, quae tabellam in iudicijs populo dedit. magis enim intererat populi, tabella uoluntatem in iudicijs tegere, cum ageretur de capite fortunisq. ciuium, quam aut in magistratibus, quod lex Gabinia sanxerat, aut in legibus, quod postea Papiria. Haec de sententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quaeque anno lata sit. Gabinium rogauit homo ignotus, & sordidus: quod lib. III de legibus Cicero tradit. &, cum biennio ante Cassiam rogata sit, quod idem eodem in loco demonstrat, Cassiam uero Lepido & Mancino cos. esse latam, ex libro de claris oratoribus constet: necesse est, Pisone & Laenate cos. rogatam, existimare. Cassiam Lepido & Mancino cos. auctore Scipione Africano posteriore, tulit L. Cassius. Q. F. Longinus

Rauilia, pater illius L. Caſsij, qui in omnibus cauſſis quaerere ſolebat, cui bono; & C. Caſsij, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tuliſſe, in quibus hanc, ut, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet, in ſenatu non eſſet, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquentiſſimus; tulit autem, ut opinor, P. Popillio & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pl. fuiſſe, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes hiſtoriae declarant: quem a porta ad concionem productum, quid de Ti. Gracchi morte ſentiret, ſeditioſe interrogauit. Coelia, non facile eſt conijcere, a quo ſit rogata: ſed, rogatam Q. Metello, T. Flaminino cos. crediderim, ex ijs uerbis, quae ſunt apud Ciceronem lib. III de legibus: Vt opprimeret Coelius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum eſſe, quem C. Gracchus Metello & Flaminino cos. tribunus pl. in exſilium eiecit, uidetur intelligendum. ut eius iudicij cauſſa, quo Popillius, tribuno pl. Graccho, eſt oppreſſus, Coelius ſua lege tabellam dederit. ſed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo conſultum eſt reipublicae, quod aduerſus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomẽclatore in magiſtratus petitione uteretur. eo tamen, ut fere fit, progreſſa pedetentim licentia eſt, ut, Ciceronis aetate, ſuus cuique candidato nomenclator, cum prenſaret, peteret ue, adeſſet. atque inter laudes

des M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc enumerat Plutarchus, quod in petitione tribunatus legem, quae candidato nomenclatorem adesse uetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque praeclara: quam Plutarchus a C. Mario, qui septies consul fuit, tribuno pl. esse latam significat. eius legis haec sententia fuit, ut pontes, quibus suffragiorum cistae imponebantur, essent angustiores; ne scilicet multos capere possent. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negotij non est. propterea, quod hac lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, & plane Cicero dicit in III de legibus, & Plutarrhus ipse significat in Marij uita, cum ait; in tribunatu legem de suffragijs tulisse, qua potentium opes tum in ferendis suffragijs, tum in creandis magistratibus imminuit. Pontes autem illi perpetui non erant, sed ad tempus exstruebantur, uel in foro, uel in campo. utrobique enim comitia habebantur. nec uere pontes, sed mensae angustissimae, pedibus altioribus, fuere, singulae singulis tribubus, aut centurijs attributae, põtes a similitudine dictae. de quibus infra paullo uberius agemus. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Q. Pompeio cos. ut in omnibus tribubus libertini suffragium ferre possent, cum in quattuor tantum urbanis tribubus antea ferre consueuissent. hanc legem puto a uictore Sylla, Sulpicij inimico, esse abrogatam. puto autem ob eam caussam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot post annis can-

dem legem ferre conatus est: idemq. postea & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio, & pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem libro II de legibus scriptum est; ut augurum arbitratu comitiatus et concilia uel instituta dirimerentur, uel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentarijs traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas esse; & illud, sinistrum fulmen aduersum infaustumq. comitijs esse signum; item illud, dimittenda esse comitia, cum quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo Comitialis morbus dictus est: haec omnia & in augurum libris notata, &, ut seruarentur, legibus cautum esse, non dubito. Atque haec, quae ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis caussa homines sapientissimi legibus constitui uoluerunt, quam ut, si quando perniciosa reip. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facile posset. quam totam rationem C. Caesar, qui nihil, nisi potentiae suae caussa, fecit, in consulatu neglexit; Bibulumq. collegã obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad uim comitiorum uidetur, quod in XII tab. cautum inuenio, ut, quod postremum populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatis comitijs, irrogarentur. cuius mentionẽ facit Cicero in oratione pro domo, et in ea pro Sextio, & libro III de legibus. Nec excludi-
tur

tur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, conatus est, ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus solui placebat, adijci erat solitum, ut de ea re ad populum feretur: sed paullatim ferri desitum est: resq. in eam consuetudinem uenit, ut postremo ne adijceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda: eaq. ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam, ferente legem Cornelio, ut antiquum ius renouaret, inductus a senatu P. Seruilius Globulus tribunus pl. intercessit. Firmauit etiam populi iudicia, quae comitiorũ nomine continentur, Cassia lex, C. Mario, C. Flauio cos. a C. Cassio tribuno pl. L. Cassii Rauiliae filio, de quo proxime mentionẽ fecimus, rogata; ut, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset, in senatu ne esset. Migremus nunc paullisper ex urbe in prouincias. Tulit primo de prouincijs C. Gracchus tribunus pl. Tiberij frater, ut consulares prouinciae per senatum quotannis decernerentur. Postea C. Caesar, qui dictator fuit, ne praetoriae prouinciae plus, quam annum, neu plus, quam biennium, consulares obtinerentur. tulit autem hanc legem uicto Pompeio: cum ipse iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legem obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, & S. C. & lege. Hic, quando legum caussa de prouincijs incidit mentio, non alienum est, & quot omnino in ditione popu

li

li R. & a quibus, quo ue anno captae, tum, quae cō sulares, quaeq. praetoriae fuerint, subijcere. Quo anno M. Cicero Ciliciam proconsul administrauit, qui fuit ab urbe condita DCCII, M. Marcello, Ser. Sulpicio cos. prouinciae XV fuerunt in ditione populi R. Sardinia, Corsica, Sicilia, duae Hispaniae, citerior, ulterior; Asia, Aetolia, Macedonia, Illyrium, Dalmatia, Africa, Achaia, Galliae duae, cisalpina, transalpina; Cilicia, Bithynia, Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouincijs uectigal capiebat annuum resp. ut a Plutarcho proditum est, scutatorum, quos appellant, octuagies quinquies centena millia, non excedente scutato pretium decem Marcellorum argenteorum, qui Venetijs imprimuntur, uel Iuliorum, qui Romae. Sardiniam cepit, inter primum & secundum Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eaq. prima, anno urbis DXIIX, prouincia populi R. facta est, missis ad eam componendam X legatis: quod in faciendis prouincijs seruatum est. Corsicam uicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maso consul, &, a senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno DXXII. & hanc una cum Sardinia semper unus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus uicit, magnaq. ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, uniuersam in prouinciae formam redegit M. Marcellus

bello Punico secundo, aut certe, qui ei successit, M. Laeuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum uero in Silicia a Laeuino potius praetore, quam a Marcello consule, et Cicero in Verrem, et Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Masonis, in Albano monte triumphum egit, urbemq. ouans est ingressus. Hispaniae tum a Sicipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Censorij uirtute, multis uictorijs domitae: & in eas magistratus Romani modo pro consulibus, modo pro praetoribus ierunt. uarie tamen possessae, &, ut ait Velleius, saepe partibus amissae, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiumq. pendere non prius, quam Augusto principe, coeperunt. Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperium adiunxit, annoq. post consulatum proximo triumphauit, ab urbe condita DLXIV. post eam possedere beneficio senatus populiq. R. reges Attali, donec M. Perperna consul Aristonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouinciae formã non Perperna, sed, qui ei successit, M. Aquillius consul redegit: qui etiam de Aristonico triumphauit, anno DCXXIV. Aetoliam M. Fuluius Nobilior subegit. bellum gerere coepit consul, proconsul confecit, & triumphauit biennio post, anno urbis DLXVI. Macedoniam XL diebus

deuicit

deuicit consul iterum L. Aemilius Paullus, anno DXXCVI, neque tamen prouinciam fecit, sed de sententia X legatorum, quos ad componendam Macedoniam, atque Illyricum senatus de more misit, Macedonas omnes liberos esse iussit; & , ut suis legibus uiuerent, suas urbes, et agros haberent, magistratus annuos crearent, permisit; ueteris etiam stipendij, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perse rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam uero Macedoniam fecit anno urbis DCVII Q. Metellus, is, qui ex ea propraetor triumphauit, & Macedonici cognomen est adeptus. hanc prouinciam postea cum Achaia coniunxit, eq. duabus unam fecit, rogatione perlata. P. Clodius tribunus pl. & utramque L. Pisoni, quasi praemium, quod in Cicerone eijciendo consensisset, dedit administrandam. Illyricum & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam, Paullus, L. Anicius praetor debellauit, & unam prouinciam fecit, triumphauitque, post Paullum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto. Carthaginem, & Corinthum, illam Africae, hanc Achaiae caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius; tulitq. inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici. factae sunt prouinciae duae, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem uniuersam, quam Carthaginienses posse-

possederant. nam Numidia, & ipsa pars Africae, Massanisae regnum fuit, Syphace superato, paruitq. regibus, & a C. Caesare demum, post Scipionem, & Iubam, Mauritaniae regem, deuictos, in formam prouinciae redacta. Mauritaniam uero, & ipsam in Africa, multis post annis, Caligula imperator in duas prouincias diuisit. Galliam cisalpinam puto prouinciam esse factam eo tempore, cum M. Marcellus, is, qui consul quinquies fuit, primusq. Hannibalem acie uicit, Virdumarum, Gallorum regem, singulari certamine occidit, deq. Gallis Insubribus triumphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam esse factam, quia coloniae plures annis sequentibus eo deductae. transalpinam uero Galliam, quae Narbonensis quoque dicta est, Q. Fabius, L. Paulli nepos, deuictis Allobrogibus, unde cognomen sumpsit, in prouinciae formã redegit, anno DCLXXII. Ciliciam perdomuit P. Seruilius proconsul; qui, quod Isauron, Ciliciae arcem, euertit, Isauricus est dictus; triumphauitq. anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo R. rex Nicomedes, ut antea rex Attalus Asiam, testamento reliquit: eaq. simul cum Ponto, in quo Mithridates regnauit, una prouincia fuit, Bithyniaeq. nomine appellata. utramque uero prouinciam fecit, Mithridate uicto, Pompeius Magnus proconsul, triumphauitq. anno DCXCII. eiusdem Pompeij lex a Plinio iuniore in epistolis memoratur, Bithynis, &

Pon-

Ponticis data: ne quis annis XXX minor magistratum caperet, ne ue in senatu esset; qui uero magistratum cepisset, ei liceret in senatu esse: ne decuriones, in curiam a censoribus lecti, pecuniam pro introitu darent. sed id obseruatum semper non est. nam, ut apud eundem Plinium legimus, quandoque bina millia soluerunt. quae uocabantur Sportulae. item, ut senatores certis de caussis a censoribus ordine mouerentur: ut Bithynicis ciuitatibus adscribere sibi, quos uellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis essent alienae, sed earum quisque ciuitatũ, quae essent in Bithynia. atque haec a Pompeio sunt ad exemplum Romanae ciuitatis instituta. Cretam debellauit Q. Metellus proconsul, & triumphauit anno DCXCI; Creticusq. postea nominatus. Syria, Pompeij Magni singulari uirtute, ultimo bello Mithridatico uicta, leges accepit, prouinciarumq. populi R. numerum auxit. triumphauit ex ea Pompeius proconsul, item ex Asia. Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria Scythis, Iudaeis, Albanis, Iberia, Creta, Basternis, praeterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno DCXCII. Cyprus ultima, stante rep. in prouinciae formam redacta, misso in eam M. Catone quaestore cum iure praetorio, lege P. Clodij tribuni pl. Pisone & Gabinio cos. anno DCXCV. sed primum ea simul cum Cilicia, tamquam una prouincia, S. C. tradita est P. Lentulo proconsuli. quod illa uerba Ciceronis in epistola ad Lentulum significant:

cant: Te posse perspicere, qui Ciliciam, Cyprumq. teneas, quid efficere, & quid consequi possis, eamq. Lentuli successores, Appius & Cicero rexerunt. postea, tenente remp. Caesare, quaestores; in eam missi. quod ab eodem Cicerone didicimus; qui ad C. Sextilium Rufum in quadam epistola ita scribit: Tuae laudi conducere arbitror, cum primus in eam insulam quaestor ueneris, ea instituere, quae sequantur alij. Tertia pars superest quae prouinciae consulares, quae ue praetoriae dicerentur. Ne quis erret, neutrum perpetuum fuit. non enin haec, uel illa prouincia semper aut consularis, aut praetoria. sed ita nomen mutabant, ut uarie modo a consularibus, modo a praetorijs administrabantur. quam potestatem senatus habebat, ut, quos uellet, in quas uellet mitteret, administratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. sancitum erat. Caesari tamen Galliae in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatae sunt, posteaq. in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pompeio Magno, & Crasso II cos. confirmatae. qua de re sic ad Lentulum Cicero: Stipendium Caesari decretum; &, ne lege Sempronia succederetur, facile perfectum est. Decerni autem solitas lege Gracchi, non a populo, sed a senatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, plane demonstrat. Itane uero? inquit. tu prouincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popu-

laris fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit, eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reip. pestibus? Erat igitur eadem prouincia, ex uoluntate senatus, modo consularis, modo praetoria. itaque Macedoniam (ut haec exempli caussa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Tor quatus, C. Antonius, omnes consulares, administrarunt: tum, Cn. Octauius praetorius, pater Augusti naturalis, rursus consularis L. Piso, & , Pisone reuocato, Q. Ancharius praetorius. idemq. patet in ceteris. Quo autem anno S.C. illud Coelius in epistola sua ad Ciceronem misit; in quo S. C. haec sunt; senatui placere, in Ciliciam prouinciam, inq. IIX. reliquas praetorias mitti: regebantur IIX. prouinciae, quae in eo S. C. Praetoriae uocantur, a magistratibus IIX. praetorijs, Sicilia, Sardinia, Ionia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Mauritania. & cum Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pontum, paullo ante dictum est. Sed quaeratur fortasse, quot fuerint, & quae fuerint, & a quibus administratae eo anno prouinciae consulares. Quattuor fuere. nam duas Gallias, Illyricum, & Dalmatiam, omnes uno prouinciae nomine comprehensas, unus C. Caesar regebat: duas Hispanias item unus Cn. Pompeius per legatos absens administrabat: Syriae M. Bibu lus,

lus, Ciliciae M. Cicero praeerat. ita fuerunt hoc anno XII prouinciae, consulares IV. praetoriae IIX. cur autem in unam consularem Ciliciam, cum tres praeterea essent, item ut in octo reliquas praetorias mittendum senatus censuerit, non qui consularis, sed qui praetorius fuisset, in nostro earum epistolarum commentario demonstratum est. Neque uero miretur quisquam, si Aetoliam, Graeciam, Achaiam, Thessaliam, Boeotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Cyprum, Lydiam, Cariam, Mysiam, Gallograeciam, siue Galatiam, Pisidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominauerim. nam Aetolia Graeciae pars fuit: Graecia uero cum Achaia, Thessalia, Boeotia ad iurisdictionem Macedoniae pertinuit; omnesq. simul ab uno regebantur. id seruatum est post consulatum Pisonis, & Gabinij. nam eo anno legem tulit P. Clodius, ut omnes illae prouinciae ab eo, qui Macedoniae praeesset, regerentur. non enim tulit, ut a Pisone nominatim regerentur, (nam fuisset priuilegium, non lex) sed, ut ab eo, cui Macedoniam daretur. is autem fuit eo anno L. Piso; cuius caussa lata lex est. Pamphyliam uero, Phrygiam, Lycaoniã, cum Cypro insula, qui Ciliciam, idem administrabat, cuius etiam ad imperium Laodicea pertinuit, quam Plinius assignat Mediae. at Lydiae, Ioniae, Cariae, Mysiae, etiam Phrygiae parti praeerat idem, qui Asiae. nec mirũ est, Phrygiã in duas iurisdictiones dispertitam fuisse, ut una pars Ciliciae, altera tribue-

[redacted]

Quinctum fratrem, parum secunda fama proconsulatum Asiae administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis socijs uicinum suum Octauium. proconsulatum uocat hominis praetorij administrationem. eadem ratione titulus est, Q. Metello Celeri procos. in duabus epistolis, quae lib. V fam. primae leguntur: qui tameu consulatum non gesserat, sed ex praetura in Galliam cisalpinam profectus erat. & lib. III. de leg. Gellium ait Cicero proconsulem ex praetura in Graeciam uenisse.

Primis temporibus, cum prouinciae tuendae armis essent, & in discrimine uersarentur, exibant in eas, inito statim magistratu, consules, & praetores, uel ut quaeque cuique sorte obtigerat, uel etiam quandoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebantur, cum inter eos de consularibus prouincijs conuenisset. nam comparandi consuetudinem apud praetores non uideo fuisse. quod si bellum produceretur; imperium in ijsdem prouincijs proconsulibus, aut propraetoribus a senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciae praeesset; qui uiderit, opinor, in rep. diuturnis imperijs assuescere, tutum non esse. itaque Galliarũ illa per decennium Caesaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his uerbis: Eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent. & in eadem: Vt ha-

bere rationem possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias; in prouinciam ueni pridie Kal. Sext.
Nunc de legibus agamus, quae rectoribus prouinciarum imperium dabant. eae duae fuerunt, curiata, uetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, ut Liuius indicat lib. IX, Cornelia senatus. nam, cum S.C. esset factum, ut prouincias magistratus sortirentur, aut compararent inter se; tum, si ii, uel sine lege curiata, in prouincias proficiscerentur, imperium habere dicebantur, donec in urbem reuertissent. ideo, quod in epistola Ciceronis ad Lẽtulum scriptum est, Ap. Claudius frater P. Clodii, cupidus prouinciae, dictitabat, sese, si licitum esset legem curiatã ferre, sortiturum esse cum collega prouinciã; si curiata lex non esset, paraturum cum collega, Lentuloq. Spintheri, Ciliciam proconsule administranti, successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S.C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introiisset. Quod autem in agraria II scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet: propterea dictum, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, et bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidem aliquis priuato sumptu in prouinciam ire: exercitum uero habere, bellumq. de suo gerere, cui tantae opes erant, ut liceret? non igitur sine curiata

riata

riata lege, quae pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cum ad Atticum lib. IV. Cicero ita scribit: Appius sine lege suo sumptu in Ciliciã cogitat: nõ intelligit de pecunia in stipendia militum eroganda, (nec enim sustinere sumptum potuisset) sed, opinor, de suo cohortisq. uiatico. ipse enim Cicero, uiaticum dari solitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, significat in epistola ad Cassiũ his uerbis: Cetera cuiusmodi sint, ex hoc indica, quod legato tuo uiaticum eripuerunt. Curiata porro lex, non, ut primis temporibus, uniuersi populi suffragijs, curiatim in forum cõuenientis, ferebatur, sed tantum a XXX lictoribus, XXX ueteres curias repraesentantibus. itaque Cicero in oratione II in Rullum, cum loquatur de curiatis comitijs, idest de lege curiata, qua Xuiris imperium dari Rullus uolebat, Illis, inquit, comitijs, ad speciem, atque ad usurpationem uetustatis, per XXX lictores auspiciorum caussa adumbratis. Ferri autem solitam a consulibus legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione significat his uerbis: Consulibus, legem curiatam ferentibus, a tribunis pl. saepe est intercessum. idemq. confirmant illa uerba in epistola ad Lentulum: Legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse. Nam, quod in sua lege Rullus posuerat, ut a praetore ferretur: extraordinarium fuit: quia uidebat adduci consules minime posse, ut eam ferrent, utpote qui nullum X uiris imperium dari uellent:

lent: itaque Ciceronis exſtant orationes aduerſus legem Rulli de x uiris. Moris autem fuit, ut, cum lex de imperio ferretur, tres augures adeſſent, ob eam cauſſam, opinor, quia x x x curiae tres ueteres tribus repraeſentabant, quas ſingulas in denas curias Romulus diuiſit. Porro ueteres tribus ſuũ quaeque augurem habuit: quod a Liuio lib. x traditum eſt. In prouincias populi R. coloniae ducebantur; propterea, quando de prouincijs proxime dictum eſt, ſubſcribemus hic legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo conſul, Cn. Pompeij Magni pater, tranſpadanis colonijs ius dedit Latij, ut poſſent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, ideſt, ut, petendi magiſtratus gratia, ciuitatem Romanam adipiſcerentur. quod ego ſic interpetror, ut, qui in ijs colonijs magiſtratus geſſiſſent, deinde ciues Romani eſſent, ferendiq. ſuffragij ius haberent, eadem condicione, qua populi Latiui. quod etiam ſignificatur ep. XI. l. V. ad Att. Has Colonias poſtea ius abſolutum Romanae ciuitatis cupijſſe, ideſt, ut, etiam non geſto magiſtratu, ciues Romani eſſent, in eo Suetonius oſtendit, cum ait, Caeſarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adijſſe, & aliquid utique effecturum fuiſſe, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam legiones ob id ipſum retinuiſſent. Sequitur militia: de qua legem ueterem uideo fuiſſe, ut, qui ciuem ab hoſte ſeuaſſet, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam eſſe, Plutarchus memoriae tradidit. Fuit

&

& illa, ne dolo malo, ne ue aliena iniquitate, sed iure & propria uirtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui urbem Romam a Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit; ut, cum Falerios, Faliscorum urbem, obsideret, eamq. illi tradere publicus litterarum magister, deductis in castra nobilibus pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrumq. uinctum Falerios cum pueris remiserit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso uolente, deleretur: & ne quis, ubi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pl. eodem anno rogarunt, unam L. Atilius, & C. Marcius, ut tribuni mil. senideni in quattuor legiones a populo crearentur; quae antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia: alteram M. Decius, ut II uiros nauales, classis ornandae reficiendaeq. caussa, populus iuberet. Leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, unam de uestibus militi publice dandis, stipendio non imminuto; alteram, ne quis infra XVII aetatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam ante coactos fuisse, qui nondum annum aetatis XVII agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, ut secundo Punico bello, extra ordinem esse factum. Legibus de militia recte subicientur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. An-

tiquissima fuit, quae numquam seruata non est; ut, qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum urbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: & , imperium deponere, urbem intrantibus necesse erat. triumphum autem senatus decernebat: sed imperium in urbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquot tribunis pl. lata. id aperte demonstrant illa apud Liuium, lib. XLV. Tribus his omnibus triumphus ab senatu decretus: mandatumq. Q. Cassio praetori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Et erant impediendi triumphi rationes multae: primum, cum tribuni pl. imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de caussa infensi, de rogatione ferenda omnes recusarent; deinde, cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, sed eam populus suffragiis antiquaret; tertio, ubi, tribuno rogationem ferente, unus, plures ue de collegio intercederent; postremo, cum tribunus imperatori ob res in bello gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potentissimis regibus, Mithridate, & Tigrane, deuictis, tamen non nisi triennio post triũphare potuit. ad extremum, accusationem Memmio remittente, Cicerone consule triumphũ duxit. unde illa in Academicis, lib. II. cum uictor a Mitridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quam de-

buerat, triumphauit. nos enim currum clarissimi uiri nostra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio unius diei intra urbem Cicero significat his uerbis lib. IV. ad Att. Pontinius uult ad III non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius praetores aperte, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. & est latum, Hercule, insulse. latum insulse dicit, quia legem de imperio Pontinij Ser. Galba praetor clam ante lucem tulerat. quod a Dione traditum est. & agi quidquam cum populo ante horam primam, leges uetabant. Paullo post secuta est altera, (si modo primis temporibus lege potius, quam more, triumphabant) ut, qui hostes acie uicissent, triumphantes urbem inirent. idq. factum etiam cum intra VII lapidem urbis Romanae fines includerentur, apud Valerium notauimus. Post, ut imperatorum ambitioni, qui leuibus proelijs prospere factis, triumphum petebãt, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui & V millia hostium una acie cecidisset, & de suo exercitu multo pauciores amisisset. quo in utroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex a L. Mario, & M. Catone tribunis pl. lata est, ut punirentur ij, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, ut, pro aucto imperio, non pro recuperatis quae populi R. fuissent, trumphus decerneretur. quam ob caussam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fre-

gellas,

gellas, permisit senatus ut triumpharent. Eademq. fuit eorum condicio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege uetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui postea Hannibalem uicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob captas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui Magni cognomento est usus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortasse lege datum, ut, qui triumphans urbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis uti liceret. id ex eo conijcio, quod Valerius, cui Plinius lib. naturalis historiae x v subscribere uidetur, C. Papirium Masonem tradit, cum, triumpho a senatu non impetrato, in Albano monte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis usum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cum Manlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset; eiusq. legis, quia publicum uectigal haud parum augeretur, patres auctores fuissent; tribuni pl. non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis postea populum ab urbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrariae num

sunt

sunt de iure publico? sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in III consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniq. senatu resistente. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, a patre, ut Valerius, & Plinius Secundus affirmant, a populo, ut ab aliјs traditum Liuius ait, damnatus, nefariј consiliј poenas morte persoluit. in quo foedissimum in Valerio erratum deprehendi. nam libro II, ubi de parentum seueritate aduersus liberos agit, ita scribit: Cassius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio affectati regni crimine damnauit, uerberibusq. affectum necari iussit; ac peculium eius Cereri consecrauit. tribunum pl. ait fuisse Cassium, qui agrariam legẽ promulgauit; quod aperte falsum esse, Liuius, & Dionysius demonstrant. tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III consulatu: quo tempore Cassiј erant patriciј, (consules enim fiebant) et patricio tribunatum pl. dari leges uetabant. inde plebis concitandae agrorum diuisio seditiosis tribunis pl. occasio semper fuit. itaque de ferendis legibus non sine magno ciuili motu saepe actũ. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam, ut alter consul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini ultra D agri iugera, neque pecoris maioris ultra C, minoris ultra D capita licuit habere. his adiungebantur capita seruorum, ac ingenuorum, quae

quis

quis ad custodiam agri, pecorisq. certo numero haberet. Et, ut appareat leges a tribunis pl. odio nobilium potius, quam studio publici commodi, esse latas; paucis post annis hic ipse Stolo, accusante M. Popillio Laenate, primus, ut ait Valerius, sua lege damnatus est, quod M iugerum agri cum filio possideret, emancipãdoq. filium fraudem legi fecisset. rationem postea locupletes inierunt, ut plus D iugeribus possiderent, nec tamen Licinia lege damnari possent. alijs enim ad emendum agrum summissis, ipsi possidebant. huic malo mederi primus uoluit C. Laelius, (de minore loquor: nam ita duo Laelij, ut duo Africani, fuere) Africani minoris amicitia non minus, quam sua uirtute, clarus: sed, aduersante locupletum magno numero, cum excitari ciuilem discordiam & contentionem uideret, otio ac tranquillitati ciuium consulens, susceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen est consecutus. Liciniam secuta est Flaminia, a C. Flaminio tribuno pl. lata, quam, decem annis ante II bellum Punicum, inuito senatu, Fabio Verrucosso, iterũ consule, in primis resistente, tamen pertulit, de agro Gallico, et Piceno uiritim diuidendo. Post captã autem Cathaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata est, Liuia uero de X uiris, qui diuiderent. quarum legum in tabula aenea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot post annis legem pertulit, cuius sententia haec erat: si quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam par-

tem

tem D iugerum attribuere posset: III uiri agris diuidendis plebi crearentur: ne quis agrum a III uiris acceptum uenderet. haec lex utrum seruata sit, an, occiso Tiberio, neglecta, parum constat. seruatum ait Plutarchus; idq. senatum uoluisse, ut plebis dolor, Tiberij morte susceptus, leniretur: neglectam, uidetur Liuius tradidisse; cum in epitome, renouatam a Caio, Tiberij fratre, scriptum sit. res ita conueniet, si & seruatam, leniendae plebis caussa, primis post Tiberij interitum annis, & postea ita neglectam credamus, ut eandem Caius referre necessarium duxerit. quod & alijs non paucis in legibus esse factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicum uectigali leuauit: quam uitiosam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit aerario. Sequuntur eodem de genere tribuniciae duae, Titia, Marcia: Titia, M. Antonio oratore, A. Postumio Albino cos. a Sex. Titio lata; Marcia, quibus consulibus incertum, a L. Marcio Philippo. Est etiam agrariae Plotiae, & Flauiae mentio apud Ciceronem lib. I ad Atticum. quam utramque fuisse tribuniciam, constat. utraque autem uidetur hoc sanxisse, ut uel agri, quos a senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecunia, plebi distribuerentur; uel, si neminem uetere possessione moueri senatus uellet, alij agri ea pecunia, quae ex nouis uectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quae agros non haberet, partirentur. hoc certe ui-

detur in Flauia scriptum fuisse, ut ex epistola ad Atticum lib. I licet conijcere. in alia uero, quae ante hanc proxima est epistola, Flauiam eandem fere, quae fuit Plotia, Cicero scribit esse. ex quo, non dissimilem utriusque sententiam fuisse, facile cognoscitur. sed Flauiam, quae Q. Metello Celere & L. Afranio cos. promulgata est, cur existimem esse perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus suis diuisit. Scriboniam tribuniciam C. Curionis filij nominat, eamq. uiariam appellat, nec dissimilem agrariae Rulli, M. Coelius epist. fam. lib. IIX. Vltimus agrariam legem pertulit C. Caesar in primo consulatu: qua Stellatem campum, maioribus consecratum, ut ait Suetonius, & agrum Campanum, ad subsidia reip. uectigalem relictum, diuisit extra sortem XX millibus ciuium, quibus terni pluresq. liberi essent. Postremo loco duas P. Clodij tribuni pl. leges constituemus, quae ad ius publicum uidentur pertinere; unam, ut frumentum populo, quod antea semis aeris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat. altera fuit de collegijs restituendis, quae nouem ante annis Caecilio & Marcio cos. sublata fuerant: quibus alia quoque, quae antea non fuerant, Clodius adiunxit. quod ei Cicero saepe in orationibus exprobat. Supersunt leges de iure priuato: quarum duo genera esse diximus, unum, earum, quae ad ius ciuile,

alterum,

alterum, quae ad crimina pertinent. De iure ciuili, quod, ut ait iurisconsultus, de iure gentium quaedam detrahit, quaedam assumit, lex erat de adoptionibus; quae ut curiata lege fierent, cautum erat. licebat autem non patricio plebeium, sed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obseruari: primum, ut is adoptaret, qui neque procreare iam liberos posset, &, cum potuisset, expertus esset: alterum, ut tum generum, ac dignitatis, tum sacrorum ratio haberetur, idest ut ita fieret adoptio, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minueretur: tertium, ne qua omnino calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quae si seruarentur omnia, tum adoptionem recte fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodij seruatum esse, arguit Cicero in oratione pro domo sua: neque solum ob hanc caussam ait esse infirmam irritamq. illam adoptionem, uerum etiam, quod, cum curiata lex ferretur, tum seruatum de caelo sit: quod cum fieret, neque legem ferri, neque omnino quidquam agi cum populo licebat. primum enim adoptandi caussas esse oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, si caussae probarentur, curiata lex ferebatur: quam qui ferret, is omnia seruare debebat, quae in ceteris legibus, cum ferrentur, seruari mos fuit. quod utrumque significat Cicero in ea oratione, cum ait: Vt is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, legitimo & pontificio iure quaerat. ita

que,

que, quod est apud Cornelium Tacitum lib. XVII, Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat; id ita est intelligendum, ut, nisi & lex ferretur, & adoptandi caussas pontifices probassent, adoptio fieri non posset. utrumque uero separatim agebatur; cũ de caussis pontifices cognoscerent, legem uero magistratus ferret. Adoptantis autem aetatẽ XIIX. annis maiorem, quam eius, qui adoptaretur, esse oportere, a Modestino scriptum est his uerbis: Non tantum cum quis adoptat, sed et cum arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adoptionem, uel per arrogationem filium facit; sed utique plena pubertate, id est XIIX. annis, eum praecedere debet. De testamentis leges multae fuere; quarum nominantur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia. Voconia, de mulierum hereditatibus inter secundum & postremum Carthaginiense bellũ a Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pl. suadente M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis heredem relinqueret filiam supra HS XXV M. nam Dio lib. LVI ita scriptum reliquit. Augustus quibusdam feminis tribuit, ut supra XXV M heredes esse possent: licet hoc lex Voconia uetaret. Etiam hoc eadem lege cautum est, ut a Theophilo, in tit. Instit. de lege Falcidia, didicimus, ne plus legatarius, quam heres, haberet. quo de genere Trebellianum quoque S. C. exstat, ne bona ultra dodrantem uniuersali fidei commisso ab herede relinqui possint. Voconia, & Furia, Faldidia, Iunia, Velleia, tri-

buni

buniciae fuere, Cornelia consularis, L. Syllae. de Voconia diximus. Furia cauebatur, ut a Theophilo scriptum legimus, ne cui plus, quam M nummum, legaretur; quod amplius legatum esset, quadruplum restitueretur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quam dodrantem ex tota hereditate, idest, ut, siue unus heres institutus esset, siue plures, apud ipsum, eos ue quarta pars tãtum remaneret. mentionẽ facit huius legis Celsus, lib. XXII digestorum, his uerbis: Cũ de lege Falcidia quaeritur, heredis probatio est, locum habere legem Falcidiã. quod dum probare non potest, merito condemnabitur. In Iunia Velleia hoc erat, ut, qui testamentum faceret, omnes eos uirilis sexus necessario institueret heredes, qui, cum nascerentur, ei heredes sui futuri essent; eorumq. in locum liberi succederent: qui nisi instituti essent, aut si exheredati, ad exemplum postumorum, essent, testamentum ne ualeret. atque in hac lege duplex caput fuit, primum, ut, mortuo filio, nepotes nondum nati possint institui: item, ut, uiuente filio, nascituri nepotes possint institui, si, auo uiuente, & mortuo filio, nascantur; ne facti sui, cum nascentur, si se praeteritos inuenerint, rumpant testamentum. altero capite cautum est, ut nepotes, iam nati, uiuente filio, ab auo heredes instituantur, uel nominatim exheredentur; ne forte, mortuo post testamentum filio, facti sui heredes, ad exemplum postumorum testamentum infirment. quae tradita sunt in iuris-

consultorum libris. Cornelia falsum testamentum facientibus poenam irrogabat: eaq. lege senatores soli tenebantur, ut in Suetonio legimus. nisi si, non Senatores, sed Signatores, legas. quod si quis in hostium potestate decessisset; eius testameutum perinde lex Cornelia confirmabat, ac si, qui testamē tum illud fecisset, in hostium potestatem non peruenisset. testis Iulianus lib. XXIIX. digestorum. Testamenta porro lex infirmabat, irritaq. prorsus iubebat esse, quae improba, inofficiosa, inhumana dicerentur, hoc est, contra leges, merita, pietatem facta: item, quae a V testibus, ijsq. fide dignis, non essent obsignata. quod ad VII deinde testes praetorum edicto translatum est. postremo ab imperatoribus inuentum, ut testes subscriberent, ut legitur instit. de testamentis, paullo post principium. atque horum generum caussas, de rescindendis confirmandis ue testamentis, a C uiris esse iudicatas, quod hastae iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusq. declarant. Aelia Sentia, quam iurisconsulti nominant, non uidetur ad nostrum institutum pertinere. non enim stante rep. sed Augusti temporibus, a Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata est. uerumtamen, quia spectat ad testamenta, quorum leges hoc in loco exponuntur, simul cum alijs eam legibus enumerare non alienū duximus. in ea scripta sunt haec: ut unus modo heres necessarius fieret: plures si fierent, irritum esset: ne duo plures ue ex eadem caussa heredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus,

heres

heres esset: item, quibus de caussis manumitti seruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi caussam apud consilium probaret: ne ue serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes instituerẽtur. nam eum, pluribus heredibus seruis institutis, iisdemq. manumissis, futurum esset, ut creditores ad suum peruenire non possent; quia, data seruis libertate, pretium hereditatis deminueretur; ideoq. seruorum manumissio iniusta uideretur, quia contra rem creditoris esset; lex Aelia Sentia sanxit, ut unum dumtaxat seruum cum libertate heredem debitor facere posset. atque haec uidere licet uer. 1 Instit. quibus de caussis manumittere non licet. postremo iubebat, ut, si esset donatio facta inter uirum & uxorem, maritusque, re nondum tradita, uita excessisset, ne mulier rei uindicationem post obitum mariti haberet, sed tantummodo exceptionem, si non possideret contra petitores. Haec de lege Aelia Sentia, ueterem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia uero fuit Aelia Sanctia, a Cicerone in Topicorum libris nominata: quae assiduo uindicem esse assiduum, idest locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de tempore, neque de sententia, compertum habemus. quin, eum Ciceronis locum esse mendosum, neque in libris scriptis ullam omnino in eo loco legis Aeliae Sanctiae mentionem fieri, nonnulli tradide-

runt. Verum hoc de genere leges praeterea x uideo nominari, diuersis temporibus latas, tribunicias v, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam; praetoriam, Aureliam; consulares, Corneliã, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de singulis prius quam agamus, tria loca, quae ad hoc de iudicijs argumentum pertinent, unum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & sententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obscurant. quare, ut erroris caussa tollatur, disputabimus primum ea, quae ueterum in libris aut re uera fortasse falsa sunt, aut eiusmodi, ut, uera cum sint, falsa tamen uideri possint. hoc ubi satis apertum fuerit; tum, ueritate quasi e tenebris educta, leges ipsas, & quibus singulae temporibus latae sint, & quae cuiusque uis ac sententia fuerit, ostendemus. Ac primum, quod in Gracchorum uita Plutarchus tradidit, legem a C. Graccho esse latam, ut CCC equites simul cum CCC senatoribus iudicarent, id ego (pace tanti uiri dixerim) falsum esse iudico. non enim lege Gracchi equites cum senatoribus, sed soli equites rem iudiciariam administrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Paterculus, ubi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam pene usque ad alpes: diuidebat agros: uetabat quemquam ciuem plus D iugeribus habere: noua constituebat portoria: nouis colonijs replebat prouincias: iudicia a

senatu

ſenatu transferebat ad equites: frumentum plebi dari instituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem ſtatu relinquebat. ſatis plane loquitur. non dicit, communicata inter equites & ſenatores iudicia, ſed a ſenatu ad equeſtrem ordinem translata. & idem infra: Tribunatum inijt M. Liuius Druſus: qui cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eum tranſferre ordinem; (quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clariſſimos, atque innocentiſſimos uiros ſaeuiſſent, tum P. Rutilium, uirum non ſaeculi ſui, ſed omnis aeui optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in ijs ipſis, quae pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit aduerſarium. & infra, Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sylla ab illis ad ſenatũ transtulerat, aequaliter inter utrumque ordinem partitus eſt. haec ille: quae Pedianus in cõmentario diuinationis cõfirmat his uerbis: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, ſine infamia. poſt uictor Sylla leges tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X annos, turpiter. & in eodem commentario infra: Rutilium Rufum, quod in Aſia cum praetore ſuo conſenſiſſe, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua, equites Romani, qui tum iudicabant, damnarunt. Quod ſi quis in tuẽda Plutarchi cauſſa ita pertinax

est, ut Velleij, & Pediani testimonio standum neget; uel quod de solis equitibus non satis aperte loqui uideantur; uel quod ipsi quoque falli, ut homines, alucinariq. potuerint: audiat Appiani uerba: quae, ut ego statuo, Plutarchum manifeste condemnant. is igitur libro primo sic: M. Liuius Drusus tribunus pl. senatum, & ordinem equestrem, iudiciorũ caussa, quae adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est: itaque tulit ad populum, ut ad utrumque ordinem cognitio caussarum pertineret. sed, quoniam, ob superiorum temporum discordias, numerus senatorum ad CCC redactus erat; persuasit equitibus, ut de suo ordine totidem legerent, ne in iudicijs numero inferiores essent. quid apertius? non enim tribus aut quattuor uerbis rem obscure significat, sed ita copiose, ita non ambigue declarat, ut de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo uelit quaerere, nemo possit. quid opus fuit, legem a Druso ferri de communicandis inter duos ordines iudicijs, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententiae legem C. Gracchus ante pertulerat? praesertim cum, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. Accedit ad haec Liuij testimonium: cuius in epitome lib. LXX scriptum est. P. Rutilius, uir summae innocentiae, qui, legatus Q. Mucij proconsulis a publicanorum iniurijs Asiam defenderat, uisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum da-

mnatus

natus in exsilium missus est. Et ibidem: Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni ui niti coepit, ut ad se iudicia transferrentur. Et libro sequenti: M. Liuius Drusus tribunus pl. legem tulit, ut aequa parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, uanus & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipsum quoque prae Plutarcho nihil putabimus? nemo est, opinor, qui non illum grauem, & certum ueritatis auctorem ducat, praesertim in ratione iudiciaria; in qua ita uersabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Itali cum numquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. uerba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmenta quaedam sunt, ita scriptum est: Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem dijs ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiesta te dixisse. Cum primum, dicit. ex quo satis liquet, lege Gracchi, quae multis ante annis lata erat, nullam in iudicijs equitum & senatorum societatem fuisse. quod ipsum interpres eorum uerborum Pedianus confirmat. adscribit enim haec: M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. secundo anno belli Italici, cum

equester ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quae lex uim eam habuit, quam Cicero significat. nam ex ea lege tribus singulae e suo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Et in ea pro Scauro: Reus est factus a Q. Seruilio Caepione lege Seruilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscure significat solos equites iudicasse. quod et Pedianus demōstrat, qui subscribit haec: Scaurus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, ut Caepionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, ut ille prior caussam diceret; Marcum quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, ut iudicia commutaret. quid est, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne solis equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodemq. referenda sunt illa uerba in Bruto: Equestrem ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quam Plutarchum: primum, quod in rebus Romanis homini potius Romano, quam Graeco, credendum est: deinde, quod ab aetate C. Gracchi propius abfuit, quam Plutarchus: postremo, quod, iudiciorum peritissimus cum esset, ueteres leges minus ei cognitas fuisse uerisimile non est. Atque haec de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo uidetur

idem Liuio placuisse, mendosum libenter existimauerim: ut homini parcam, alioqui Romanorum rerum peritissimo. iam enim, ante legem Plotiam numquam cum senatoribus equites iudicasse, Cicerone teste, ut alia omittam argumenta, probatum est. & ipsum quoque Liuium idem sensisse, indicare uidentur illa, quae iam recitaui, ex epitome, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui & ipse, non ut Plutarchus, in genere iudicum, sed in legum ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita scripsit: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, sine infamia. post uictor Sylla legem tulerat, ut senatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. Haec, si legum sententiam consideres, uera sunt. nam & equites lege Gracchi, ut iam diximus, & senatores lege Syllae iudicarunt. itaque eadem sunt a nobis supra recitata, ut probaremus illud contra Plutarchum de solis equitibus lege Gracchi iudicantibus. sin ordinem ac numerum legum spectes; falsa Pedianus narrat. non enim post legem Gracchi secuta proxime est lex Syllae, sed lex Caepionis, et deinde Drusi, post Siluani, postremo Syllae. Drusi autē lege, quae fuit eadem cum Caepionis lege, eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annum soli equites iudicarunt. multos ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno post, successit

Plotia: & Plotiam tum denique Syllae lex consecuta. quare culpam Pediani, nõ uideo, qui liceat excusare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL, hoc est ad L. Syllae dictaturam, iudicasse: cum tantum usque ad eum annum soli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legẽ enim Liuiã, quae statim, ut diximus, sublata est, omitto) ad populũ tulit, ut singulae tribus quinos denos e suo numero crearent iudiciorũ caussa, eosq. non uno ex ordine, sed ex omnibus, hoc est senatorio, equestri, ipsa plebe. quod si generatim dixisset, nulla Gracchanae legis mentione facta, equites per annos XL iudicasse: uere dixisset. liceret enim intelligere, id quod res est, equites modo solos lege Gracchi, modo cum senatu, atque etiam cum plebeijs hominibus lege Plotia, iudicasse. ad quam sententiam referendum est illud Ciceronis in II in Verrem actione: Cognoscet ex me populus R. quid sit, quamobrem, cum equester ordo iudicaret, annos prope L continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem iudicandam constituta sit. Quo loco fortasse adductus est Pedianus, ut solos equites Gracch lege usque ad Syllam dictatorem iudicasse crederet. qui cum explanat illud, Annos prope L continuos, ait: Tanto enim fere tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, ut opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat usque ad Syllam dictatorem, tamen de solis equitibus, ut

Gracchi

Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primum, & mox de equitibus una cum senatoribus, alijsq. etiam ex ipsa plebe, iudicantibus significet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem satis aperte de uno ordine equestri, per annos XL iudicante, locutum esse, tum ea, quae proxime recitaui, uerba demonstrant, tum etiam illa, quae in eiusdem commentarij scripsit argumento: quae sunt haec. Agitur caussa senatoris iudicijs in inuidia apud populum constitutis, flagitante plebe iudicia equestris ordinis; quae fere ante annos X Sylla sustulerat. uocat iudicia equestris ordinis ea, quae Sylla sustulit: cum non unius equestris ordinis, sed omnium ordinum iudicia fuerint: siquidem, ut omnibus ordinibus iudicandi potestas daretur, lex Plotia sanxerat. quod si quis dixerit, fieri posse, ut, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rursus Gracchi lex restituta sit; ideoq. Syllam, lege Gracchi postea sublata, equestris ordinis iudicia sustulisse: hic tamen nihil dicet. nam, cum Pedianus illa, quae ipsa recitauimus, litteris mandauit: Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL: de Gracchi tantum lege uidetur accepisse, oblitus uidelicet Plotiae legis, de qua scripsit postea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Et, quamquam apud scriptores antiquos in more sit positũ, ut integros numeros malint, decem, centum, mille, quam cum exigui numeri additione, pronuncia-

re: quod a Cicerone factum in oratione aduersus L. Pisonem, & in ea, quam habuit contra Catilinam in senatu, Pedianus animaduertit: in eo tamen nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quod appellauimus, equestrem ordinem annos prope L continuos iudicasse dixit: cum anni tancum XLI fuerint, idest a primo Gracchi tribunatu, ut ex epitome Liuij, Plutarchoq. intelligitur, ad annum primum dictaturae L. Syllae. sed oratoriae licentiae datur, ut res in narrando plus interdum, quam concedit ueritas, efferatur. quamquã historici quoque, qui quidem artioribus tradendae ueritatis legibus adstringi uidentur, id sibi iuris arrogarunt, ut a ueritate discederent. nam Liuius, Vrbs, inquit, a Romulo uiribus datis, tantũ ualuit, ut in XL deinde annos tutam pacem haberet. cum Numae regnum intelligat, quod per annos XLIII, perpetua pace, durauit. Tertius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone considerandus. nam, cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse; falsum hoc esse, possit aliquis obijcere; cum biennio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani uerbis iam ostendimus, legem tulerit, ut cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: utrumque uerum esse; & lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse; & Drusum tamen ante rogationem tulisse, ut cum equitibus senatores iudicarent. nam, etsi lege Drusi ita

sanci-

ſancitum eſt: tamen, quod ea lex iuſſit, propterea non eſt obſeruatum; quod eo ipſo anno L. Marcius Philippus conſul, inimicus Druſi, obtinuit a ſenatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur: itaque decretum eſt, contra auſpicia eſſe latas, neque ijs populum teneri. hoc tum a Pediano in commentario Cornelianae, tum a Cicerone in lib. de legibus II, & in oratione pro domo ſua proditum eſt. ut omittam, quod in Appiani notauimus hiſtoria, equites, Druſo interfecto, lege Gracchi iudicaſſe de ijs, quorum dolo malo bellum Italicum eſſe commotum diceretur, idq. ex ea lege, quam de maieſtate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendoſi ſunt ij, qui typis impreſſi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illam de maieſtate non a Valerio, ſed a Vario latam eſſe, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipſas, quas X nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de ſingulis ita nobis eſt agendum, ut, temporum ratione ſeruata, prima quaeque cognoſcatur. Ante C. Sempronij Gracchi alterum tribunatum ſoli ſenatores, uetuſtiſſima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant. Gracchus tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites ſoli iudicarent.

ſic enim, contra quam Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipſo probaui. Poſtea Q. Seruilius Caepio conſul, qui deinde cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cũ equitibus, qui antea lege C. Gracchi ſoli iudicauerant, etiam ſenatores iudicarent. hanc tamen legem, quam & Caſſiodorus, & Obſequens, & Cicero ipſe latam ſignificant, non multo poſt eſſe abrogatam, ex eo ſuſpicor, quod paucis poſt annis C. Norbanum, quo accuſante Caepio damnatus erat, non ab equitibus, & ſenatoribus, ſed a ſolis equitibus eſſe iudicatum, Cicero lib. II de oratore declarat his uerbis. Animos equitum Romanorũ, apud quos tum iudices cauſſa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erãt ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quod, cum M. Liuius Druſus tribunus pl. Philippo & Caeſare cos. legem tulerit, ut cum equitibus ſenatores iudicarent; quod proxime, cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifeſtum eſt, ſolos equites ante Druſi tribunatum iudicaſſe. Praeterea, ſcriptum eſt apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam ſenatores cum equitibus iudicaſſe. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam eſſe, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliae de communicandis inter equites & ſenatores iudicijs nullam habitam eſſe rationem, ac ne Liuiae quidem, quae id ſanxit, facile eſt cognoſcere.

re. Post Caepionem M. Liuius Drusus tribunus pl. eius Drusi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam senatus usus erat, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Caesare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus senatores caussas cognoscerent. cuius legibus, Philippo consule referente, S. C. sublatis, in eundem, quo ante fuerat, statum re iudiciaria restituta, soli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. qui fuit annus belli Italici secundus, tulit ad populum, ut singulae tribus e suo numero quinos denos, per annum iudicaturos, suffragio crearent. quo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post uictor Sylla, dictator primus reip. constituendae caussa factus, infensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus steterant, legem tulit, ut nemo, nisi qui senator esset, iudicare posset. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri solitum esse, diximus. Sylla mortuo, quod ille sanxerat, per annos XI seruatum est, hoc est, usque ad Cn. Pompeij & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta praetor populum rogauit, populusq. iussit, ut tres ordines, senatores, equites, tribuni aerarij simul iudicarent. tametsi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, Iulia, censu tamen praefinito, Cicero docet in Philippica I.

uidetur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte nouisse: qui lib. I I legem a Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeij consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, & inde facile licet existimare, quod, absoluto bello piratico, statim C. Manilius tribunus pl. tulit ad populum, ut Mithridaticum bellum Pompeio mandaretur. id Plutarchus, Velleiusq. confirmant. Maniliam autem legem Cicerone praetore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat. porro autem Ciceronem gessisse praeturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis & Glabrionis consulatum proximus, quis est qui ignoret? testem habemus Pedianum: ut alia, quae facile probarent, argumenta praetermittam. tulit igitur de piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationem de iudicijs eo anno tulerit, quo designatus aedilis Cicero Verrem accusauit, defendente Hortensio consule designato, plane uidetur eo anno tulisse, quo Pompeius & Crassus consules fuerunt. quod aperte Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententiam attinet, non uideo, qui probari possit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum aequaliter

esse partitum: cum, eam potestatem non his modo, sed praeterea tribunis aerarijs esse permissam, sexcenti loci demonstrent. nisi forte illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter utrumque ordinem partitus est, ideo Paterculus dixit, ut significaret non solum senatum, ut antea, sed equestrem pariter ordinem post legem Aureliam iudicasse: ut aerarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt, etsi non nominauit, non tamen exclusisse uideatur. quo modo & Ciceronem lib. v in Verrem locutum uidemus. ait enim, cum Cottae legem significet, Iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudicijs iudicibusq. nouis promulgata. Alium ordinem, dixit, cum tamen non uno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis aerarijs in ea lege mentio fieret. Eodemq. modo, cum, censorum iudicia rescissa esse iudicum sententijs, significaret uellet, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq. Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suae potius religioni, quam censorum opinioni, paruerunt. & in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur. Pedianus etiam in commentario II orationis in Verrem, Cottã, inquit, praetorem significat, qui legem promulgarat de restituen

dis equestri ordini iudicijs. cum tamen Cottae lex nõ de uno equestri ordine, sed de senatoribus, equitibus, tribunis aerarijs mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad equites ait esse translata: cum tamen lege Cottae inter tres ordines essent communicata. Quod si quis putat in uno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri significat, simul cum equitibus tribunos aerarios intelligi; opinione fallitur. nam senatores, equites, tribuni aerarij, non ordines duo, sed tres a scriptoribus antiquis appellantur. itaque Pedianus in commentario Cornelianae, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos aerarios: & in commentarijs duarum orationum, in Pisonem, in extremo; pro Milone, in principio. Suetonius etiam in Iulio, Iudicia, inquit, ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis, ac senatorij: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, ut opinor, P. Vatinius tribunus pl. Caesare & Bibulo cos. qua sententia, nondum inuenire potui; sed fuisse popularem, cum Vatinius senatum, senatus illum uehementer oderit, facile possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu II, nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa sunt, maximeq. apud Pedianum. & Suetonij testimonio, tria fuisse iudicum genera usque ad Caesaris dicta-

turam,

turam, cognoscitur) sed ex amplissimo censu, e centurijs legi iudices iubebat. amplissimus autem census a Liuio traditur, centum millia aeris, eoq. amplius. Iulia, quam C. Iulius Caesar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrem ordinem, ac senatorium; tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. Antonia consularis, M. Antonij, qui III uir fuit, hoc sanxit, ut ad duas iudicum decurias accederet tertia e centurionibus, hoc est, ut cum equitibus, & senatoribus (tertium enim ordinem, tribunos aerarios, lex Iulia sustulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne superiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluserant; sed praescripserant, quo censu eos esse oporteret: sicuti senatoribus quoque, & equitibus, & tribunis aerarijs census erat praefinitus: cum in iudice, ut ait Cicero, & fortuna spectari deberet, & dignitas. Antonij uero lex plus aequo impudens & dissoluta, quae rationem census nullam habuit, omnibus, quicumque ordinem duxissent, iudicandi potestatem permisit. atque hanc Antonij legem de tribus decurijs non esse abrogatam, cum ille hostis iudicatus est, cum eiusdem legem de sacerdotijs abrogatam esse supra docuerim, e Suetonio cognoscitur: qui in Augusto ita scripsit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore censu, quae ducenariorum uocaretur, iudicarentq. de leuioribus summis. Haec de ordine iudiciorum, pro uarijs

legibus, uario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC fecit, omnes ex equestri ordine, totidem, quot antea senatores iudices fuerãt: lex Drusi CCC equites, & CCC senatores, numero pari: lex Plautij DXXV: iussit enim e singulis tribubus, quae XXXV erant, quinos denos creari: lex Syllae CCC, omnes ex ordine senatorio. lex Aurelia cum lege Syllae de numero, ut opinor, congruebat, cum in ordinibus discreparet. nam libro epist. fam. IIX de iudicibus CCC, cum lex Aurelia seruaretur, mentionem fieri uideo. quod si ita est: auctum deinde numerum esse lege Pompeij, uere dicemus: quia Velleius auum suum inter CCCLX a Pompeio lectum esse narrat. eundemq. numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Caesaris, cum de tribus ordinibus unum, ut diximus, sustulerit; numerum simul iudicum, ut ego sentio, commutauit. lex Antonij cum tertiam decuriam addiderit; satis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerũ esse factum. quem rursus & ab Augusto esse auctum, cum ad tres decurias quartam addidit, facile cognoscitur. De iudicum aetate legem fuisse, ne quis intra XXX aetatis annum iudicaret, facile possum ex eo cõijcere, quod Suetonius de Augusto scripsit: Iudices a XXV aetatis anno elegit, idest, quinquennio maturius, quam solebant. Callistratus quidem iurisconsultus, lege Iulia cautum esse, ait, ne minor annis XX iudicare cogeretur, ne ue minorem annis XX compromissarium iudicem liceret eligere.

Sanxit

Sanxit idem eadem lege, ut opinor, de numero patronorum. nam, ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri consulatum raro quisquam pluribus, quam quattuor, patronis usus erat. his consulibus M. Scaurum, de repetundis accusatum, sex defenderunt. Sed, ut existimem hac de re biennio post a Magno Pompeio III. consule lege cautum esse, Taciti uerbis adducor. is enim in dialogo de oratoribus ita scriptum reliquit. Transeo ad formam, & consuetudinem ueterum iudiciorum. Nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur: & liberae comperendinationes erant: & modũ dicendi sibi quisque sumebat: & numerus neque dierum, neque patronorum cauebatur. primus tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit, imposuitq. frenos eloquentiae. Hac de lege ita loquitur Cicero in Bruto: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad caussas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. Et ad Atticum lib. XIII. ep. 47. Verum, post bella ciuilia, neglecta lege Pompeia, peruentum ad duodecim patronos; eiq. licentiae modum, a Caesare dictatore impositum, Pedianus significat. Et fortasse idem Caesar, qua in lege de numero patronorum, in eadem tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIV, cap. II significare uidetur his uerbis: Atque in rerum quidem diffissionibus, comperendinationibusque, & alijs quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurij, & ex quorun-

dam aliorum iuris peritorum commentarijs commo niti sumus. Legimus etiam apud Priscianum de lege Laetoria, quae minorem annis XXV stipulari uetabat. De diebus quoque iudiciarijs leges nominat Vlpianus his uerbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum; lege cautum est, ne ijs diebus iudicatum sit, nisi ex uoluntate partium; & , quod aliter aduersus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, ne ue soluere debeat; ne ue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illae, quae & de personis, quae facinus iudicare possent, & de caussis, in quibus possent, tum de indicijs, deq. testimonij dicendi potestate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi exclusos non esse, quos ignominia censores notassent. id Cicero significat his uerbis in oratione pro Cluentio. In omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus caussis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, haec ignominiae caussa praetermissa est. timoris enim caussam, non uitae poenam, in illa potestate esse uoluerunt. & ibidem, paullo post, Praetores urb. qui iurati debent optimum quẽque in selectos iudices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. postea tamen inductum lege Iulia, ut senatu moti iudicare non possent. quod & lege Cassius, de senatoribus, traditum est; & Paullus quoque, ut proxime docebimus, significat. Turpi autem

iudicio

iudicio damnatis ademptam esse iudicandi potestatem; idem Cicero in eadem oratione, paullo ante, demonstrat. Quod si, inquit, illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. turpia uero, famosaq. iudicia erant, calumniae, praeuaricationis, furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, mandati, tutelae, depositi, & alia quaedam a Iuliano memorata digest. lib. III. Famosos etiam, non minus, quam qui turpi iudicio damnati essent, Pegasus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quaestus caussa in certamiua descendissent, aut propter praemiũ in scenam prodijssent. athletas autem, quia ludicrã artem non facere, sed uirtutis gratia exerceri uiderentur, infamia liberabant Sabinus & Cassius, quae scripta sunt apud Vlpianum. Praeterea, cum ab eodem ita traditum sit lib. digest. XLIIX; qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si libertorum, uel patronorum suorum mortem, uel rem suam exsequeretur; consentaneum uideri potest, eundem iudicandi munere exclusum. quamquam ad rationem accedit auctoritas. nam ita scriptum post ea comperi apud Marcellum iurisconsultum. Omnes etiam de ui priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his uerbis lib. digest. XLIIX: De ui priuata damnati pars ter-

tia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut ullum honorem capiat; ne ue in eum ordinem sedeat, ne ue iudex sit. Huc illa pertinent, quae tradita sunt a Paullo iurisconsulto: quae seruata credimus etiam reip. temporibus. nihil enim a iure, aut aequo dissentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint; quidam moribus, quidam natura: natura; ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus, & impubes, quia iudicio carent: moribus, ut feminae, & serui; non, quia non habeant iudicium; sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officijs: lege, qui senatu motus est. qui uero possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus recte coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quae de testimonio dicendo idem Paullus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorũ publicorum cauetur, ne cui inuito denũcietur, ut testimonium dicat aduersus socerum, generum, uitricum, priuignum. Cassius etiam Longinus; cuius libri non exstant; sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. I utitur; putabat, ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri uetaret. Calumniae damnatis publico iudicio quid licuerit, satis aperte Papiniani praeclara sane uerba demonstrant. Quaesitũ, inquit, scio, an in publicis iudicijs calumniae damnati testimonium iudicio publico per-

hibere possint. sed neque lege Rhēmia prohibentur; & leges Iuliae de ui, repetundarum, peculatus eos homines testimonium dicere non uetuerunt. uerum tamen, quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque uidetur licuisse testimonium dicere: siquidem, non licuisse de adulterio damnatis, Paullus indicat his uerbis: Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulterijs testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictum est de iudicio, & testimonio: superest de indicio. Senatori indicium profiteri saluis legibus non licebat. alijs impunitas dabatur, nec tamen omnibus in caussis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in caussa repetundarum non dabatur: itaque nec per indices agi solitam esse legimus. Non est ab hoc genere aliena Memmia lex; quae eorum, qui reip. caussa abessent, recipi nomina uetabat. itaque C. Caesar, cum in prouinciam, peracto consulatu, abijsset, & ab L. Antistio tribuno pl. Romae appellatus esset, appellato collegio obtinuit, cum reip. caussa abesset, reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi aemulus in oratoria laude, cum, quaestor in Asiam proficiscens, Brundisium iam peruenisset; litteris certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium praetorem, cuius tribunal, pro-

pter

pter nimiam ſeueritatem, ſcopulus reorum putabatur, legis Memmiae beneficio uti noluit; ne ſibi male conſcius uideri poſſet; ſtatimq. in urbem recurrit, &, cauſſa dicta, abſolutus eſt. hanc legem Cicero ſignificat in oratione in Vatinium, cum ait: Cum tibi, utrum uelles, liceret. poterat enim Vatinius, cum legatus eſſet, iudicium recuſare, quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, uti nolueris; poſtea, ne cauſſam diceres, tribunos pl. appellaſti? Non abhorret a legibus de iudicijs lex illa, quam C. Calpurnio Piſone, M. Acilio Glabrione cos. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent: cum antea, ut quiſque auaritia, aut ambitione ducebatur, uarie ius dicere conſueſſent. In iure ciuili & coniugia ſunt: de quibus illa fuit admodum praeclara lex, quam a Romulo latam Dionyſius et Plutarchus prodidere, ut uxor uiro pecuniarum ſacrorumq. omnium eſſet ſocia, eique, ſi ſine liberis & inteſtato diem obijſſet, heres eſſet; ſin filios reliquiſſet, aequalem cum ijs partem poſſideret: quae ſi aduerſus uirum delinqueret, uir ipſe cum propinquis eam iudicaret, &, ſi aut impudica fuiſſet, aut uenefica in liberos ſuos, aut etiam uinum ebibiſſet, (haec enim omnia Romulus capitalia eſſe uoluit) morte multaret, uel, ſi mallet, diuortium faceret. quod ſi quis alia de cauſſa uxorem repudiaſſet; eius bonorum partem ad

uxorem

uxorem pertinere, partem uero Cereri sacram esse iussit. diis porro inferis, qui diuortium faceret, sacrificare uoluit. ita probas mulieres, & uiro obsequentes, tum praemio, tum poena Romulus affecit. quae lex ad matrimonij concordiam ita ualuit, ut per annos DXX nullum diuortium in urbe fuerit. mores enim ad ingenium uiri unaquaeque fingebat, eiq. in omnibus rebus morigera fidem officiumq. praestabat. Legem etiam uideo fuisse, illam quidem paullo seueriorem, sed ad augendam uiribus ciuitatem utilissimam, ut, quicumque per aetatem uxorem ducere possent, omnes ducerent, quaeq. genita essent, educarent. qua lege factum est, ut maximis cladibus ciuitas affecta, praesertim secundo Punico bello, numquam tamen penitus exhauriretur, sed nouos semper exercitus summitteret; adeo, ut extremis illius belli temporibus, post multas legiones occidione caesas, tamen supra C millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Post Romulum Numa quiddam lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit. scripsit enim haec in pellices; quae legimus in Gellio. Pellex aedem Iunonis non tangito. si tanget; Iunoni, crinibus demissis, agnum feminam caedito. quae Festus eadem narrat. Fuit illa quoque lex de coniugijs, quam in XII tab. X uiri scripserunt, ne patricijs liceret cum plebe connubio iungi. quod eo consilio factum est, ne per nuptias reconciliati ijsdem animis contra X uiros, qui deponere imperium

nole-

nolebant, pro libertate consentirent. quam legem paucis post annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, ut patrum & plebis promiscua connubia essent. in quo tamen patres acerrime repugnarunt; qui contaminari sanguinem suum, confundi iura gentium ex rogatione arbitrabantur; cum tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum sita salus est, nihil esset utilius. Legem etiam uideo fuisse, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam uxorem duceret. nam S. C. Hispalae Feceniae libertinae concessum esse scribit Liuius, ut ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus connubia non fuisse. Postea lege Papia cautum est, ut omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumq. liberos, uxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit uxorem; quamuis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat. Et Paullus ex lege Iulia subiungit: Qui senator est, qui ue filius, nepos, pronepos ue, ex filio, uel ex filia natus; cuius eorum est, erit ue, ne quis eorum sponsam, uxorem ue sciẽs dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue: ne ue senatoris filia, neptis ue, ex filio, pronepti ue ex nepote, filio nato, nata, libertino, ei ue, qui ipse, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue, sponsa, nupta ue sciens dolo malo esto. Propterea reprehendit in oratio-

nibus

nibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam uxorem duxerat. Mulierum dotibus cautum eadem lege animaduertimus, ne quis, inuita uxore, dotale praedium, quodue dotis caussa datum esset, alienare posset. Non omittendum, quod apud Callistratum legimus; quinque legibus mulieris damnatae dotem publicatam, maiestatis, uis publicae, parricidij, ueneficij, de sicarijs. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium R. quo de genere primum Sacratis legibus, deinde XII. tabulis sancitum est, ut neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc est, ne priuilegia ferri possent, nec de capite ciuis, nisi comitijs centuriatis, rogari liceret. quod utrumque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in suas leges libro de legibus tertio transtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter a Valeria familia latam animaduerti: primum, ab eo, cui Poplicolae cognomen fuit. is enim consul, eiecto Tarquinio rege, & hanc legem de prouocatione, & duas praeterea, ut in eius uita scripsit Plutarchus, pertulit: quarum prior capitis poenam irrogabat, si quis ad magistratum iniussu populi adisset; altera, ciuium uectigalia sustulit. Sed, quae de prouocatione fuit, eam tertio M. Valerius consul diligentius sanxit, adscipta poena, si quis eum, qui prouocasset, uirgis cecidisset, securi ue necasset. at qua poena? hac una, improbe fecisse. ea tum probitas erat, ut ignominia non minus, quam acerbissima poena, timeretur. Postea

lex

lex Porcia, quam fortasse M. Porcius Cato, ille maior, in consulatu tulit; etsi neque Plutarchus in eius uita, neque alius, quod meminerim, ullam mētionem facit; ne ciuem Romanum uerberari, necari ue liceret; si quis fecisset, graui poena puniretur, qua in sententia leges alias deinde scriptas esse, significat in coniuratione Catilinae Sallustius, cum ait: An, quia lex Porcia uetat? at aliae leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exsilium permitti iubent. propterea uidemus in criminum suspicione seruos ad eliciendam ueritatem torqueri solitos esse, cum de liberis hominibus quaestionem haberi leges uetarent. quo fiebat, ut ij, qui aliquid supplicio dignum commiserant, seruos, si quos eius culpae participes, aut conscios habebant, statim liberarent. liberos enim torqueri sciebant non licere. quod cum magistratus, qui iudicio praeerat, antequam fieret, suspicaretur, mittebat ad eum, cuius nomen delatum erat, ut seruos in sua potestate haberet, (sic enim loquebantur) hoc est, ne manumitteret; cum eos ad confitendam ueritatem tormentis cogi uellet. hinc illud apud Liuium lib. IIX. Eo anno Minucia Vestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eius iussa esset sacris abstinere, familiamq. in potestate habere; facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uia strata defossa Scelerato campo. cum enim pontifices fore suspicarentur, ut Minu-

cia,

cia, indicium metuens, seruos, a quibus prodi posset, manumitteret; habere eam in potestate familiam iusserunt. ideo & Pedianus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, ut quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio usus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex ijs seruis, quos nominasset, partim neminem se umquam habuisse, partim manumisisse. postea quoque lege Iulia Augusti cautum est, ne serui uxoris adulterij accusatae intra L X dies manumitterentur: idemq. in seruis patris eius constitutum. de quo apud iurisconsultos. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur. qua de lege Plutarchus in eius uita mentionem facit. Fuerunt hoc de genere & illa, quae ad moderanda iudicia legibus esse constituta, significat Cicero in oratione pro domo sua: ne poena capitis cum pecunia coniungeretur: ne nisi prodicta die quis accusaretur: ut ante magistratus accusaret intermissa die, quam multam irrogaret, aut iudicaret: ut esset accusatio trinumnundinum, prodicta die, qua iudicium esset futurum. repentina enim accusatione reos opprimi, iniquum, & graue uisum est. Fuere & de sepulcris leges: quorum iura Romanis sacra fuisse, antiquae legis illa uerba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto: & illa; Ne quis uestibulum aditum ue ad sepulcrum usu capito, neu bu-

stum uiolato: & illa; Deorum manium iura sancta sunto. quod & postea seruatum esse, irrogata uiolantibus poena, posteriores iurisconsulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderunt. In urbe sepeliri, neque ante XII tab. usitatum fuit, & deinde lex ipsa XII tab. uetuit his uerbis: In urbe ne sepelito, ne ue urito. Illa omnium antiquissima, quã a Numa Rege latam memorat Festus, ne iusta fierent ei, qui fulmine occisus esset, ne ue is supra genua tolleretur. quasi ictus fulmine infensus Ioui uideretur esse. id autem opinor, tum ut ab oculis uiuentium cadauera, quae maestitiam animis inferunt, quamprimum amouerentur; tum ne caelum illud urbanum, unde proxime spiritus duceretur, taetro putrescentium corporum nidore corruptum, pestem aliquam importaret. quod autem a docto & diligenti uiro scriptum est, ante XII tab. consuetudinem fuisse, ut intra urbem mortui sepelirentur: id refelli uidetur a Cicerone, qui lib. II de legibus ita scriptum reliquit: Credo fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis caussa tributum est, ut Poplicolae, ut Tuberto; quod eorum posteri iure tenuerunt; aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis caussa soluti legibus, consecuti sunt. plane significat, etiam ante XII tab. intra urbem sepeliri non licuisse: siquidẽ Poplicolae, & Tuberto uirtutis caussa tributum est. quod ipsum & Dionysium confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his fere uerbis, aut certe hac sententia: Decretum est, ut intra ur-

bem iuxta Veliam sepeliretur, utiq. eius posteris idem ius esset: qui tamen aetate nostra eo iure non utuntur: sed, ubi quis de genere Valerio mortuus est, cadauere in eum locum, ubi Poplicola sepultus est, delato, extollitur accensa fax; deinde eadem demittitur. quo genere quandam uetusti iuris imaginem ostendunt: ut perspicuum sit, eo se, si uelint, uti posse. Seruius quidem, ubi explanat illud Virgilij, Aen. lib. XI. Finitimos tollunt in agros, urbiq. remittunt, Duilio consule primum a senatu decretum esse ait, ne quis in urbe sepeliretur. quod imperatores quoque Hadrianus, & Antoninus Pius renouarunt: & fuisse hanc ueterem consuetudinem, patet in l. mortuorum, c. de religiosis, & sumptibus funerum. Vestalibus tamen, intra urbem sepeliri, numquam non licuit. nullis enim legibus tenebantur. ideo etiam nocẽtes intra urbem in campo Scelerato sepulcrum habebant. idemq. ius imperatoribus fuit.]Haec idem Seruius. Datum etiam decreto senatus ijs, qui triumphassent, ut, cum corũ corpora extra urbem cremata essent, in urbem ossa & cineres referrẽtur, humiq. mandarẽtur. hoc Pyrrhonem Lyparaeum scripsisse tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem XII tab. sustulerunt. quo utroque in genere stulte nimis, & pueriliter hodie peccatur. cetera, quae scripta sunt in XII tab. quae ad hoc genus pertinent, quia lib. II de legibus a Cicerone commemorantur, huc transferre non necesse duximus.

ximus . illa, quae ab alijs scripta obseruauimus, de sepulcrorum ratione adscribemus: ac primum hoc, in agris sepulcra fuisse; in agri uenditione, iura tamen sepulcrorum penes eum, qui uenderet, remansisse; eumq. sibi tantum agri in uenditione excepisse, quantum adeundo sepulcro satis esset: quod qui non faceret, ei summo probro ac turpitudini fuisse. unde illud in oratione Ciceronis pro Roscio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulcrum patrium relictum est. hac autem ipsa de re Pompeianus iurisconsultus ita scripsit: Dominis fundorum, in quibus sepulcra fecerint, etiam post uenditos fundos adeundorum sepulcrorum ius est. tum igitur in agris, tū iuxta militares, uel publicas uias, uel cadauera, uel, si cremata essent, cineres condebantur. nam & sepeliendi cadaueris, & cremandi cōsuetudinem fuisse, indicat illud in XII tab. In urbe ne sepelito, ne ue urito. & illud, quod in II de legibus scripsit Cicero: P. Cornelium Africanum sepultum esse, L. Cornelium Syllam primum e Cornelijs cremari uoluisse. Sepeliri autem antiquius fuisse, quam cremari, Plinius lib. VII, cap. LIV declarat his uerbis: Ipsum cremari, apud Romanos non fuit ueteris instituti. terra condebantur. at, postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum. & tamen multae familiae priscos seruauere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus, idq. uoluisse ueritum talionem, eruto C. Marij cadauere. haec

Plinius:

Plinius: cui, quod ante XII tab. in more fuerit, id uetus non uideri, mirum est. Cremandi consuetudo usque ad Antoninorum imperatorum aetatem perdurauit. rursus terra condi coeptum est. Illud ex Festo Pompeio scitu dignum, ante, quam cadauer ad pyram deferretur, digitum abscissum esse; ut, reliquo corpore perusto, ad eum iusta fierent. Cadauere pyrae imposito, qui propinquitate mortuo deuinctus artissime fuerat, is auersus rogo facem accensam inferebat. Legimus & illud, maiores natu, ad tubas; minores, ad tibias, ad sepulcrum esse delatos; qui uero claris maioribus orti essent, his eorum imagines in funere praelatas. addit Seruius Honoratus, ante sepulcrum arã fieri solitam: quod & Cicero in epist. ad Att. singnificat. tametsi non aram modo, sed fanum filiae mortuae cogitabat. At fuisse definitium in sepulcrorum exstructionem sumptum, indicat idem, cum ad eundem scribit, lib. XIII. his uerbis: Numquam mihi uenit in mentem, quo plus insumptum in monumentum esset, quam nescio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandum esse. Signum hominis sepulti non unum fuit. nam & lapis, & tegula, & cespes, & tumulus, & cippus sepulturae locum indicabant. De fenore leges multae fuerunt ad auaritiam coercendam. unam Liuius lib. VII nominat; quam C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pl. M. Duilius, L. Menenius de unciario fenore tulerunt: id quod iam antea lege XII. tabularum cautum esse,

tradit Tacitus lib. v. nec multo post, ne quis semunciario fenore amplius exerceret, latum est: quod lib. VII. Liuius prodidit. & aliquot post annis tulisse ad populum L. Genucium tribunum pl. ne fenerari liceret, idem Liuius a quibusdam proditum esse tradit. sed; ut est hominum genus lucri appetens; cum uia fraudis inita esset, ut in socios, qui non tenebantur ijs legibus, nomina transcriberentur, M. Sempronius tribunus pl. L. Cornelio, Q. Minucio cos. legem tulit, ut cum socijs ac nomine latino pecuniae creditae ius idem, quod cum ciuibus Romanis, esset. De creditis pecunijs, ob unius feneratoris libidinem, & crudelitatem, qui nexum debitorem formosum adolescentem, de stupro recusantem, uerberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papirius Mugillanus lege sanxerunt, ne quis, nisi noxam meruisset, donec poenam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esse. idem a posterioribus sancitum. Foeneratores autem olim quadrupli, fures dupli condemnatos, ex quo patet peiorem apud ueteres habitum feneratorem, quam furem, apud Catonem in lib. de re rust. scriptum est. Sylla dominante, L. Valerius Flaccus consul de quadrant, creditoribus soluendo, legem tulit: hoc est, ut terni nummi pro centenis in anno penderentur. quod factum Velleuis, ut iniustum, reprehendit in historia sua: quia, cum ipsum fenerari non honestum sit, idq. etiam leges uetuerint, Flaccus de quadrante

sua

sua lege concedebat. Postea, sensim leges usu uincente, ad centesimas menstruas peruentum est. quam inter usuras grauissimam fuisse, ex epist. ad Att. lib. I. cognoscitur. Vnciarium autem fenus pro centenis erant singuli anni: quae saeuissima fuit usura. Licinia consularis, a Licinio Lucullo, Asiae proconsule, ad leuandam aere alieno prouinciam lata, primum sanxit, ne supra centesimam iure fenoris solueretur: deinde, ne maiores essent usurae, quam quibus ueteri iure pecuniae antea credebantur: postremo, in quo debitoribus consultum est maxime, ne creditoribus a debitore fenoris nomine plus omnino liceret accipere, quam quanta fructuum creditoris quarta pars esset. Sunt & illae duae de iure ciuili, Caecilia Didia, Iunia Licinia, utraque consularis. Caeciliam Didiam tulerunt Q. Caecilius Metellus, T. Didius cos. anno ab V. C. DCLV. Iuniam autem Liciniam D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena cos. anno ab V. C. DCXC. nam & Cicero eam consularem uidetur agnoscere, cum ad Caeciliam Didiam adiungat: &, latam Ciceronis aetate, indicant illa uerba in oratione V in Antonium: Vbi poenae recenti lege Iunia & Licinia? De Caecilia Didia primum illud pono, quod uideo minus esse animaduersum; ab his consulibus non unam legem, sed duas diuersa sententia esse latas. id ego, cum Ciceronis loca contulissem; diligenterq. considerassem, facile potui conijcere. nam in oratione pro domo sua ita scripsit: Quae est quasi alia uis, quae

sententia Caeciliae legis & Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod uelit, repudiare? quibus uerbis hanc Caeciliae Didiae sententiam fuisse constat, ne diuersis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Caecilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod in seruanda lege ferebatur, & M. Drusi leges, quod in ijs ferendis trinundini habita ratio non esset sublatas a senatu significat. uerba sunt haec: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quaedam de rep. quae mihi uisa sunt ad illius miseri caussam pertinere. haec homines improbi ad quosdam uiros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in ceteris legibus trinumnundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt, ut decreuit senatus M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam & Didiam latae essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse? Quid? illa, quae scripta sunt in oratione v in Antonium, non ne satis aperte declarant, legem Liciniam de tempore sanxisse, quod in ferenda lege seruari oporteret? quae, quo res pateat illustrius, placet recitare. Tulerũt, in-

quit,

quit, tribuni pl. de prouincijs contra acta Caesaris, ille biennij, iste sexennij. num etiam hanc legem populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ne ante lata, quam scripta? non ne ante factam uidimus, quam futuram quisquam est suspicatus? ubi lex Caecilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi poenae recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Caeciliam Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quae ijs, qui trinundinum non seruassent, poenas irrogabant; propterea lib. II epist. ad Att. ubi Caeciliae Didiae pariter & Iuniae Liciniae mentio simul fit, de hac Caecilia Didia quae tempus legum latoribus definiebat, non de illa, quae diuersis de rebus legem ferri uetabat, opinor intelligendum. Nunc de Iunia Licinia agamus. haec, non plane uideo, quid sanxerit. nam, quod aiunt nonnulli, eam, festis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, uetuisse: id a quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex ijs, quorum scripta aereis typis diuulgata circumferuntur, id memoriae mandauit. &, ut aperte meam sententiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt; uereor ne, quicumque ille fuit, ex ijs uerbis, quae sunt in oratione pro Sextio, inductus sit in errorem. sunt autem haec. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia ualerent; ne quis obnunciaret; ne quis legi intercederet; ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret; lex Aelia, lex Fusia ne ualeret. quae non

*ad Iuniam Liciniam, ſed ad Fuſiam pertinent. Fuſia
enim non omnibus diebus Feſtis, ſed ijs tantũ, qui co
mitiales eſſent, leges ferri iubebat. quod iã antea, in
ordine legum de comitijs, demonſtratũ eſt. quae fuit
igitur, dicet aliquis, Iuniae Liciniae ſententia? forte
haec, ut ijs, qui trinundinum in ferenda lege non
ſeruaſſent, grauiores, quam lex Caecilia Didia ſan
xiſſet, poenae irrogarentur. id, puto, declarant il
la uerba in Antonium; quae etſi ante recitauimus,
iterare tamen, quia poſtulat locus, non alienum ui
detur. Vbi, inquit, lex Caecilia & Didia? ubi pro
mulgatio trinundinum? ubi poenae recenti lege Iu-
nia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens conſula
ris, ſed uetus tribunicia, & eiuſdem generis Aebu
tia: quibus hoc rogatum, ut poteſtas nulla curatio
ue non modo ijs, qui de aliqua curatione, aut pote
ſtate tuliſſent, ſed nec eorum collegis, cognatis, affi
nibus mandaretur. Eſt autem illud animaduerten
dum; duas fuiſſe diuerſis de rebus Aebutias le-
ges, hanc, de qua mentionem facit Cicero in agra-
ria* II, *quae cum Licinia idem ſanxit; & illam,
quae* XII. *tab. correxit, quam Gellius lib.* XVI,
cap. X *nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia, Fu-
ria, Fuſia; de quibus mentionem facit Cicero lib. in
Verrem* III. *& de ciuium iure omnes fuiſſe, crimi-
num capitalium, publiciq. iudicij nihil attigiſſe, Pe-
dianus aſſerit. Atiniam de uſucapionibus fuiſſe, ne
furtiua res uſu capi poſſet, ſed eius rei perpetua eſ-
ſet auctoritas, tum iuriſconſultorum libri, tum Gel*

lius

lius lib. XVII, cap. VII declarat. etiam lex Iulia, et Plautia, de quibus agetur inter crimina, quasi Atiniae subscribentes, rem ui possessam usu capi prohibuerunt. Furiam eam fuisse puto, quam de testamentis esse latam, supra dixi; ne cui plus, quam M nummum, legari posset; alioquin eius, quod amplius legatum esset, quadruplũ restitui debere. Fusiae sententiam nemo significat. nisi si Furiam & Fusiam eãdem putemus: quia Fusios, & Valesios, pro Furijs, Valerijs, ueteres dicebãt. De ciuitate, quin uel a primis reip. temporibus latae leges multae sint, dubitare non licet: sed earum nomina uetustas deleuit. duarum exstat mentio apud Liuium. prior sanxit, ut socij ac Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, ciues Romani fieri possent. postea, cum ei legi fraudem socij facerent, altera lex, sociarum ciuitatũ petentibus legatis, lata est, ne quis quem, ciuitatis mutandae caussa, suum faceret, ne ue alienaret. Aliae deinde leges, ut res, aut hominum uoluntas tulit, latae sunt, Seruilia, Licinia Mucia, Iulia, Plautia Papiria, Petronia, Papia. Seruilia fortasse praetoria fuit, aut tribunicia, a C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in praetura occisus est. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his uerbis. Quod si, acerbissima lege Seruilia, principes uiri, ac grauissimi & sapientissimi ciues hanc Latinis, idest foederatis, uiam ad ciuitatem populi iussu parere passi sunt: neque in

his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege; cum praesertim, & quae sequuntur. Huius legis haec sententia fuit, ut Latini, senatoribus Romanis damnatis, ciues ipsi Romani fierent. Licinia & Mucia consularis fuit, L. Crassi & Q. Scaeuolae, ut socij Latini, qui se pro ciuibus Romanis gererent, cum re uera non essent, in suarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati sunt Italorum animi, ut Italici belli, quod post triennium exortum est, ea uel maxima caussa fuerit. hoc spectauit Cicero, cum dixit in oratione pro C. Cornelio: Legem Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, uideo constare inter omnes, quam duo consules omnium, quos uidimus, sapientissimi tulissent, non modo inutilem, sed perniciosam reip. tulisse. quo in loco paullo fusius historiam narrat Pedianus interpres. Cum, inquit, summa cupiditate ciuitatis Romanae Italici populi tenerentur; & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret: necessaria lex uisa est, ut in suae quisque ciuitatis ius redigeretur. uerum ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum populorum, ut ea uel maxima caussa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. Idemq. Cicero de officijs, Esse, inquit, pro ciue, qui non sit ciuis, rectum est non licere, quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus, & Scaeuola. Vnam tamen haec lex habuit exceptionem, ut non omnes plane in suarum ciuitatum iura redigerentur, sed omnes praeter eos, qui

ciui-

ciuitatem Romanam lege Seruilia essent consecuti. id mihi demonstrarunt facile illa, quae iam recitaui, Ciceronis uerba pro Balbo. Iulia lata est a L. Caesare consule, P. Rutilij collega. ea sanxit, ut ijs, qui, bello Italico exorto, in fide manserant, (manserant autem omnes Latini) & ijs, qui in amicitiam postea rediissent, ciuitas daretur. ita primum Latini, deinde etiam Italici omnes, cum ad amicitiam populi R. rediissent, ciuitate donati. Iulia autem dicta, quia solus eam Caesar, cum eius collega Rutilius in proelio esset occisus, ex S.C. tulit. Huius legis beneficio coloniarum omnium, & municipiorum, quae in Italia fuerunt, aequata iura sunt, non ut legibus Romanis aeque uterentur, (nam coloniarum dumtaxat Romanarum hoc fuit: municipia suis legibus, atque institutis uiuebant) sed ut aeque ius illud ciuium Romanorum, ferendi scilicet suffragij, & adipiscendorum magistratuum, obtinerent. quod antea municipijs, & Romanis colonijs licuerat, Latinis uero colonijs, & Latino populo non item. postea sublatam hanc legem licet opinari; cum dicat Suetonius, homini Latino ius Quiritum a Claudio Imperatore propositum. nisi si hoc intelligas: omnibus id propositum, qui tantum Latij ius haberent: cuiusmodi erant omnes extra Italiam Latinae coloniae, omniaq. municipia, quae ius Latij habent, ius autem Quiritum nondum essent assecuta. legis enim Iuliae beneficium intra terminos Italiae continebatur. Plautia Papiria,

quod ego sciam, a nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cum ait; Data ciuitas Siluani lege, & Carbonis; Plautia & Papiria uidetur fuisse, lata a duobus eiusdem anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi uiri, filio, sexennio post quam Crassus et Scaeuola legem eam tulerant, de qua supra mentionem fecimus. nã Siluanum Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatum gessisse, Pedianus docet. Carbonem autem eodem anno tribunum pl. fuisse, ex eo suspicari licet, quod eum post M. Liuij mortem, qui Philippo & Caesare cos. est interfectus, tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his uerbis: Me stante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse; patrem appello: tu dicere solebas sacram esse remp. quicumque eam uiolassent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. patris dictũ sapiens temeritas filij comprobauit. praeterea, cum a duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hanc legem, satis liqueat; quia Siluanus & Carbo collegae in consulatu numquam fuerunt: necesse est a duobus tribunis pl. latam existimare: quod si a tribunis pl. sequitur, ut ab ijs duobus potius, quos nominaui, quam ab alijs: ut tamen de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primum cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio gessit, Caesare & Lupo cos. ut ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis haec sententia fuit, ut

adscriptis

adſcriptis in foederatas ciuitates ciuitas daretur, ita, ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium haberent, & ſi ſexaginta diebus apud praetorem eſſent profeſſi. Poſt hanc legem Petronia, ut opinor, ſecuta eſt. latam enim ante Papiam, patrum aetate, ut peregrini urbe prohiberentur, Cicero de officijs oſtendit. Petronius, inquit, apud patres noſtros, Papius nuper. Sed Papiam poſt eam eſſe latam, quam a Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia ſignificat his uerbis. Quid? cum ceteri non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heracleinſem eſſe uoluit, reijcietur? ex quo primum de tempore, deinde de ſententia legis Papiae docemur: de tempore, latam eſſe poſt eam, qua ciuitas data eſt; quam a Siluano & Carbone rogatam oſtendimus: de ſententia, poenam eſſe irrogatam ijs, qui dolo in tabulas municipiorum irrepſiſſent, ut ex eo, legis Plautiae, & Papiriae beneficio, ciues Romani fieri poſſent. nam adſcriptis, ut dixi iam, in foederatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatem Romanã dabatur. Verum nemo apertius Dione hiſtorico huius legis & ſententiam, & tempus oſtendit. ait enim diſerte lib. XXXVII. latam eſſe a C. Papio tribuno pl. anno ante L. Caeſaris & C. Figuli conſulatum id eſt Cotta & Torquato cos. biennio ante

Cice-

Ciceronē consulem: sancitum autē ea lege; ut omnes peregrini, praeter Italos, urbe excederent. Valerius Max. M. Perpernae patrem, hac damnatum, pristinas in sedes rediisse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. Aliae uidentur de ciuitate fuisse leges, quas Cicero pro Balbo significat his uerbis: Num fundos populos Latinos factos arbitramur aut Seruilia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium ciuitatis? Subiungatur lex Caecilia de uectigalibus tollendis, quod affine quiddam habet superioribus legibus. tulit eam Q. Caecilius Metellus Nepos praetor, ut apud Dionem lib. XXXVII scriptum est. quid cautum sit, idem Dio satis plane significat. Cum enim, inquit, ciuitati, ac reliquae Italiae molesta, nec iam ferenda uectigalia uiderentur: Metellus Nepos praetor, ea lege lata, inuito senatu sustulit. Et Cicero lib. II. epist. ad Atticum: Portoriis Italiae sublatis, agro Campano diuiso, quod uectigal superest domesticum, praeter uicesimam? Maniliae legis mentio reperitur, de finibus per singulos arbitros regendis; & Mamiliae, in eos quorum consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset; quiq. ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent, qui elephantos, quiq. perfugas tradidissent; item, qui de pace, aut bello cum hostibus pactiones fecissent. quam legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq. Cicero de legibus, in Bru

to,

to, & Sallustius in Iugurthino memorant. habet autem argenteum nummum uir clarissimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus, ita inscriptum. C. MAMIL. LIMETAN. Legem de multis primam tulerunt duo consules T. Menenius Lanatus et Sestius Capitolinus cõsules. ea lege sancitum est, ut peculatus poena grauissima esset duarum ouium, & triginta boum: quod a Festo traditum est. Postea lex Ateria cum alia, tum hoc sanxit, ut multarum dicendarum non, ut ante, consulum dumtaxat, sed omnium esset magistratuum. hanc legem & a Gellio, si modo Gellius ita scripsit, & ab ijs, qui Gellij testimonium secuti sunt, falso nominatam Aterinam existimo. opinor enim Ateriam, legem, non Aterinam, fuisse, quam Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Aterius cos. tulerint. quod uidetur confirmare Festus Pompeius: qui de Tarpeia lege scribit his uerbis: Postea quam aere signato populus R. uti coepit, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussis, ouis decussis aestimaretur. quam Tarpeiam Festus, eandem Gellius Ateriam (sic enim est legendum) appellat; quod, cum a duobus eiusdem anni consulibus esset lata, utrius nomine uocaretur, nihil interesset. nec est ab re, ut id ita esse constet, ipsius Gellij uerba recitare. sic enim lib. XI, cap. I scriptum reliquit: Timaeus in historijs, quas oratione Graeca de rebus populi R. composuit, & M. Varro in Antiquitatibus rerum Romanarum, terram

Italiam

Italiam de Graeco uocabulo appellatam, scripserunt, cum boues Graeca ueteri lingua ἰταλοὶ uocitati sint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaq. in ea terra gigni, pasciq. solita sint complurima. coniectare autem ob eandem caussam possumus, quod Italia tunc esset armentosissima, multam quoque, quae appellatur suprema, institutam, in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, proq. ouium paenuria. sed quoniam, cum eiusmodi multa pecoris, armentiq. a magistratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesq. alias pretij parui, alias maioris; eaq. res faciebat inaequalem multae punitionem: iccirco postea lege Ateria constituti sunt in oues singulas aeris deni, in boues aeris centeni. Papiriam quoque Iuliam consularē item de modo multarum esse latam, ex Liuio cognoscitur. Multam autem uidentur ij tantum indixisse, apud quos legis erat actio. quod apud iurisconsultos, l. tertia, c. de modo multarum, constat, & in eo. tit. multarum coartata est licentia. Tres etiam de nummis leges, omnes, ut opinor, tribunicias, a Plinio uideo nominatas, Papiriam de assibus, ut, qui unciales erant, semunciales fierent; Liuiam, ut octaua aeris pars argento misceretur; Clodiam, ut Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percussi, &, quod indicat ipsum nomen, Victoriae imagine signati, in usu essent. Atque ex his legibus licet conijcere, nouum num-

mum

mum nisi lege nullum Romae esse percussum, aut in pondere, pretio ue mutatum, ut cum as ex librali factus est duarum unciarum: quod significat Plinius cum ait: Pondus aeris imminutum primo Punico bello, cum impensis resp. non sufficeret: constitutumque, ut axes sextantario pondere ferirentur. est enim sextans sexta pars librae. idemq. de asse postea, primum unciali, deinde semunciali facto, deq. denario a decem assibus ad sexdecim, quinario a quinque ad octo, HS a dupondio ac semisse ad quattuor deducto, uidetur existimandum. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus semissibus & trientibus distribuendo, iubebat ut frumentum publice emeretur, singulisq. mensibus per singulas tribus uilissimo pretio plebi diuideretur. eratq. locus Romae constitutus, in quo frumentum publicum asseruabatur una cum legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sempronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de donis & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, haec aduersus auaritiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIV, Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui coeperat? Tacitus autem libro XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donum ue accipiat. & infra eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam

 rogationem,

rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scita pepererunt. Hanc legem Festus muneralem esse dictam significat. quod autem addit, Qua Cincius cauit, ne cui liceret munus accipere, non de omnibus generatim, sed de patronis tantum accipio. alioqui, Festum errasse, dicendum esset. Eiusdem legis mentio fit a Cicerone lib. I. epist. ad Atticum, & lib. I. de oratore. Sed primus omnium ob defensum negotium, ut ait Ammianus lib. XXX, pecuniam accepit Antipho Rhamnusius. postea Claudius imperator usque ad X HS capi permisit: quod & Nero confirmauit. qua de re testem habemus Suetonium: cui subscribit lib. XI. Tacitus, & Plinius in VI epistolarum ad Rufum. iurisconsultis permissum uidetur capere usque ad C aureos. l. i. uersic. si cui cautum. de uariis, & extraordinariis cognitionibus. Priuati sumptus non sunt ab iis, qui reip. praesunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas constat: itaque ualere non potest, quasi corpus aliquod, membris male affectis. propterea leges sumptuariae multae ad coercendã luxuriam diuersis temporibus, omnes utilissimae, latae sunt, ut de modo supellectilis domesticae, funerum, cenarum, alioq. de genere. Publium quidem Cornelium Rufinum, a quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis consulatu & dictatura functum, Plutarchus, Valerius, & Gellius motum senatu narrant a censoribus C. Fabricio Luscino, Q. Ae-

milio Papo, quod eum comperissent argenti facti, hoc est uasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, ut ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de sumptibus mulierum C. Oppius tribunus pl. tulit, ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu uestimento uersicolori uteretur, ne ue iuncto uehiculo in urbe, opido ue, aut propius inde M passus, nisi sacrorum publciorũ caussa, ueheretur. Fuit etiã lex Metilia, qua ratio poliendarum uestiũ fullonibus praescribebatur. hanc ego mendose opinor nominari Metellam apud Plinium, lib. XXXV. leges enim a nomine, non a cognomine, uocabantur. & hunc Polybus μετίλιον appellat. ea lata est anno ab V.C. DXXXIII: siquidem, ut ait Plinius, dedere ad populum ferendam C. Flaminius & L. Aemilius censores. De moderando autem funerum sumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellae coniugis praescriptum sua lege modum transgressus est. De sumptibus in cenas tribunicia C. Orchij; consulares, C. Fannij, T. Didij, P. Licinij Crassi Diuitis, L. Cornelij Syllae, M. Aemilij Lepidi; rursus tribunicia Q. Antij Restionis, consularis C. Iulij Augusti. quibus de legibus, uidentur ea subscribenda, quae scripta sunt apud Macrobium: ut, quid singulae sanxerint, cognoscatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus pl. de senatus sententia, tertio anno, quam Cato censor fuerat. cuius uerba, quia prolixa sũt, praetereo.

ſumma autem eius praeſcribebat numerum conuiuarum. & haec eſt lex Orchia, de qua Cato mox orationibus ſuis uociferabatur, quod plures, quam praeſcripto eius cauebatur, tum ad cenam uocarentur. cumq. auctorem nouae legis aucta neceſſitas imploraret; poſt annum XXII Fannia lex lata eſt, anno poſt Romam conditam, ſecundum Gellij opinionem, DLXXXIIX. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, ſanctiſſimi Augusti, ingenti omnium ordinum conſenſu peruenit ad populum. neque eam praetores, aut tribuni, ut pleraſque alias, ſed ex omni bonorum conſilio & ſententia ipſi conſules pertulere; cum reſp. ex luxuria conuiuiorum maiora, quam credi poteſt, detrimenta pateretur. ſiquidem eo res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem ſuam uenditarent; plerique ex plebe Romana uino madidi in Comitium uenirent, & ebrij de reip. ſalute conſulerent. Haec Sammonicus. Fanniae legis ſeueritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quod in ſuperiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq. ſecundum eam unicuique bona ſua inter paucos conſumere: Fannia autem & ſumptibus modum fecit aſſibus centum: unde a Lucilio poeta, feſtiuitatis ſuae more, Centuſſis uocatur. Fanniam legem poſt annos decem & octo lex Didia conſecuta eſt. eius ferundae duplex fuit cauſſa, prima, & potiſſima; ut uniuerſa Italia, non ſola urbs, lege ſumptuaria teneretur, Italis exiſtimantibus

bus Fanniam legem, non in se, sed in solos urbanos ciues esse conscriptam: deinde, ut non soli, qui prandia cenas ue maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas uocati essent, atque omnino interfuissent, poenis legis aeque tenerentur. Post Didiam Licinia lata est a P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferundae, probandaeq. tantum studium ab optimatibus impensum est, ut S.C. iuberetur, ut, ea tantummodo promulgata, prius quam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. lex uero haec, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quaesita est nouae legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, ita Hercules, ut de ipsis XII tab. factum est. quarum ubi contemni antiquitas coepit; eadem illa, quae legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. sed legis Liciniae summa, ut Kalendis, nonis, nundinis Romanis cuique in dies siagulos XXX dumtaxat asses edundi caussa consumere liceret; ceteris uero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quam carnis aridae pondo tria, & salsamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa sumptuaria; quam tulit L. Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gulae modus factus, uerum minora pretia rebus imposita, & quibus rebus dij boni, quamq. exquisitis, et paene incognitis generibus deliciarum? quos illic pisces,

quasq. offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus consul legem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione: quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriae, & uitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione, latore ipsius legis, fertur, eum, quoad uixit, foris postea non cenasse; ne testis fieret contemptae legis, quam ipse bono publico pertulisset. Haec Macrobius: addit Festus, legis Orchiae suasorem fuisse M. Catonem, Liciniam uero centenis assibus, praeter terra nata, impensam cenarum definiisse. Subiiciam hic leges aliquot ex XII tab. quae sunt de iure ciuili, sumptas a Cicerone, Liuio, Valerio, Plinio, Seneca, Festo, Quinctiliano, Gellio, Dionysio, atque illam primum, ei legi admodum similem, quam Romulus tulit, ut parentibus liberos ter uendendi ius atque potestas esset, statuq. liberos etiam possent uenumdare. id postea ab imperatoribus sublatum est, cautumque, ut ob solam famis necessitatẽ a patre distrahi filius posset. l. i. & ii. c. de patribus, qui filios distraxerunt. Alia fuit item XII tab. Si furiosus exsistet; agnatorum, gentiliumq. in eo, pecunia ue eius potestas esto. Nec ab hac lege abhorret illa, & ipsa XII tab. qua prodigo bonis interdicebatur; utiq. in agnatorum curatione esset, cogebatur. Alia lex fuit XII tab. ut, si quis

reus

reus in agendo plus petiisset, caussa caderet. idem apud iurisconsultos legimus, in uersic. si qui agens, inst. de actionib. sed immutatum postea, in uersic. & haec quidem, inst. de actionibus. Etiam illa nominatur: Si quis in ius uocatur; si morbus, aeuitas ue uitium est; qui in ius uocabit, iumentum dato: si nolet, arceram ne sternito. ad iudicia pertinet ea, quae sanxit, ut uindiciae secundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua tuendae fidei caussa scripta sunt haec. Aeris confessi, rebusq. iure iudicatis, XXX dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure uindex sit, (sic enim apud Gellium lib. XX, cap. I legitur) secum ducito, uincito, aut neruo, aut compedibus, XV pondo ne minore; aut, si uolet, maiore uincito: si uolet, suo uiuito; ni suo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras farris in dies dato: si uolet, plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebantur in uinculis dies LX. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad praetorem in Comitium producebantur: quantiq. iudicati essent, praedicabatur. quod si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes secanto: si plus minus ue secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis, atque clementiae uidetur lex illa XII tab. quam X uiri tulerunt, ut uicinos ad societatem magis allicerent: quae fuit huiusmodi. Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus. Et ad ius

commune spectauit illa item XII tab. ut, si quis saepem in confinio poneret, terminum non excederet; si murum, pedem relinqueret; si domum, pedes duos; si sepulcrum, foueam ue, quantum id profundum esset; si puteum, passum; si oliuam, ficum ue, pedes nouem; si denique aliae arbores plantarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in controuersia de finibus, quinque pedum usucapio nulla esset. Nec absurdum est, credere, in XII tabulis eam quoque fuisse, quae moribus, & liberorum hominum honestati consuluit, ne quis percunctatum patris familiae nomen seruum mitteret. cuius legis mentionem a Catone maiore factam esse in suasione legis Orchiae, scripsit Festus. Ad ciuiles controuersias pertinet ea lex, quam de sacramento L. Papirius tribunus pl. tulit; ne quis alteri temere negotium facesseret. eam Festus memorat his uerbis: Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in alijs rebus quinquaginta assium est, in alijs rebus quingẽtorum inter eos, qui iudicio inter se contenderẽt. qua de re lege L. Papirij tribuni pl. sanctum est his uerbis: Quicumque praetor posthac factus erit, qui inter ciues ius decet, tres uiros populũ rogato, ijsq. tres uiri .. * .. quicumque * facti erunt, sacramenta ex * . . iudicantoq. eodemq. iure sunto, uti ex legibus, plebeiq. scitis exigere, iudicare, esseq. oportet. Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod & propter aerarij ino-

piam

piam, & sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus diuinis.

NVNC, quando de iure ciuili leges dictae sunt, eas, quae ad crimina pertinent, explicabo. &, quia nō omnium eadem est uis et natura criminum; sed alia publica, alia priuata; rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed ita distinguuntur, ut alia capitalia sint, alia non capitalia; ordinem a condicione criminum petemus; & de publicis capitalia primum, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaq. ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequam agamus; definiendum est, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod ut aperiatur, praeponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum ullam ob culpam, perduellione excepto, necare uerberare ue liceret. quod si quis ita grauiter peccasset, ut supplicio dignus ultimo duceretur; is post M. Catonis censorij aetatem, qui eam legem tulit, non capite, aut ulla omnino corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exsilium nulla lex irrogabat: sed, interdicta aqua & igni, exsilium necessario sequebatur) aut carcere etiam poenas dabat. uinculorum enim uideo fieri mentionem in oratione pro Caecina, & in primo de oratore. Excipio illa tempora, cum, ob seditiones domesticas, ad illud S. C. necessario descendebatur,

batur, Darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. qua de re plenius infra. Redeo ad propositum. Crimen capitale non ita plane est intelligendum, quod uita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat; sed ideo capitale, quod eum, qui damnatus erat, capitis poena sequeretur. capitis autem poena, uel libertatis, uel ciuitatis amissio dicebatur. quam utramque capitis deminutionem uocabant. at capitis deminutio cum triplex esset, maxima, media, minima; non omnis tamen poena fuit, sed tantum duae priores, maxima, quae libertatis ademptione fiebat; & media, quae ciuitatis. minima, cum familia mutaretur, beneficium potius, quam poena, fuit. quod si cui magistratus adimeretur; capitis ea deminutio non fuit; ut Instit. lib. I legimus: sicuti capitis deminutio fuit manente magistratu, ut in emancipatione filij: quod lib. XLIIX Digestorum, de capite minutis traditum est. quocumque autem in crimine uel maxima, uel media capitis deminutio sequeretur, capitale illud esse crimen dicebatur. porro, qui libertatem, idem ciuitatem simul, & familiam amittebat. serui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familiae quidem iura, non tamen libertatem. nam etsi in oratione pro Caecina scriptum ita est: Si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest: qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est? quod uidetur Liuius lib. XLV confirmare, cum

ait,

ait, Omnibus v & xxx tribubus mouere, id esse ciuitatem libertatemq. eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Callistratus iurisconsultus, per deportationem adimi libertatem; & in Topicis Boetius, deportationem esse capitis maximam deminutionem. non enim uere proprieq. exsules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in aerariosq. relati, libertate carent; etsi neque testamentum facere, neque hereditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili statutum est, habere ullam liceat. ius quidem in eo suum exsul, ac deportatus amisit, & quodam modo partem pristinae libertatis: (siquidem amittit ea, quae iuris ciuilis sunt: quae uero ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare caussae potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quam ueritatis. & apud Liuium Claudius censor, contra collegam disputans, exaggerandi caussa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate dixit. Boetius autem cum deportationem esse deminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis uniuersae, sed ad earum tantum rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amissionem spectauit. Nec ab re uidetur, qae de capitis deminutione Festus tradidit, subiungere. Deminutus, inquit, capite appellatur, qui ciuitate mutatus est; & ex alia

fami-

familia in aliam adoptatus; & qui liber alteri mancipio datus est; & qui in hostium potestatem uenit, & cui aqua igniq. interdictum est. Illa sunt de exsilio notanda: etsi mentionem ciuium Romanorum exsulantium saepe fieri uidemus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exsilium esse irrogatũ. quod ne uocari possit in dubium, ponam uerba Ciceronis in oratione pro Caecina. Exsilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusq. supplicij. nam, qui uolunt poenam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum uertunt, hoc est, sedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullum exsilio esse multatum, sed, cum homines uincula, neces, ignominiasq. uitant, quae sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exsilium. qui si in ciuitate legis uim subire uellent, non prius ciuitatem, quam uitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur ijs ciuitas, sed ab ijs relinquitur, atque deponitur. nam, cum ex nostro iure duarum ciuitatum nemo esse possit; tum amittitur haec ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, in aliam ciuitatem. Haec Cicero: quae tum, non esse exsilium ulla in lege nominatum, aperte docent; tum uero ideo multos in exsilium ante damnationem sua uoluntate profugisse, quia legis poenam, quam praesentes corpore subirent, ut uincula, neces, ignominiam aliquam, omnino uitare uellent. nam, etsi, reo in exsilium profecto, ni-

hilo

hilo minus caussa peragebatur, & sententiae fere-
bantur: (id exemplo Fabricij, de ueneficio conde-
mnati, ex oratione pro Cluentio constat: qui cum,
absolutione desperata, a subsellijs sua sponte disces
sisset, eum tamen, latis sententijs, absentem iu-
dices condemnarunt: idemq. de Verre Pedianus si-
gnificat, & in commentario Milonianae, cum ait:
Multi praesentes, & cum citati non respondissent,
damnati sunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut
ad praesentem ignominiam, ipse sibi iam reus caue-
rat; leuiora ducebat reliqua, siue sibi absenti aqua
& igni interdiceretur, siue bona publicarentur, si-
ue aliqua infamiae nota inureretur. At idem Ci-
cero ipse sibi quasi repugnare in Paradoxis uidetur:
ubi de exsilio, tamquam poena legum, ita loqui-
tur. Omnes scelerati, atque impij, quorum tu te du
cem esse profiteris, quos leges exsilio affici uolunt,
exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an, cum
omnes leges te exsulē esse iubeant, non eris tu exsul?
& ibidem alia his similia. in oratione autem pro
Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, sena
tores in exsilium missos, his uerbis demonstrat: Le-
gem ambitus flagitasti: quae tibi non deerat: erat
enim seuerissime scripta Calpurnia. gestus est mos
& uoluntati, & dignitati tuae. sed tota illa lex ac
cusationem tuam, si haberes nocentem reum, for-
tasse armasset, petitioni uero refragata est. poena
grauior in plebem tua uoce efflagitata est: commoti
animi tenuiorum. exsilium in nostrum ordinem: con

cessit

cessit senatus postulationi tuae, sed non libenter duriorem fortunae communi condicionem te auctore constituit. Atque hac ipsa de lege, deq. exsilio x annorum loquitur & Dio lib. XXXVII. nec desunt alia de ciuibus Romanis exsulantibus exempla: quos tamen a lege, uel a iudicibus, qui ministri legum sunt, nominatim in exsilium esse eiectos, non debemus opinari. quo modo igitur exsules? Sciendum est, exsilij duo genera fuisse, uoluntarium, & legitimum: & uoluntarij rursus duo genera, unum, cum reus ante latas a iudicibus sententias in exsilium abibat, uel ut legis poenam uitaret, quod iam diximus, uel quia, cum se damnatum iri perspicue uideret, sponte uellet eam poenam subire, quam paullo post leges ei sine dubio illaturae uiderētur: quod ij, quos paullo ante nominaui, Verres, Fabriciusque, omni prorsus absolutionis abiecta spe, fecerunt. non enim ante damnationem ideo discesserunt, ut legis poenam uitarent: quandoquidem Fabricius nihil exsilio grauius timere a iudicibus poterat: cum Oppianicum, qui mox eodem crimine praesens damnatus est, nullam omnino, praeterquam exsilij, calamitatem tulisse constet. nec de repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia praeter exsilium, & litis aestimationem, nocentes reos poena sequebatur. quam utramque poenam, post profectionem damnatus, Verres tulit. Alterum exsilij uoluntarij genus fuit, cum reus, post damnationem, quia multam, a iudicibus dictam, soluere

non posset, ex urbe discedebat. quod ut putem et legibus, ad effugiendam multae solutionem, fuisse permissum, adducor ijs uerbis, quae sunt in oratione pro Caecina: In colonias Latinas saepe nostri ciues aut sua uoluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre uoluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimum autem exsilium erat, cum reus, non ille quidem uerbo, re tamen ipsa in exsilium mittebatur. uetus enim consuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quae non modo in rep. sed imperatorum quoque aetate, multisq. post saeculis uiguit: ut, si quis exsilij poena dignus uideretur, ei, nulla exsilij facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur. ita earum rerum, quae maxime sunt ad uitam sustentandam necessariae, usu priuatus, cum uno aeris alimento contentus esse non posset, abire cogebatur. ex quo exsulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione pro domo: in qua ita scriptum est: Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo uertendi, hoc est mutandi, soli caussa uenerant. id autem ut esset faciundum, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquae, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbissimi, atque audacissimi, cum in suos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, sed priuilegia ferrent, exsilium nominabant, sed ijs aqua, & igni interdicebant. itaque & de ipso Cicerone, quod

in

in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus pl. cui nihil in tota uita pudoris aut modestiae fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aqua, & ignis interdicatur. neque solum Clodius, sed antea quoque homines maxime seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de suis inimicis eodem modo tulerunt. est enim eadem in oratione ita scriptum. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse me tua lege senatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. & minorem, siue mediam capitis deminutionem, cum ciuitas etsi non uerbo, re tamen adimebatur, ita fieri solitam, tradit Iustinianus Instit. lib. I. de capitis deminutione, his uerbis: Minor, siue media capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas uero retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, uel ei qui in insulam deportatus est. ergo, cum dixit Cicero aduersus Clodium in Paradoxis; Familiarissimus tuus de te priuilegium tulit, ut, si in opertum Bonae deae accessisses, exsulares; hoc significauit; Vt tibi aqua, & igni interdiceretur. &, cum de ambitu damnatis x annorum exsilio puniendis Dio locutus est, cuius uerba supra recitauimus, non aliud intellexit, quam, ut iis in x annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, ut neque flagitia sunt paria,

sic

sic hoc poenae genus neque loci spatio, neque temporis aequale. quibusdam enim tantum intra urbem, hoc est intra pomerij fines, alijs longius, aqua, & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum satis leniter ac misericorditer cum reis, neminemque, aut certe paucos admodum extra Italiae terminos aquae & ignis interdictione summotos; qui uideam Oppianicum, de ueneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad urbem habitare potuisse. notauimus enim haec in oratione pro Cluentio: Cum uagus, & exsul erraret Oppianicus, & huc ad urbem profectus esset, (solebat enim intra urbem aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma ualetudine latus offendisse uehementer, &, postea quam ad urbem cum febri uenerit, paucis diebus esse mortuus. Quid, quod Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, utrumque de ui damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennae, scribit M. Coelius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse CD millibus passuum, non ulla communi lege, neque iudicum sententijs, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Massiliae exsulantis exemplum uix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia uia Clodio, a senatu iudicatum est: & fuit satisfaciendum populo, Clodij morte concitato. ideoq.

noua lex perlata, & extra ordinem quaesitum. nec tamen satis habeo compertum, Massiliam ne sedem exsilij Milo delegerit, quod citra esset ei interdictum aqua & igni, an uero, quod, cum propius urbem, concedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac uoluerit. nec puto leges aut iudices praescripsisse cuiquam, ubi esse deberet, sed ubi esse non posset. nec uero ijs, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiae loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Caepioni, & P. Rutilio Smyrna locus exsilij definitus est: sed ipsi, cum Romae esse non liceret, eas urbes, ut iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite damnatis egredi palam ex urbe licuisse; quod si tribuum una, quae scilicet ad damnationem deesset, suffragium de reo nondum tulisset, facultatem reo esse datam exsilij suo sibi arbitratu deligendi. exsulibus autem commorari tuto licebat, in qua uellent urbe foederata, ut Neapoli, Praeneste, Tibure. Haec Polybius: cuius aetate populus de capitalibus criminibus iudicabat; quod idem scriptum reliquit. nam postea praetores quaesierunt, excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus pl. diem alicui diceret, suffragiumq. de reo mallet a populo, quã sententias a iudicibus, & praetore, ferri. Quod autem exsilij tempus disparibus in culpis diuersum fuisse di-

xi; id ita uerisimile est, ut exemplis probari multis non debeat. quare unum ponam, etsi minime necessarium. Damnatis de ambitu aqua & igni per x annos tantum interdicebatur: quod ante demonstraui. at damnatis de corrupto iudicio, in uniuersum uitae tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet coniicere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentiũ, si damnatus erit, his uerbis significat: Quid erit profectum, nisi ut huius ex mediis mortis insidiis uita ad luctum reseruata, mors sepulcro patris priuata esse uideatur? Ac de duobus exsiliis, uoluntario, ac legitimo, utrum fuerit grauius, uenit in mentem quaeri posse. legitimum existimo: primum, quod eos, quibus aqua & igni interdictum est, recipi tecto intra spatium interdictum leges uetant: quod iis non contigit, qui sua sponte in exsilium profugerunt: deinde, quod, ut ego arbitror, aliquãto turpius est, exsulare legibus eiectum, quam, exsulare non eiectũ. eiicitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis interdicitur: qui uero sua uoluntate discedit, non is ciuitate pellitur, sed eam ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quod, quibus interdicitur, ii senatores postea non sunt; & eos legi suo loco a censore in senatum leges prohibent: quibus uero nõ interdicitur, ii, etiam si urbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua haec sunt. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse me senatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de

 P. Popillio,

P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, non ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Ergo, cum de poenis capitalibus loquimur, aut exsilium inter eas numerandum non est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exsilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cũ damnatis interdiceretur aqua & igni, consequebatur. Capitalia uero crimina publicis iudicijs omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebãt. nam, ut Instit. lib. IV traditum est, si quam infamiam irrogabant publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem si de caussis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famae iactura coniungeretur, uerũ est: multo magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis aperte in epistola ad Paetum, his uerbis: Iudicia non solemus omnia tractare uno modo. priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius; capitis, aut famae, scilicet ornatius. seiunxit enim a caussis capitalibus caussas famae, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse me in dubitationem reuoco. Si caussae famae, capitales non sunt: cur Quinctij caussam, quae famae est, capitalem Cicero significat? ait enim in exordio. Quid hoc iniquius, aut indignius,

gnius, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasq. defendam, priore loco caussam dicere? & infra. Clamabat Quinctius: sese iccirco nolle satisdare, ne uideretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istiusmodi faceret, se, id quod nunc euenit, de capite suo priore loco caussam esse dicturum. & in extrema oratione. Horribile est, caussam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. sane non leuiter aliquandiu haec me loca, & alia huiusmodi in ea oratione perturbarunt, eoq. magis; quod caussa Quinctij ad recuperatorem agitur. ex quo sequitur, ut priuata sit. recuperatores enim, & C uiri & arbitri, iudices sunt, (liceat hic arbitros inter iudices, uocabulo minime proprio, nominare) ciuilibus in controuersijs ab urbano praetore dati. caussam porro capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi absurdum, ita non rationi consentaneũ uidebatur, ut persuaderi nullo modo posset. sed fortasse, ut saepe distinctione ueritas illucescit, idem hic quoque potest euenire. cogitaui, numquid, caussam esse capitalem, &, agi de capite, siue, capitis esse caussam, idem sit. non enim dubito, quin, caussae capitales, quae uocantur, eaedem caussae capitis uocari omnes possint: quae uero capitis, fortasse non omnes item capitales. nam caussa capitis Quinctiana dicitur: quam tamen nullo modo capitalem fuisse concedo: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quae capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. & caussa Mancini, quem,

ut Cicero, & alij prodiderunt, a patrepatrato ex S.C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, caussa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim quaeritur de crimine, & damnatos deminutio capitis ex iudicum sententia sequitur: in alijs autem capitis caussis agitur quidem de capite, non tamen quaeritur de crimine, capitisq. deminutio uel nulla sequitur, ut in caussa Quinctij, uel, si sequitur, ut in caussa Mancini, non sequitur uti poena a iudicibus irrogata, sed ideo sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S. C. Numantinis, capite fuisse deminutus ostenditur: ita ut iudex non iudicet, sit, nec ne, capite minuendus; quod fit in caussis capitalibus; sed, fuerit ne antea, an non fuerit, capite deminutus: & status hominis non tunc mutatur, sed, qualis sit cognoscitur. itaque, cum de eo dixit Cicero lib. 1 de oratore, Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionemq. maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? crimen nullum significauit, cuius criminis caussa uocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendae ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio subiret; sed facultatem iudicibus cognoscendi, ac statuendi datam intellexit, eas ne res aeque Mancinus possideret, atque antea quam a patrepatrato esset deditus, an uero, quia deditus esset, amisisset, etiã si receptus a Numãtinis non esset. quare capitalis caussa

non fuit: actum tamen esse de capite, ob eam, quam exposui, caussam recte Cicero dixit. At, quod ad Mancini caussam attinet, ferri potest. exstat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur. in caussa uero Quinctij, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis unde ducta? an ex eo, quia Caput pro existimatione usurpari posse uideatur? repugnat uetus loquendi consuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur, ex oratoris licentia, crediderim: ut exaggeretur res, ad inuidiam aduersus Naeuiũ ex eius crudelitate, & misericordiam erga Quinctium ex eius periculo quaerendam. atque hoc eo magis constat, quod Cicero nec in eo uere ac proprie loquitur, cum eam uocat accusationem, quae sponsi caussa est: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefarie cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine uita, excepto perduellione, posset: caussam uero non esse capitalem, proprijs uerbis ipse clare demonstrat in eo loco: Iudicium, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisq. P. Quinctij uides. & cum dixit: Hortensius partes accusatoris obtinet: oratorie loquitur. nec enim re uera accusabat Hortensius, sed accusare uidebatur, nec est, nisi criminalibus in caussis, accusator. Redeo unde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodq. notandum magis est, ne maiestatis quidem iudicium capitale semper fuit, cum tamen publicum semper esset.

ſet. nam Claudiae Veſtali, Appij Caeci filiae, C. Fundanius, & Ti. Sempronius aediles pl. quod populo R. calamitatem eſſet imprecata, multam dixerunt aeris grauis XXV *millia. quae capitalis poena non fuit. iudicium autem illud & publicum fuiſſe, inde patet, quod ad populum factum eſt; idq. etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maieſtatis nomine notatum, Suetonius in Tiberio ſignificat his uerbis: Claudia nouo more iudicium maieſtatis apud populum mulier ſubijt, quod in conferta multitudine, aegre procedente carpēto, palam optauerit, ut frater ſuus Pulcher reuiuiſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romae foret. Publica erant capitalia, inceſtus, maieſtas, repetundae, uis publica duplex, ea, quae in rempublicam, ac magiſtratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & ea, quae in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliae leges: tum, peculatus, de reſiduis, inter ſicarios, parricidium, ueneficiū, ambitus, pecuniae ob iudicandum captae, adulterium, de falſis, de plagiarijs, de tutorum fraude, de famoſis libellis, de furto, clandeſtina coitio. quibus de criminibus aut ad praetorem, aut ad iudicem quaeſtionis, aut ad populum notio pertinebat. de maieſtate, perduellione excepto, de ui, de repetundis, de crimine inter ſicarios, de ambitu praetor quaerebat: de inceſtu, & perduellione populus, ſed tributis comitijs de inceſtu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis au-*

tem

tem de perduellione, cum in campum consul centuriatim populum aduocasset. de ueneficio autem & praetor, qui iudex quaestionis idem dicebatur, & iudex quaestionis, etiam si praetor non esset, cognoscebat. Praetores, quae cuiusque futura esset quaestio, ante sortiebantur: ut deinde singulis de criminibus singuli, prout sors tulisset, cum consilio quaererent. etsi de crimine inter sicarios, cum in iudicium quandoque ita multi uocarentur, ut praetor unus minime sufficeret, non unus, sed duo praetores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq. eandem ob caussam in alijs criminibus interdum esse factum, licet existimare. nonnumquam etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non praetor, sed populus ipse de maiestate quaestionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cum C. Cassio postea consul fuit, accusauit M. Silanum, quod iniussu populi bellum cum Cimbris consul gessisset; cum in eo bello graues ob eam caussam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. In quo illud animaduertendum, quod a Festo proditum est: cum populus de reo suffragium laturus esset, reum, ad eliciendam misericordiam, suppliciter, per deos orasse, ut eo periculo liberaretur. quibus uerbis quia populus religione quadam obstrictus esse uidebatur, iccirco magistratus eundem reum iubebat resecrare, id est populum religione soluere. Quod autem

dixi,

dixi, praetores de criminibus quaesiisse: unum excipio praetorem urb. qui nullo de crimine publico quaerebat; itaque nec quaesitor dicebatur; tantum, ciuilibus controuersiis ad eum delatis, ius dicebat, hoc est iudices, & iudicij formulam, quam sequerentur, dabat. nec enim praetor ipse iudicare solitus erat, sed, cum iudices, ab ipso dati, de controuersia cognouissent, ac iudicassent, exequabatur. ideo in omnibus ferme edictis praetorum legitur, Iudicium dabo. in quo posteriores lapsi sunt. Est igitur aliud, Ius dicere; aliud, Iudicare: contra quam, qui ueterum iurisconsultorum libros ignorant, opinantur. &, quemadmodum ciuilibus in rebus praetor non cognoscit, neque iudicat, sed ius dicit: sic, qui ab ipso iudices dati sunt, non ius dicunt, sed cognoscunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C uiri, hinc arbitri, quos praetor dabat, ut in epistola ad Q. fratrem. Praetor, inquit, solet iudicare, deberi? Quaedam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, uerum nec ius dicebat praetor urb. sed, omissa iurisdictione, imperio praetorio exsequebatur; ut, cum bonorum possessionem secundum tabulas, aut contra tabulas dabat; item, cum restituebat in integrum; & huius generis nonnulla. Porro, cuius praetoris erat iurisdictio, eius non erat quaestio publica: neque, cuius quaestio publica, eius iurisdictio. unus tamen de toto praetorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quaerendi potesta-

tem

tem habebat, is, qui praetor inter peregrinos uocabatur. nam &, ius inter peregrinos ab eo dictum, satis constat: &, quaesitum, sociorum, hoc est peregrinorum caussa, de repetundis, Pedianus demonstrat in orationis commentario aduersus competitores. Nunc, quae diuersis temporibus leges ad ea, quae nominauimus, crimina uindicanda, peccandiq. licentiam reprimendam rogatae sunt, eas ostendemus. &, quoniam inter publica primum locum obtinet religio; de incestu, quae in sacram personam, sacro ue in loco commissa libido fuit, ante omnia est agendum. Incestus ita graue crimen ducebatur, ut, cum P. Clodius Bonae deae caerimonias & sacra libidinis caussa polluisset, S. C. factum sit, ut populus de reo cognosceret. quo licet coniicere, quaestionem de incestu non esse legibus praetori demandatam. quod eo magis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de M. Aemilio Scauro, qui princeps senatus fuit, deminutae ac neglectae religionis reo, comitijs tributis, accusante tribuno pl. Cn. Domitio, esse quaesitum. Lex illa fuit seuerissima, quae uirginem Vestalem, si stuprum commisisset, ad portam Collinam defodi uiuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II rex, qui Vestalium uirginum sacerdotium Romae instituit, ab Albanis transtulit. illi enim Vestales uirgines, in stupro deprehensas, uirgis ad mortem caedebant: Numa uero mortem quidem & ipse poenam esse uoluit, sed cruoris expertem; ut, uiuae sepultae,

tae,

tae, diem suum miserrimis in tenebris obirent: ne corpora sacrosancta cuiusquam manu uiolarentur. Qui uero stuprum cum Vestali commisisset, uerberibus necabatur: de quo scripta sunt haec apud Festum: Probrum uirginis Vestalis ut capite puniretur; uir, qui eam incestauisset, uerberibus necaretur; lex fixa in atrio Libertatis cum multis alijs legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, quae de Auguribus inscribitur. adijcit quoque, uirgines Vestales sacerdotio exauctoratas. Possem alia non pauca aduersus religionem crimina subiungere: sed locus hic non est. agitur enim de capitalibus: ea porro capitalia non sunt; ut, si quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: si quis deos patrios alieno ritu, aut nouos separatim coluerit: si quis loca sacra priuata fecerit: si quis in deos, aut de dijs nefarie atque impie locutus erit: si quis sacrum, aut in loco sacro surripuerit: si quis sacram personam, aut profanam in loco sacro percusserit: & illa duo: quorum alterum apud Paullum iurisconsultum, alterum apud Vlpianum legimus; si quis alicuius numinis superstitione leues mentes terruerit; si quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maiestate, nisi si aut perduellionis caussa esset, aut tribunus aedilis ue pl. accusaret, quaestionem praetor, is, cui obuenisset ea quaestio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Cassium praetorem de maiestate reum ait esse factum, satis liquet. interdum

tamen

tamen capitale non fuisse crimen de maiestate, supra demonstratum est. Quot autem modis maiestas laederetur, non omnino fortasse, sed magna tamen ex parte, ut opinor, exponemus. Laesa maiestas iudicatur, ubi quid in populum suum, suam ue remp. aut in magistratus, personam ue principis commissum est: in populum, ut si quis exercitum hostibus tradidit; si exercitum solicitauit, delectum ue iniussu populi aut senatus habuit; si quis exercitum extra suam prouinciam iniussu populi duxit, aut ipse, relicto exercitu, prouinciae finibus excessit; si quis remp. sua culpa male gessit; si stationē deseruit; si cōtra libertatem consilia iniit; si seditionem aut bellum excitauit; si publicum hostem domi priuatus habuit; si ius ciuitatis aut magistratus imminuit; si praeter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit; si contra bonum publicum locutus est; quod maiestatis quidem crimen, non tamen capitale fuit; ut exemplo docuimus: praeterea, si quis ad hostē transiit, aliud ue quid cum iis aduersus remp. pactus est. Haec in populum laesae maiestatis crimina. in magistratum autem, uel in principis personam, si quis uim omnino ullam attulit; si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eum ue priuati loco habuit, ut puta, si occurrenti in uia non cessit, si consilium plebis disturbauit: & huius generis alia; quae facile possumus intelligere ex ea definitione, quae prodita litteris est: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuita

tis

tis amplitudo conſtat. Leges nominantur hae, primum illa XII tab. de qua Polybius lib. V: ut, qui hoſtem concitaſſet, uel ciuem hoſti tradidiſſet, capite poenas daret: deinde, tribuniciae, Appuleia, Varia; conſulares, Cornelia Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus pl. quem poſtea cum C. Seruilio Glaucia praetore C. Marius VI conſul S. C. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum; quia, ſeditione populi concitata, quod ad maieſtatem pertinuit, Q. Seruilium Caepionem innocentem damnaſſet. Variam tulit Q. Varius Sucronenſis tribunus pl. qui Philippo & Caeſare cos. in locum M. Liuij Druſi interfecti tribunus pl. creatus eſt. huius legis haec ſententia fuit, ut quaereretur de ijs, quorum ope, aut conſilio bellum Italicum eſſet concitatum. quo crimine cum eſſent multi condemnati; & ad plures praeterea, quos damnari neceſſe eſſet, ea culpa pertinere uideretur: fecit ſapienter ſenatus, qui decreuerit, ne, dum tumultus Italicus eſſet, iudicium ullum lege Varia fieret. Secuta eſt Cornelia, L. Syllae dictatoris; inde Iulia, C. Caeſaris, in primo, ut opinor, lata conſulatu, aut poſt uictum in Pharſalia Pompeium. nam conſul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, abfuit. haec lex damnatis aqua & igni interdicebat. Poſtremo Antonia, M. Antonij conſulis, qui III uir poſtea fuit: quae damnatis de maieſtate prouocationem ad populum dabat. quod an

tea in uno perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo, licebat. In caussa maiestatis, & proditionis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait; in caussa repetundarum negat. nulla uero prorsus in caussa senatoribus licuisse indicium profiteri, ne uidelicet summi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Praemium autem, si quis accusasset & damnasset aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum; si modo accusator competitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut, si reus magistratus designatus non esset, & magistratum antea gessisset, ius eodem loco dicendae sententiae; si modo senator esset accusator. nam, cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum praemijs praetoriam sententiam, & praetextam togam consecuti sunt: aperte significat, quae summa darentur accusatoribus praemia, haec duo fuisse, potestatem dicendae praetorio loco sententiae, & magistratum: cum scilicet damnatus esset is, qui, ob gestam antea praeturam, sententiam praetorio loco diceret; aut is, qui designatus esset in aliquo magistratu. quod si haec summa erant accusatoribus praemia: certe non nisi summis de criminibus dabantur. & si hoc; sequitur illud, ut ob maiestatem, quod summum erat crimen, praecipue darentur. Perduellio, quod omnium de maiestate criminum fuit atrocissimum, (nam tunc est perduellio, cum in ipsam remp. uel in personam magistratus,

aut

aut principis infertur iniuria) non a praetore, sed a II uiris cognoscebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui sororem occidit, & Sp. Cassium Viscellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accusatos, alterum a populo esse absolutum, alterum condemnatum, &, bonis publicatis, necatum, Liuius monumentis historiarum prodidit. quamquam Horatij factum parricidium, non perduellio, uidetur fuisse: & lege parricidij, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, II uiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio. Caussam hanc, fortasse ueram, licet opinari: uel quia Numa, uir sanctissimus, parricidium omne perduellionẽ uoluit esse; uel quia, si non omne parricidium, saltem illud, quod in cognatos, affines ue committeretur. Lege perduellionis primum II uiri iudicabant, deinde ad populum era. prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum a II uiris, deinde a populo de Rabirio iudicatum esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit. quamquam, multo ante, iudicem hoc de crimine populum fuisse; non modo Horatij proximo demonstratur exemplo, uerum etiam ex eo, quod a Plutarcho in Poplicola de Vitellijs, & Aquillijs, qui patriciae gentis utrique fuerunt, proditum est. nam, cum

cum de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati a populo poenas morte debitas luerunt. Atque hoc uno crimine damnatos necare ciues Romanos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege sancitum est) satis plane constat: quippe, cum & crucem Rabirio a Labieno accusatore in campo constitutam Cicero dicat; &, mortem lege Iulia irrogatam, posteriores etiam iurisconsulti tradiderint, rei quoque memoria post mortem condemnata. Notat Vlpianus, quod a nobis omittendum non fuit; purgandum fuisse crimen perduellionis etiam successoribus; si forte reus obysset ante quam de eo iudicatum esset. ait enim sic: Is, qui in reatu decedit, integri status decedit. exstinguitur enim crimen mortalitate. nisi quis forte maiestatis crimine reus fuerit. nam, si hoc crimen a successoribus purgetur, hereditas fisco uindicatur. plane non, quisquis legis Iuliae maiestatis reus est, eadẽ cõdicione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus remp. uel principem animatus. ceterum, si quis ex alia caussa legis Iuliae maiestatis reus sit, morte crimine liberatur. Haec Vlpianus: quae aly quoque cõfirmant, ut paullo post in crimine repetundarum ostendemus. Quemadmodum autem omniũ de maiestate criminum perduellio grauissimum fuit: sic a populo ÿs comitÿs, quae maxima omniũ erant, centuriatis, inquam, iudicabatur. quod in ea, quam proxime nominaui, oratione pro Rabirio declaratur.

N idemq.

idemq. Liuius, Valeriusq. significant; qui centurias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de Ti. Gracchc, & C. Claudio censoribus, accusante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabij Maximi socer, quem scribit Valerius opidi Soranorum proditione reum ad populum esse factum, centuriatis & ipse comitijs caussam dixerit: cum opidi proditio, quae in remp. grauis iniuria est, uideatur esse perduellio. itaque miror (ut aliud ex alio) cur proditionem & maiestatem Pedianus quodam in loco separatim nominauerit: cum proditio certe in maiestatem includatur, atque etiam, ut ego existimo, perduellio sit: quod inter maiestatis crimina summum fuit. nisi si ut speciem, quo modo philosophi loquuntur, a genere seiunxit, perduellionem scilicet a maiestate. nam & uocabulum ipsum, Prodere, uidetur proprie ac directe perduellionem spectare. est enim, ubi quis cum hostibus aduersus remp. conspirat. Videtur etiam considerandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accusarent, ut duos, quos nominaui, censores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populum, ut de reo iudicaret, per centurias conuocarent. siquidem tribunus pl. minor erat magistratus: centuriata uero comitia nõ nisi a maiore magistratu, ut consule, praetore, esse habita, traditum est. Dicendum, quod ueterum in libris patet; accusasse quidem tribunum pl. comitia uero maiorem magistratum, tribuno poscente, habuisse. & hoc significat Liuius lib. XXVI, cum ait:

C. Sem-

C. Sempronius Blaesus perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq. comitijs ab C. Calpurnio praetore urb. petit. eodemq. modo locutus est lib. XLIII. Vtrique censori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem se iudicare pronunciauit, diemq. comitijs a C. Sulpicio praetore urb. petijt. est igitur, petere diem comitijs, petere ut sibi certo die comitia dentur. fuitq. hoc genus antiquum loquendi; quo & ante Liuium Valerius Antias usus est. notaui enim apud Gellium haec, hoc ipso de crimine, lib. VII, cap. IX. Peposci, non poposci, Valerius Antias lib. Annalium XLV scriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitijs diem a Q. Marcio praetore peposcit. Quaero etiam illud, cur censores illos, perduellionis accusatos, in exsiliũ ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liuius demonstret. ait enim sic: Gracchus conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non exspectato de se iudicio comitem exsilij eius futurum. Hoc ego mihi uideor hac tueri ratione posse: quia cẽsor magistratus esset; nec interfici, aut omnino uiolari magistratum, leges sinerent. Addi fortasse & illud potest: non fuisse uere, quae censoribus illis obijciebantur, crimina perduellionis: quod eorum alter cõcionem a tribuno pl. auocasset, alter eum, intercessioni non parendo, in ordinem coegisset: maiestatem quidem illam fuisse, perduellionem autem non fuisse: cum sit omnis perduellio maiestas, non omnis maiestas perduellio. quod

ſi quis tribunum pl. alium ue magiſtratum necaſſet, aut aduerſus remp. tyrannidis cauſſa conſilia iniſſet: uere tunc perduellio fuit. ideo & Caſſium Viſcellinum, de regno cogitantem, eſſe necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pl. accuſato, crucem in campo Martio supplicij cauſſa fuiſſe conſtitutam, animaduertimus. Poſtea hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Caeſaris, ſed Octauiani, ſuſtulit. Repetundarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur a doctis. uerum omnem dubitationem tollit una diſtinctio. prioribus enim temporibus capitale non fuit: poſtea, cum auaritia magiſtratuum haud paullo latius manare iam in prouincijs cœpiſſet, uiſum eſt ut acrioribus remedijs obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum eſt. utrumque probatur exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, poſtea cum L. Marcio Cenſorino cẽſorem eſſe factum, tradit Valerius lib. VI. qua patet, damnatione ius Romae manendi ademptum illi non eſſe; ſiquidem cenſuram deinde ſit aſſecutus: quam geſſit anno ab urbe condita DCVI. Idem illa confirmant, quae ſcripta ſunt lib. I rhetoricorum ad Herennium. Lex uetat eum, qui de repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. ueteris enim legis, non eius, quae poſtremis reip. temporibus lata eſſet, exemplum uidetur attuliſſe: cum libro de officijs II ita loquatur Cicero: Proximae

quaeque

quaeque leges de repetundis duriores. Haec, mansisse Romae primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati essent, facile demonstrant. Rursus, capitale crimē fuisse, eoq. damnatos exsulasse, interdictis aqua & igni, A. Gabinij, & C. Verris exemplo cognoscitur. quod si quis obiecerit, non eos lege exsulasse, sed quia, cum soluendo non essent, aut omnino cum nollēt soluere, uoluntarium in exsilium profecti sint: adiungemus de C. Catone: quem & esse damnatum de repetundis, Cicero in Verrem, Velleiusq. tradunt; & exsulasse Tarracone, ex oratione pro Balbo perspicuum fit: cum tamen aestimata ei lis esset tantummodo HS XIIX. millibus. ut exsulasse uideatur, non, quod fortasse posset aliquis de Gabinio, & Verre suspicari, ne solueret quod aestimatum erat; quod minimum sane pecuniae fuit; sed quia legi, quae repetundarum damnatis aqua et igni interdiceret, parere cogeretur. Est etiam apud Velleium P. Rutilij exemplum, repetundarum lege damnati: quem exsulasse, & Cicero in oratione pro Balbo, et epitome Liuiana lib. LXX declarat. Verū, ut haec sint dubia, quae tamen satis aperta mihi quidem uidentur; Pediani testimonio nihil certius, nihil illustrius. is, ubi explanat illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiae supplicio communi; subiungit, Aestimatione litis, & exsilio: satis manifeste exsilium cum pecuniaria poena in repetūdarum crimine coniungens. Actionem fuisse in hoc crimine aduersus heredes, nisi si rei in reatu, ut iurisconsulti

loquebantur, perijssent, cum ex ipsis cognoscitur iurisconsultis, tum Valerius indicat his uerbis: C. Licinius Macer, uir praetorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiae dicerentur, in Maenianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, praetextā ponentē cum uidisset, misit ad eum, qui diceret; se non damnatum, sed reum perijsse, nec sua bona hastae posse subijci: ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu poenā morte praecurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenij orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere uindicatus est. Poena uero damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos DC hoc de crimine lata Romae nulla est: consulibusq. Censorino et Manilio L. Piso Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, ut Cicero lib. de officijs II, et in Bruto docet. eodemq. anno, aut certe proximo, alia lex a Caecilio tribuno pl. lata est: qua damnatum L. Lētulum, eum, de quo proxime mētionē fecimus, qui postea censor fuit, prodidit Valerius lib. VI. necesse est enim, ut si ante cēsuram lege Caecilia damnatus est, lata lex sit uel L. Marcio, M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est; uel certe Sp. Postumio, L. Calpurnio. nam Africano & Druso cos. qui anno proximo consules fuere, censuram Lentulus & Censorinus gesserunt. aliae deinde leges de repetundis, Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia: quibus

singulis

ſingulis aliquandiu iudicia ſunt adminiſtrata. nam poſterior quaeque proximam ſuperiorem abrogauit, ſic tamen, ut quaedam retineret, atque adeo interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius conſtituit, iiſdem in rebus, aut omnibus, aut pleriſque, idem crimen Acilius, cum ſuam legem ferret, eſſe uoluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem a lege non admodum diſſenſiſſe crediderim. poenam uero ſemper fere auxit poſterior lex, et iudicij rationem aliqua re multae mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quattuor leges, quas proxime nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. praetor eſt occiſus, cum de repetundis rationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit;, intraq. ſpatium hoc iudicij tempus concluſit, ut accuſatori dies XX ad agendum, totidem defenſori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari uero in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia confirmatum, alterum, nulla in ueteri lege ſcriptum, ſed nouum inductum, Acilia ſuſtulit. qua de re Pedianus ſic: Ante legem Glauciae de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi uideretur eſſe damnandus, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoceſt, obſcura eſt. itaque ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cu-

ius peroratione uidebatur obscuritas. comperendinario uero utriusque partis recitatio est. et infra subiungit haec. Alij sic. Inter comperendinationem, & ampliationem hoc interest, quod comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum caussam iudex non intelligeret. & ominino, si uidebatur iudicibus bona caussa, absoluebant reum; si mala, non statim damnabant, sed hac excusatione parcebant. nam, cum condemnandi nota esset C littera, absoluendi A; ampliandi signum N. L dabant; quo significabant non liquere; unde ampliatio nascebatur. quibus ex uerbis primum illud intelligitur, in ampliatione aut accusatorem solum, aut defensorem iterum caussam egisse. deinde, etiam hoc constat, esse, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, absoluendus, an condemnandus esset reus, sed cum ita dilucide pateret culpa, & condemnandus omnino uideretur. in quo tamen, ut, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis praeseferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. tumq. iterum dicebat is, uel pro reo, uel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse uideretur. Quod ad primum attinet; etsi Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo; quaero tamen, uere ne senserit, secus. uenit enim in mentem suspicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliatione ab utraque parte iterum acta caussa sit. Liuius enim libro XLIII caussam de repetundis ex ampliatione

pliatione utrimque ait esse actam. idem ex ijs uerbis possum conijcere, quae sunt apud Ciceronem actionis secundae lib. 1 in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellae spiritus, quid huius lacrymas, & concursationes proferam? Vocat alteram actionem post ampliationem. quod uerbum spectare potius utramque partem, quam alterutrum, uidetur. & Asconius ipse, non dubito, quin idē senserit. subiungit enim haec in suo commētario: Hic apparet, etiam in ampliatione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, ampliationem fuisse, non in caussa dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad caussam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: plane non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronunciatum, cum obscura caussa esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, propterea q. amplius requiri ad caussam demonstrandam uideretur. nam, si ampliatio futurae damnationis esset signum: quorsum, cum de Philodamo esset, Amplius, pronunciatum, tantopere Dolabella et Verres contendissent, ut condemnaretur? non opera superuacanea fuisset? contenderunt autem, quia uidebant posse fieri, ut absolueretur. quid? Pedianus ipse non ne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, quae ante de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos uēterum hic fuerat, ut, si absoluendus quis esset, statim

absol-

absolueretur; si damnandus, statim damnaretur; si caussa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, Amplius pronunciaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora distinguantur, hoc modo; ut ante legem Glauciae ampliatio fuerit dilatae condemnationis indicium; post legem uero Glauciae, obscuritatis, nec satis exploratae sententiae. utrumque sane duo Ciceronis loca, si quis attenderit, uidentur ostendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proxime dictum est. ibi enim, dubium fuisse post damnationem euentum iudicij, plane constat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea uel iudicari primo poterat, uel, Amplius, pronunciari. utram igitur putas legem molliorem? opinor, illam ueterem: qua uel cito absolui, uel tarde condemnari licebat. nam hoc, Tarde condemnari, ad illud, quod proxime dixerat, refertur; Amplius, pronunciari. ut ampliatione nihil aliud, quam tardam condemnationem, significare uideatur.
Differt etiam in hoc a comperendinatione ampliatio, quod ampliatio tantum a iudicum arbitrio ac uoluntate pendet, comperendinatio est illa quidem in iudicibus posita, sed petente uel accusatore, uel defensore. nam, nisi alteruter, aut uterque petijsset, nihil iudices de comperendinando reo cogitassent. non potuisse autem comperendinationem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet;

cum ait, ideo testibus usum esse Ciceronem, ut, si posset, comperendinationem tolleret. sperabat enim Cicero, caussa per testes patefacta, iudicibusq. probata, futurum ut de tollenda comperendinatione a iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accusatore, ac defensore situm fuisse comperendinandi ius, uere dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam uetustiorem fuisse ampliationem, uerba Ciceronis de lege Glauciae demonstrant. &, P. Licinio, C. Cassio cos. hocest multis ante primam de repetundis legem annis, quam a L. Pisone latam diximus, ampliatos esse reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII animaduertimus. Reddo ad rem: nec tamen a re longius discessum est: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proxime agemus, comperendinationem simul cum ampliatione, quae utraque rei potius caussa, quam accusatoris, uidetur esse constituta, omnino sublatam esse iussit. Tulit eam legem M'. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in caussa praetor fuit, & cum C. Calpurnio Pisone post biennium consulatum gessit. tulerit autem in tribunatu pl. an in praetura, minus constat. latam tamen in tribunatu potius, quam in praetura, ut existimem, hoc adducor argumento, quod reliquas de repetundis leges a tribunis pl. omnes uideo rogatas esse, exceptis ijs, quas patricij, qui tribuni pl. esse non poterant, rogarunt, ut Cornelia, Iulia.

Seuerissimam fuisse hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. 1 in Verrẽ, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino, neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interposita, semel accusati, semel dicta caussa, semel auditis testibus, ea lege damnati sunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit; Ego tibi illam Aciliam legem restituo; non dixit, restituo, quasi de lege ante Seruiliam lata; sed habuit rationem praesentis temporis, cum ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quaerebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem, & ampliationem: quae utraque, comperendinatio quidem certe, lege Cornelia permittebatur. id Cicero significauit satis aperte, cum dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum; bis ut caussa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. nam, si primus Glaucia, ergo aliquis post eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium constat non fuisse: id quod ostendimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis administrabantur. idemq. declarat Pedianus, cum ait, ideo testibus usum esse Ciceronem, ut, si posset, comperendinationem tolleret. frustra enim Cicero conatus esset tollere, ac ne conatus quidem esset, si necessaria fuisset. Cum autem in eo loco subiunxit, Ita mittam in consilium, ut, etiam si lex ampliandi faciat pote-

ſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita teſtes interrogabo, ita ſcelera Verris patefaciam, ut, etiam ſi lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi reſtituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod minime permittit, dilationem uidelicet, iudices tamen, haud quaquam ampliantes, (comperendinationem nō nominat; quia comperendinatio, non iudicum, ſed accuſatoris, & defenſoris erat, cum, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio uero iudicum) magnitudine criminum, & ui probationum inſpecta, ſibi turpe arbitrentur non primo iudicare. Et, quod Aciliam Cicero mitiſſimam uocat, quam Aſconius ſeueriſſimam; uterque recte: ſeueriſſimam, ſi cum ueteribus; mitiſſimam, ſi cum Cornelia conferatur. Haec pluribus uerbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem ſatis habet obſcuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tamquam in ſalebra haeſerunt. Quincta fuit Cornelia, L. Syllae dictatoris, quae comperendinationem, lege Acilia ſublatam, reſtituit. fuit autem, ut poſterior quaeque lex, durior, quam Acilia: etſi comperendinationē cōcedebat, quam Acilia tollebat, ſicuti lex Glautiae durior, quā uetus: cū tamen Glauciae lege comperendinari poſſet reus, uetere lege non poſſet. id Cicero ſignificat his uerbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam ueterem. eodemq. modo ſeuerior, quae conſecuta eſt, Iulia, quam Cornelia. quod idē Cicero in oratione pro Poſtumo tradit.

Sunt

Sunt autem lege Cornelia iudicia de repetundis omnia usque ad C. Caesaris, qui postea dictator fuit, primum consulatum administrata. consul enim Caesar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quae ex ueterum scriptis liceat colligere, haec maxime fuerunt: ut repeterentur pecuniae, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, uel quo alio officio, munere, ministerio ue publico cepisset, uel aliquis ex cohorte ipsius: ut urbani magistratus ab omni sorde se abstinerent, ne ue plus doni muneris ue in anno acciperent, quam quod esset aureorum centum: ne ue quis ob iudicem arbitrum ue dandum, mutandum, iubendum ue, ut iudicaret; ne ue ob hominem in uincula publica conijciendum, uinciendum, uinciri ue iubendum, uel ex uinculis dimittendum; ne ue quis ob hominem condemnandum, absoluendum ue, ne ue ob litem aestimandam, iudicium ue capitis pecuniae ue faciendum, uel non faciendum aliquid acciperet. quae uerba non minus pertinebant ad prouinciales, quam ad urbanos magistratus. item, ne quis omnino ob negotium faciendum, uel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum praeterea, ne prouinciae praesidum auaritia premerentur, aut exhaurirentur; ne illi, qui prouincias regebant, qui ue circa eos erant, negotiarentur, nec mutuam pecuniam darent, fenus ue exercerent: neque hoc tantum; sed ne uxorem quidem quisquam ducere posset ex ea prouincia oriundam,

riundam, uel domicilium ibi habentem; ne ue filio uxorem ducenti consentiret: ne ijs in liberos populos ius de pecunijs creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate educeret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum iniussu senatus, ac populi accederet: ut libertas socijs, ac praemia, ob merita in remp. data, integra essent: ne cuiquam aurum coronarium, aut imperare, aut accipere liceret, nisi cui decretus esset a senatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quaestores, aut xenia: ut rectores prouinciarum rationes, prius quam decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis proconsul, aut propraetor legatum suum ante se de prouincia dimitteret. quod ab Vlpiano, in l. meminisse, traditum est. spectauit haec lex non modo ad eos, qui cum aliqua potestate erant, uerum etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publice faciendum, frumentum comparandum, uel uiam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus a senatu dabantur, praefectosque, & tribunos, quaestores etiam, totamq. cohortem praetoriam, si quid accepisse a prouincialibus conuicti essent. eadem lege illud etiam sancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, a socijs populi R. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiscitur, ita scribit ad Atticum lib. V. Adhuc sumptus nec in me, aut publice, aut priuatim, nec in

quemquam

quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hospite. postea uero quam in prouinciam peruenit, eodem libro sic: Scito non modo nos fenum, aut quod lege Iulia dari solet, sed ne ligna quidem, nec, praeter quattuor lectos, & tectum, quemqnam accipere quidquam. Ad hanc legē post ea Caesar, rerum potitus, fortasse caput hoc addidit, ut repetundarum conuicti etiam ordine senatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod uel aucta, ut dixi, sua uetere lege potuit, uel noua lege lata, uel etiam, sine lege, pro ea, quam omnium rerum unus habebat, potestate. Scriptum etiam apud Martianum iurisconsultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum esse, ne iudicare, neue testimonium dicere liceret ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset. De ui sequitur. ea duplex fuit, publica, & priuata. publica definitur, ea, quae armis; priuata, quae sine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum usu tum in urbe, tum in agro lege Iulia interdictum, nisi si haberent ea uenationis, itineris, nauigationis ue caussa, legimus in Martiano, tit. ad l. Iuliam de ui publica. idq. renouatum a Iustiniano, scribit ipse in libro Nouellarum cōst. tit. de armis. sed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeij edictum, de quo legimus in Plinij naturalis historiae lib. XXXIIII. qui uetuit in tumultu necis Clodianae ullum in urbe telum esse, primis temporibus institutum, obseruatumq. non dubito.

bito. uideo enim, Seruio regnante, populum R. ad centuriata comitia in campum extra urbẽ propter ea conuenisse, quia in urbe usus armorum interdiceretur. serpit deinde licentia: quam nouis legibus & edictis reprimi necesse est. Publica uis uel contra remp. & magistratus, uel contra priuatos fiebat. contra remp. & magistratus capitalis erat semper; contra priuatos, non item, sed tantummodo, cum erepta uita esset. Priuatã uim non fuisse capitalem, etiam si non probetur exemplis, facile tamen ex ipsa definitione licet existimare. Neque uero, ut de publica, item de priuata praetor cognoscebat, sed iudices dabat. ac ne de publica quidem semper. nam exsistunt controuersiae quaedam de ui, quae cõsistunt in iure ciuili, ut ea pro Caecina: in qua non praetor, sed recuperatores, quos a praetore urb. datos iudices esse iam diximus, iudicarunt. ergo de publica ui modo praetor, cui ea quaestio obtigisset, (is autẽ nec urbanus, nec peregrinus erat, sed unus de reliquis sex) modo iudices, a praetore dati, cognoscebant. dabat autẽ eos praetor uel urbanus, si caussa esset in iure ciuili, & ageretur inter ciues, ut ea pro Caecina; uel peregrinus, si ageretur inter peregrinos; uel unus de reliquis sex, si cognitio non a iure ciuili penderet. de priuata uero numquam praetor, semper iudices a praetore dati cognoscebant, praetore autem uel peregrino, si res esset inter peregrinos; uel urbano, si ciuis ciuem in iudicium uocaret, & in iure ciuili posita caussa esset; uel uno

de reliquis, si de iure ciuili nulla esset consideratio. Nunc, quando de capitalibus agitur criminibus, leges de ui publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de ui publica priuatis ciuibus illata; (nam de publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinam ab L. Paullo, M. Lepidi, qui III uir postea fuit, fratre, accusatum, in Sallustio legimus; Clodium a Milone, in oratione pro Milone; M. Tutium a C. Sempronio Rufo, in epistola M. Coelij. quae omnes caussae, non dubito, quin capitales fuerint: cum, Catilinam & Clodium minime leuibus flagitijs affines fuisse, constet; caussam autem, qua in iudicium Tutius est uocatus, extraordinariam Coelius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, ut iam diximus, legem iudiciariam tulit. Sequuntur consulares, primum Lutatia de ui reip. illata; quam Q. Lutatius Catulus consul, M. Aemilij Lepidi collega, in tumultu reip. tulit: quae festis etiam diebus iudicium de ui iubebat exerceri, ut ex prooemio patet orationis pro M. Coelio. eaq. damnati sunt, qui de Catilinae socijs in urbe remanserant. unde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quae per hos mẽses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Coelio his uerbis: De ui quaeritis. quae lex ad imperiũ, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata dis-

sensione

sensione ciuium, reip. extremis paene temporibus tulit: quaeq. lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis exstinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quae Sallustij nomine in Ciceronem inscribitur, ubi legis Plautiae legitur, rectius fore, si legatur, legis Lutatiae: cum eo logo de coniuratorum damnatione uerba fiant: qui uim non in priuatos ciues, quae lege Plotia iudicabatur, sed in uniuersam remp. comparauerant; cuius criminis quaestio Lutatiam ad legem pertinebat. & ob eam caussam ipse Cicero pro Coelio dixit: Quae lex fumantes reliquias coniurationis exstinxit: cum de Lutatia lege loqueretur. Sed quaeri potest: cum Plautia lex de ui Ciceronis aetate seruaretur; cur M. Coelius, pro quo exstat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quam Plautia, sit ab Atratino in iudicium uocatus. quid enim aduersus remp. Coelius commiserat? Facile respondetur: non quod Romae aut senatum obsedisset, aut magistratibus uim attulisset; sed quod, seditione Neapoli concitata, (id enim obijciebat accusator) intulisse uim reip. uideretur. nam in oratione quodam in loco ita scriptum est: Illam partem caussae facile patior grauiter & ornate a M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorum pulsationem, aut ad uenenum, quod Clodiae necandae caussa paratum esse, arguebat accusator; quibus in criminibus non publica, sed pri-

uata res agebatur; postulatus esset Coelius lege Plotia, non Lutatia. sed, cum simul crimen de seditione Neapolitana coniungeretur; quae ad imperium statumq. reip. pertinebat; propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem caussae M. Crassus egit: illam de ueneno Clodiae dato libenter Cicero suscepit, inimicitiarum caussa. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum opprimeret, seditionibus Neapolitanis. ideoq. lege Lutatia accusauit, cum tamen, praeter seditiones Neapolitanas, alia crimina obijceret, lege Plotia, non Lutatia, uindicanda. nam, damnatos esse reos alijs criminibus, ac legibus, quam quo potissimum crimine, quaq. potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur utrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuersa essent de publica ui crimina, diuersis etiam quaeri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, a Cn. Pompeio Magno III consule post occisum Clodium lata: quae & poenam grauiorem, quam reliquae de ui superiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, ut prius, quam caussa ageretur, citati testes per triduum audirentur: dicta eorum iudices consignarent: quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur: dein rursus postera die a quaesitore sortitio iudicum fieret unius &

LXXX: qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum duas accuſator horas, tres reus haberet, reusq. eodem die illo iudicaretur: prius autem quam ſententiae ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus reijceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, LI. hac lege qui damnati ſunt, omnes exſularunt, Milo, quia Clodium occidiſſet; Q. Pompeius, Syllae dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Burſa, Sex. Clodius, quod, ijs auctoribus P. Clodij corpore in curiam illato, curia flagraſſet. cum caede enim Clodij, in Appia uia facta, incendium ſimul curiae, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius ea lege nominatim comprehēderat. ſed hos poſtea, & omnes lege Pompeia de ui damnatos, uno Milone excepto, uictor C. Caeſar reſtituit. Pompeia conſularis Iulia ſecuta eſt, a C. Caeſare poſt uictum Pompeium lata; ut damnatis de ui aqua & igni interdiceretur. ſic enim oratione I in Antonium ſcriptum inuenimus. Aqua uero, & igni interdicere, nihil aliud eſt, quam exſilium, non nominatim, ſed re ipſa inferre. damnato enim neceſſitas imponitur exſilij, ope ea denegata, atque interdicta, ſine qua uiui non poteſt. quod etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliae quoque ſuperiores leges, ut puto, ſanxerant. itaque non dubito, quin Caeſar noua lege nouam ſententiam, ad uim remouendam, attulerit. Quod autem iuriſ-

consultorum in libris ita scriptum est; deportationem de ui publica damnatis, de priuata uero publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: possit aliquis suspicari, cum uideat mentionem fieri deportationis, non esse legem Iuliam, de qua Cicero mentionem facit, sed duas fuisse leges Iulias, unam a C. Caesare latam, alteram ab Augusto. ego autem sic existimo; unam omnino fuisse. nam, si duae; aliquid crederem iurisconsultorum in libris, distinctionis caussa, additum: sicuti, ad legem Iuliam de adulterijs, addit Vlpianus: Haec lex ab Augusto lata est: ne qua scilicet ex Iuliae nomine dubitatio posset exsistere. unam igitur de ui puto Iuliam legem, eamq. latam a C. Caesare. nam, quod deportatio nominatur, quae ante Augustum nulla fuit: sciendum est, sublata aquae & ignis interdictione, eam successisse; cum tamen ueteres eaedem leges ualerent. itaque & in lege Cornelia de sicarijs & ueneficijs, quam tulit L. Sylla reip. temporibus, deportationem tamen Martianus nominat. sed redeo ad sententiam legis. Si commissa uis armis non esset, uerum aut uirgo, aut uidua rapta esset; raptor, & qui opem tulisset, capite plectebatur. Hac lege tenebantur, ut Martianus ait, qui turbae seditionis ue faciendae consilium inijssent, seruos ue, aut liberos homines in armis habuissent; omnesq. puberes cum telo in publico deprehensi. Subiungit idem: de ui priuata damnatos, neque senatores, neque decuriones, neque
indices

indices esse, neque honorem ullum capere, Iulia lege, potisse. Consularis & Antonia, a M. Antonio post obitum C. Caesaris lata; ut damnatis de ui ad populum prouocatio esset. quod ad concilian dos sibi multitudinis animos, qui tyrannidem specta ret, excogitauit. Harum autem legum testimoñia non recito; ne perdat narratio dignitatem, ne ue non modo alijs, uerum etiam ipse mihi molestiam pariam, dum illa crebro repetantur, ut ait, ut scri bit, & eiusdem generis alia. Peculatus a principio grauissima poena fuit duarum ouium, & triginta boum, lege Menenia, Sestia: postea lege Ateria, Tarpeia cautum est, ut bos centussibus, ouis decussibus aestimaretur. quae ne leuior, & contemnenda multa uideretur, addit Gellius, quod omisit Festus, in singulos dies. tot autem, opinor, dies, quot magistratus indicasset, praeter aestimationem furti. Peculatus igitur eo tempore capitalis non fuit. quod Liuius quoque significat lib. XXVII, cum ait: M. Liuius erat, multis annis ante ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo aegre tulerat, ut & rus migraret, & per mul tos annos & urbe et omni coetu careret hominum. Ex his uerbis, non esse M. Liuio, qui postea Salina tor est appellatus, aqua & igni interdictum, sed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, sua sponte urbe cessisse, animaduerto. eum autem peculatus nomine a populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de uiris illu-

stribus composuit. est enim in eo ita scriptum: Liuius Salinator primo consul de Illyrijs triumphauit; deinde, ex inuidia, peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Maecia, condemnatus. & apud Liuium lib. XXXIIX. damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis aestimatae, & carceris, nisi solueret, mentio fit; aquae uero & ignis interdictio nulla nominatur. habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam praedam, ut ait Liuius, a L. Appuleio accusatus, XV millibus grauis aeris damnatus est. abijt autem in exsilium ante iudicij diem: quia, cum, se damnatum iri, de suis tribulibus et clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quam iniquissimam multam, populi suffragijs irrogatam, exsoluere. nam damnatis de peculatu uel soluendum erat quanti lis esset aestimata, uel in uinculis, quoad soluerent, miserrime uiuendum. quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proxime dictum est, Liuius significat. quod si reus, iudicio non exspectato, in exsilium uoluntarium abijsset; tunc accusationem quidem is, qui coeperat, persequebatur; reum tamen absentem non alia, quam pecuniaria poena populus condemnabat: eamq. pecuniam soluere, si rediret, damnatus cogebatur, aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. &, cum ait Liuius de Camillo lib. V, Non prius ab Ardea profectum Camillum, quam comperit legem latam: quod iniussu populi mutari finibus

bus non posset: non significat, quod fortasse uideri possit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare; sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissoq. populi iudicio, liberaretur. non enim in exsilium ire coactus esset, si multae satisfecisset. idq. satis aperte Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & clientibus, quae magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulit, se collaturos quanti damnatus esset; absoluere eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed, uel quia soluere multam rei non possent, uel quia nollent, ut Camillus, tamquam in exsilium proficiscebantur. Quod si quis de Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obijciat; perpetuo exsilio a tribubus esse multatum, quod praedam in Antiati agro factam occultasset, nec in publicum retulisset: fatebor fortasse, peculatum fuisse, quo Marcius est condemnatus; iudiciũ tamen illud non uocabo, sed uim quandam & impetum multitudinis concitatae. ulcisci plebs cũ alias iniurias a Marcio acceptas, tum illã maxime uoluit, quod, cum frumẽtum a senatu peteret, unus ex omnibus patricijs acerrime restiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quam quid leges uellent, a plebe spectatum est. Quod autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed praesentem, Liuius autem contra damnatum

ab-

absentem tradit: Liuio magis assenserim. est enim uerisimilius, Coriolanum, irritatae plebis uim timentem, iudicio se non commisisse, & ante iudicij diem urbe exijsse. Accedit illud, quod, etsi de Coriolani exsilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatum quidem a Sicinio tribuno pl. praedam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed ut perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur; quod eam praedam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, ut socios & satellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si uerum est, quod Graeci homines scriptum reliquere, multatum exsilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exsilio, sed damnatum in Volscos exsulatum abijsse tradat; ut significare quiddam de uoluntario exsilio uideri possit: tamen, uel quia iudicium illud non fuit, sed furentis plebis impetus, uel quia cum peculatu coniunctum una fuit perduellionis crimen; nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecuniae poena constituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. sed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno superior Africanus a duobus Petilijs tribunis pl. est accusatus, iudicem senatum fuisse, Liuius libro XXXIIX significat his uerbis. Huic rogationi Q.

& L. Nummij intercedebant. senatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, aequum censebant. tum Q. Terentium Culeonem praetorem de pecunia, quae capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quaerere patres iusserunt. eoq. cognoscente L. Scipio Asiaticus damnatus est. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, senatus ne, an populus ante eos consules, quos nominaui, de peculatu quaesierit. scribit enim duobus libris, XXVII, & XXIX, M. Liuium Salinatorem post priorem consulatum a populo esse cōdemnatum; ideoq. eum, cum censuram gereret, tribus omnes, excepta Maecia, in aerarios retulisse, quod & innocentem se condemnassent, & consulem postea censoremq. fecissent. eam porro damnationem peculatus nomine fuisse, docet is, ut iam ostendi, qui de uiris illustribus librum conscripsit. parum igitur ipse sibi constare Liuius uidetur, qui ante consules M. Aemilium & C. Flaminium semper de peculatu senatum quaesisse affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatū ante dixerit. sed uidelicet existimo, quouis de crimine, si tribunus pl. aliquis esset accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisq. comprobatum. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconstantaie, locum haec habeat exceptio. Post Africani eiusq. fratris Asiatici accusationem, praetor cum iudicum consilio de ijs, qui peculatus arguerentur, quaestio

nem

nem exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui, quod senatus uniuersi munus erat, ad praetorem, certumq. iudicum numerũ, senatu negligente, translatum, uix putarim. Lege postea Iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod socijs tribuebatur, id aerarij, hocest ciuium, caussa minus fieret? tametsi Caesar, cum tam acriter de peculatu cauit, suam potius rem, quam publicam spectauit. sibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non reip. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuniam publicam surripuisset, uel, ut surriperetur, curasset: si quis in aurum, argentum ue, aut aes publicum quid indidisset, uel immiscuisset, fecissetq. dolo malo, quo id peius fieret. haec apud Venuleium scripta sunt. Quod autem additur, eadem Iulia lege obstrictos fuisse qui aes, in quo leges incisae erãt, refixisset, uel quid immutasset, aut in publicis tabulis deleuisset, induxisset ue: haec ego non ad peculatum, sed ad maiestatem retulerim. quod si pretio commissum id fuisset: ne sic quidem peculatus mihi uidetur, sed damnandi potius maiestatis & corruptus, & corrruptor. quaedam enim incerta crimina in maiestatem conferebantur: neque aliud crimen patebat latius. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia sacra, religiosaq. auferret, interciperet,

peret, in rem suam uerteret, non peculatum magis, quã sacrilegium: fuisse existimauerim. Haec praeter ea sunt in crimine peculatus: si quis imperator pecuniam ex praeda captam penes se priuatim retinuisset, eamq. nec in triumpho tulisset, nec in aerarium retulisset. Poena peculatus uel pecuniaria fuit, uel capitalis. nam, qui praedam ab hostibus captam surripuerat, in quadruplum damnabatur: ceteris autem aqua et igni interdicebatur. postea irrogata est alia lege deportatio, abrogata interdictionis poena. deportati uero, quod in Vlpiano legimus, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, ut repetundae, ita peculatus publicum furtũ fuit; propterea, ut in repetundis, sic in peculatu aestimationes fiebant litium, contraq. heredes, ut scripsit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamẽ, quod ante quinquennium esset admissum, obijci non oportuit, si Venuleio credimus. Cum peculatu residuae pecuniae coniunguntur. damnum enim utroque modo infertur aerario. residuae autem pecuniae sunt, ut ait Paulus, quae priuatim retinentur, cum uel in usum publicum erogari, uel in aerarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine, quã in peculatu, actio aduersus heredes dabatur. quaeq. de peculatu, eadem residuis de pecunijs lex cauebat. ut non dubitem, quin eadem poena sit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quam deberent, soluisse eos, qui de residuis pecu-

nijs

niјs damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia esse damnatos, uerisimillimum est. Inter sicarios graue crimen fuit, & ad uim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia uindicatum est. sicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maiestatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quaesitum est: cum perduellione populus, de reliqua uero maiestate praetor cognosceret. Lege de sicariјs Cornelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, uel uenenum parasset, habuisset, uendidisset: siue quis priuatus testimonium dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem caussam pecuniam accepisset, eorum ue quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex S. C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, uel, ut iurisconsulti loquuntur, promerciј caussa castrauissent, aut filios, exceptis Iudaeis, circumcidissent, sacrificia ue mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent perfugam, uel uim inferentem, uel pudicitiam uiolenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui ob relata proscriptorum ciuium capita pecuniam ex aerario accepissent: quos tamen postea C. Caesar, cum de sicariјs quaereret, in sicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam iј, quorum fraude, aut consilio naufragi per uim suppressi fuissent; qui ue data opera in eorum, quos odissent,

res

res atque bona incendium immisissent. Hic, quae poena esset lege Cornelia ijs, qui hominem occidissent, fortasse quaeretur. mors, ut iam significauimus, non fuit, sed aquae & ignis interdictio. nam Cato censorius, ciues Romanos necari, aut uerberari, perduellibus exceptis, lege lata uetuit. quod si quis obijciat, a Nasica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, a Mario Saturninum, & Glauciam, a Cicerone ipso ciues Romanos uita priuatos, neque tamen quemquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facile satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum S. C. illud fieret, quo deuentum nisi difficillimis, ac periculosissimis reip. temporibus non esse, traditum est, Darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet; iacuisse prorsus legem Porciam, & impune licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus S. C. excitati, atque armati Nasica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquae omnes, perniciosis malorum ciuium consilijs, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cum in dubium uenit; si legibus subuenire non licet, ad uim confugitur. eaq. iusta uis, ea pietas in patriam est, nullo neque praesenti, neque posteritatis iudicio damnata, sed omnium saeculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hanc in ciues ultimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi S. C.

ut diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iampridem oportebat. habemus enim S. C. in te Catillina uehemens, & graue. non deest reip. consilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, consules desumus. decreuit quondam senatus, ut L. Opimius consul uideret, ne quid resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. simili S.C.C. Mario, L. Valerio cos. permissa est resp. num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium praetorem poena remorata est? at nos uigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim eiusmodi S. C. uerumtamen in tabulis, tamquam in uagina, reconditum. quo ex S. C. confestim interfectum te Catilina conuenit. & Sallustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerumque in atroci negotio solet, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiaeq. imperium atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Verum, quia S. C. huiusmodi non nisi aduersus eos

ciues fieri solitum est, qui uel perniciosis legibus, uel armis, uel alia quauis ratione remp. oppugnarent, perduelles fuisse Ti. & C. Gracchos, Saturninum, Glauciam, Catilinam, eiusq. socios, ideoq. non modo S.C. sed lege quoque Porcia concedente, iure caesos, licet existimare. Opponitur etiam illud, quod a Pediano traditum est. L. Tubulus, homo praetorius, aetate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cum de exsilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. qui si necem timuit; non uidetur, satis sibi constitutum fuisse praesidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque ulla omnino lex uetabat, sibi esse conscius: ieoq. mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. potuit etiam, perduellione non commisso, deterritus conscientia potius, quam legibus, mortem timere, ut ij, quos aliquo scelere contaminatos furiae uexant: horrēt omnia: quocūque adspexerint, aut uenerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorum digna sibi uidētur intueri. timuit igitur Tubulus, ne, quemadmodum multi ob recte facta legibus soluti sunt, ut summos honores ante legitimam aetatem, aut aliquid, quod nemini praeterea concedi soleret, consequerentur; sic ipse, quandoquidem se ab exsilio reuocari uideret, exsilio grauius aliquid, mortem nimirum, uel contra leges ob flagitia plurima subire cogeretur.

certe,

certe, quo minus de Porciae legis perpetua ui, perpetua inquam ad usque postrema reip. tempora, in dubium ueniam, facit illa uox Ciceronis in Verrem lib. v. O nomen dulce libertatis: o lex Porcia, legesq. Semproniae: huccine tandem omnia reciderunt, ut ciuis Romanus, in prouincia populi R. in opido foederato, ab eo, qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deligatus in foro uirgis caederetur? & pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, uirgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Caesaris apud Sallustium, si pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, reip. statum non leuiter labefactare, sed omnino conuellere conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci uideantur, si pro ciuibus, qui priuatis hominibus uim attulerint, nihil aduersus maiestatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in sententiā non addidisti, uti prius uerberibus in eos anim aduerteretur? an, quia lex Porcia uetat? atqui & aliae item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exsilium permitti, iubent. & infra: Maiores nostri, Graeciae morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis summum supplicium sumebant. postquam resp. adoleuit, et multitudine ciuium factiones ualuere: circum

ueniri innocentes, aliaq. huiuscemodi fieri coepere. tunc lex Porcia, aliaeq. leges paratae sunt; quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Exstat etiam Milonis exemplum. qui si, occiso P. Clodio, de qua nece & quaerendum extra ordinem, ut in atrocissima re, senatus censuit, & a Pompeio Magno consule lata noua lex est, Porciae legis beneficio uitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc est exsilio, affectus est: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commisissent, eiusdem legis perfugio esse usos, naturalemq. mortem effugisse, credibile est. At in oratione pro Caecina, et in primo de oratore mors, quasi poena legibus irrogata, nominatur. nam pro Caecina, Nulla, inquit, in lege nostra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullū exsilio esse multatum: sed, cum homines uincula, neces, ignominiasq. uitant, quae sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exsilium. de oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exsilijs, morte multantur. Haec loca legem Porciam non infirmant, sed ad perduellionis crimen spectant. quo uno in crimine ciues Romanos occidi uetustis legibus licuisse, iam diximus: quas, tamquam ciuitati salutares, neque Porcia, neque lex ulla umquam abrogauit. Sed uenit in mentem quaerere, magistratus ne soli, quorum in uindicandis reis potestas esset, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, ubicumque huius legis mentionem fieri

uideo, uerbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri possit: ad magistratus omnia manifeste spectant: idq. ea maxime, quae proxime recitata sunt, Sallustij uerba declarāt. deinde, quorsum de priuatis? an uerisimile, nullam antea in ciuitate legem de ui fuisse? an potest ulla ciuitas sine legibus, praesertim ijs, quae uim, quae iniurias arceant, non dico diu uigere, sed omnino stare, atque incolumis esse? ante igitur de priuatorum ui leges multae. magistratus autem a corporibus ciuium Romanorum abstinere prima iussit Porcia lex: quam deinde alijs legibus idem iubentibus confirmatam, Sallustij testimonio cognoscitur. sed, ut de priuatis Porcia non loqueretur; intelligi tamen, quis non uidet? nam quae potestas & magistratibus, & contra sontes, omniq. supplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Restat, ut soli peregrini, si modo ita meriti essent, necarentur. id quo minus fieri liceret, nulla lex umquam uetuit. & fasces illi, ac secures, quae magistratibus praeferebantur, potestatis quidem, uetusto more, erant insignia, eius tamen potestatis, quam in peregrinos tantum liceret exercere. exsilium, publicatio bonorum, carcer nocentibus ciuibus proposita fuerunt; mors, nisi si quis & in ipsam remp. & quamacerbissime peccasset, (omnium enim de maiestate criminum perduellio summum erat) timenda non fuit. Illud miror, cum praetor de crimine inter sicarios quaerere soleret, Suetonium tradere, C. Caesarē in aedi-
litate

litate quaestionem de sicarijs exercuisse. quod fortasse illi a senatu extra ordinem mandatum. Quod autem a Martiano scriptum est, ut digestorum lib. XLIIX constant, legis Corneliae de sicarijs & ueneficis poenam fuisse deportationem in insulam: nolo aliquem ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, idest reip. temporibus, deportatio nominetur: quod a me iam negatum est. nam Sylla poenam irrogauit aquae & ignis interdictionem: cuius in locum deinde successit deportatio; ut Vlpianus non semel Iustinianusq. declarant. spectauit igitur Martianus sui temporis consuetudinem, poenamq. nominauit, non eam, quam in sua lege scripserat Sylla, sed eam, qua tunc, sublata aquae & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obseruabatur eadem lex, poena mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: quae permittebat, ut monstruosi partus impune possent necari, uel exponi. hanc legem si, ut alias, a familia nominare uolumus, Siluiã licebit appellare. est enim Romulus Siluiae gentis praenomen. reliquisq. sex, qui Romae regnarunt, suũ omnes nomen, & praenomen habuerunt. Tulit idem de paricidio, idest de caede hominis liberi. nam aduersus eos, qui patrem, aut matrem occidisset, poenã nullam statuit; qui neminem umquam tam ab humanitate auersum, tam naturae inimicum fore existimaret, ut parentibus, unde uitam ipsam, ac lucis usuram accepissent, manus afferret. neque per annos DC Romae quisquam tale faci

nus perpetrauit. post Hannibalis bellum L. Ostius patrem fertur primus occidisse. Romulus autem, quicumque hominem occidisset, parricidam appellari uoluit. Etiam Numa Pompilius legem his uerbis composuit, ac edidit: Si quis hominem liberum sciens morti duit, parricida esto. qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, uoluit iudicari. postremis reip. temporibus poenas aduersus parricidas, lege lata, C. Caesar auxit. tulit enim, ut parricidae non exsilio solum, ut antea, sed bonis etiam omnibus multarentur; reliqui uero, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimonijs exsularent. Hic, propter nominis potius, quam rei, similitudinem, leges de patricido subiungemus. aliud enim est, esse paricidam: aliud, esse patricidam. paricida parem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, ut matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, ut, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, uipera, & simia, in mare, uel in amnem proiectus, uitam, omnium elementorum usu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pompeius noua lege correxit, addiditq. multa, & interea, ut, non qui patrem, matrem ue tantum, uerum etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tametsi non omnes eadem poena afficiebantur. nam, qui cognatos, aut patronos occiderant, ijs poena erat

ea,

ea, quam lex Cornelia de sicarijs irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod a rege Superbo excogitatum historiae narrant, ut puniret grauius M. Tullium II uirum, qui librum de sacris mysterijs describendum Petronio Sabino tradidisset, mactabantur ij, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges uetabant. Nunc de ueneficio dicendum. locus autem uidetur postulare, ut, antequam ad leges ueniamus, quae nobis est proposita tractatio, noua quaedam afferamus, quae fore non inutilia credimus non modo litterarum humanarum studiosis, uerum etiam ipsis iurisconsultis, ijs quidem, qui paullo spendidiorem doctrinam colunt; quales maxime nouimus, excellenti non minus humanitate, quam doctrina praeditos uiros, Romae, Siluestrum Aldobrandinum, Antonium Augustinum; Florentiae, Laelium Taurellum; Mediolani, M. Antonium Caymum; Veronae, Franciscum Morandum; Brixiae, Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui latine scribendi elegantia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proxime; Patauij uero, ius ciuile eximia cum laude profitentem, Vidum Pancirolum, familiarem meum, qui noctes uigilat serenas, ut ait Lucretius, assiduoq. studio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, ueneficij crimen fuisse capitale: alterum, de eo quaesijsse non praeto-

rē modo, qui & iudex quaestionis dicebatur, uerum etiam iudicem quaestionis, qui praetor interdum non erat: tertium, uideri mihi satis manifesto errore Budaeum, uirum alioqui bene doctum, in suis annotationibus esse lapsum, qui criminalibus, ut appellant, in caussis, praeter praetorem urbanum, neminem quaesiisse, eumq. tum, nomine commutato, iudicem quaestionis esse dictum, tradiderit. Capitale fuisse ueneficium, indicat exsilium Oppianici, de ueneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cum futurum ait Cicero, si Cluentius ueneficij reus damnetur, ut patris sepulcro priuetur. clarissime autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilis libro IV. Probemus alterum, quod paullo difficilius uidetur. Iudicum quaestionis duo uideo fuisse genera; unum eorum, qui, cum praetores essent, quaestionis etiam iudices appellabantur; alterum eorum, qui, cum praetores non essent, capitali tamen de crimine quaerebant. de iudice quaestionis praetore, patet ex ea, quam proxime nominaui, pro Cluentio; in qua ita scriptum est: Iubet lex, iudicem quaestionis, hoc est, Q. Voconium, eosque, qui illi iudices obuenerint, quaerere de ueneno. Voconium autem praetorem fuisse, duobus argumentis conijcio: primum, quod in eo loco paullo ante Cicero dixit; Quid sibi illi scribae? quid lictores? quid ceteri, quos apparere huic quaestioni uideo, uolunt? lictores enim, qui magistratum non ge-

reret, non habebat. iudicem autem quaestionis magistratus nomen fuisse, certe nemo dixerit. Alterum argumentum est, quod ibidem Cicero subiungit de alijs praetoribus, suam unoquoque quaestionem exercente. Haec, inquit, quaestio sola ita gubernatur? quid M. Plaetorij, & C. Flaminini inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecunijs repetundis? quid C. Aquillij de ambitu? quid reliquae quaestiones? quibus ex uerbis, praetorem fuisse Voconium, qui iudex quaestionis appellatur, quis non intelligit? nam, etsi praetores non nominat; satis tamen constat, de praetoribus intelligi. a quibus enim & tot quaestiones, nisi a praetoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? praeterea, se quaesiisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in praetura, Valerius, et Plutarchus confirmant. ut omittam, quod quaesitorem Aquillium nominat: cuius annum fuisse legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petẽdum consulatum, prima docet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in praetura, licet existimare. quod etiam lib. I I de officijs manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem questionis Iunium, qui praetor non erat, quaesiisse de ueneno in Oppianici caussa, docet Pedianus his uerbis: Iunius quaesitor fuit in Cluentij caussa, Verre praetore: in qua Oppianicus damnatus est. & alio loco: Damnato Oppianico, res

in inuidia fuit; quod pecunia reus uideretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quod diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos praetor Verres fuerat subsortitus. neque hic eum Pedianus, neque supra praetorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus est, inquit, C. Iunius, qui ei quaestioni praefuerat. adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex quaestionis. & alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quaestionis maximum fecit. non fuisse autem praetorem, aperte, sic inquam aperte, ut clarius esse nihil possit, idem demonstrat in eadem, his uerbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quaestioni praefuerat, iniectum esse memini, & illum, hominem aedilicium, iam praetorem opinionibus hominum constitutum, de ciuitate esse sublatum. Ecce, non praetorium, sed praetorem opinionibus hominum constitutum dicit: quod, eum praetorem sine dubio futurũ, homines opinarentur. praetor autem si fuisset, non eum aedilicium, sed praetorium uocasset. laudabant enim ueteres, ubi ornare aliquem uellent, ab eo magistratu, quem postremum gessisset; itaque, homo aedilicius, praetorius, consularis, dicebant. Praeterea, cum praetores in leges non iurauerint, neque sententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docent; a Iunio autem iudice quaestionis ideo multa petita sit, ut in oratione pro Cluentio

legimus,

legimus, quia in legem non iurasset: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, leges omnino se esse in ferenda sententia seruaturum) satis constat, Iunium, cum de Oppianico quaesiuit, praetorem non fuisse. Quod si quis dixerit, non tam Iunium iudicem quaestionis, quam Verrem praetorem, in illa Opianici caussa quaesiisse; quia Pedianus ita dicat; Iunius quaesitor fuit in Cluentij caussa, Verre praetore; & quia idem alio loco sortitionem, & subsortitionem a Verre praetore factam tradiderit: huic ita responderi poterit: sortitionem, & subsortitionem non illius modo iudicij, uerum etiam aliorum ideo pertinuisse ad C. Verrem, quia praetor urb. erat. quod ipse declarat Cicero in ea pro Cluentio. praetor autem urbanus de criminibus non quaerebat; quare nec umqam quaesitor dicebatur; sed ius tantum dicebat, hoc est iudices, & formam iudicij dabat. idemq. iudices, quibus alij praetores ad cognoscendas capitales caussas uterentur, sortiebatur, & subsortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipso etiam Cicerone satis liquet. Acccedit locus ex lib. I accusationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicem quaestionis appellat Cicero, in caussa Verris repetundarum: de qua praetor M'. Acilius Glabrio cognoscebat. eumq. Curtium ait Pedianus a Cicerone esse reiectum. Illud addo; cum iam docuerim, iudicem quaestionis, & praetorem, & non praetorē, de crimine capitali cognouisse, tertium genus iudicum quaestionis interdum fuisse,

quo-

quorum ius cognoscendi non esset, sed tantummodo subsortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam ostendit: quen cognouisse de repetundis, absurdum est credere: cum, in ea caussa praetorem quaesiisse Glabrionem, ex Cicerone, & Pediano satis constet. itaque tertium hoc genus quaesitores dici non poterant: duo illa superiora genera, quoniam quidem quaererent, quaesitores & erant, & proprie dicebantur. Quod autem a Budaeo scriptum est, praetorem urb. ubi de criminibus quaereretur, solum cognouisse: aperte falsum esse dico. non modo enim solus non quaesiuit praetor urb. sed nec omnino quaesiuit. ipse ius dicebat: quod, quaerere, non est. quaerebant ceteri collegae, cum ijs iudicibus, quos praetor urb. & sortitus, & subsortitus esset. exemplorum plena sunt omnia: unam, quae multorum exemplorum loco sit, rationem afferam. Accusat Verrem Cicero in suis libris acerbissime: praeturam urbanam totam exagitat. obijcit ne umquam, quod in caussa capitali contra leges aliquid commiserit? numquam certe. neque dubium, quin Verres, si potestatem illā praetor habuisset, multa fuerit inique facturus. Addit idem: praetorem urb. cum quaereret, iudicem quaestionis esse dictum. hoc certe nemo (de ueteribus loquor: hos enim sequor) umquam tradidit: miror que, cur hoc illi, qui suae sententiae testem non haberet, placuerit affirmare. sed, ut opinor, error ex errore fluxit. nam cum, praetorem urb. quaerere de crimini-

bus,

bus, iam sibi peruasisset: quod omnino falsum est: sequi uidebatur, ut idem quaestionis iudex appellari posset. ego autem ostendi iam, quaestionis iudicem interdum quaesiisse, & praetorem fuisse, non tamen urbanum; ut quaesiuit Q. Voconius de ueneficio: praetorem autem urbanum reip. temporibus quaesiisse, aut iudicem quaestionis uocatũ, neque de ueteribus uideo quemquam fuisse qui dixerit, neque coniecturis omnino ullis adduci possum ad suspicandum. Quaesitoris porro erat, accusatorem, defensorem, testem, in officio quemque suo continere. Leges, quibus ueneficium uindicaretur, Romae per annos multos nullae fuerunt. non enim proprie ad ueneficium pertinet XII tab. lex illa, Qui fruges excantassit, &, Qui malum carmen incantassit coercetor. etsi coniunctionem habere quandam uidetur cum ueneficij crimine. proprie uero, ac nominatim eo primum anno, quo C. Valerius Flaccus, M. Claudius Marcellus consulatum gesserunt, qui post urbem conditam, si fastos sequimur, annus CDXXII fuit, de ueneficijs esse quaesitum, legemq. constitutam, Liuius libro IIX. scriptum reliquit. ex quo, quae tum probitas fuerit, apparet; cum in tanta ciuitate, per tot annos, ueneficij nomine in iudicium uocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Syllae; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum unus omnia teneret: quod ex his uerbis, quae scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, ho-

mo a populi caussa remotissimus, tamen, cum eius rei quaestionem hac ipsa lege constitueret, qua uos hoc tempore iudicatis, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quaestionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suae, questus in ueteres iudices, in hanc unam quaestionem contulisset. Huius autem legis poena capitalis non ad ueneficos tantum, sed ea eos etiam pertinuit, qui magicis incantationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publice uendidissent. omnesq. prorsus, nemine excepto, uiri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium uocabantur. Permissum autem esse reo, ut ex illius uoluntate, clam, aut palam, a iudicibus sententiae ferrentur, ex ea, qua de proxime mentionem fecimus, oratione cognoscitur. eademq. lege de corruptis iudicijs quaesitum, eadem declarat oratio. Secuta est consularis Iulia, C. Caesaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quamquam uetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantum addebat: ut uniuersa paene iudicij ratio a priore lege penderet. propterea Corneliam potius, quam Iuliam, posteriores iurisconsulti nominarunt. De ambitu quae prima lata est, tribunicia Poetelia fuit, C. Fabio Ambu-

sto, C. Plautio Proculo cos. deinde consularis Cornelia Baebia, a duobus eiusdem anni consulibus lata: quae ne derogaretur, M. Cato, ille maior, dissuasit, ut in Festo legimus. tum, quae Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata; ut ex epitome Liuiana colligitur: quae utrum tribunicia fuerit, an consularis, conÿcere non licet. Multis deinde post annis consularis Calpurnia: quam C. Calpurnius Piso consul, anno ab urbe condita DCLXXXVI, grauiorem, quam antea, tulit: in qua, praeter alias poenas, pecuniaria quoque erat adiecta. huic legi ob nimiam eius seueritatem puto aliquid postea derogatum. nam in oratione pro C. Cornelio, de quattuor generibus, in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his uerbis. Tertium est de legum derogationibus. quo de genere persaepe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quae derogaretur. numquam enim Calpurnia lex est abrogata: quam seruari Cicerone consule, ex oratione pro Murena cognouimus: sed ei derogatum aliquid, quod ita senatus censuisset, ea, quae recitaui, uerba significant. Hac lege accusatoribus praemium uidetur fuisse, ut, si ipsi ambitus damnati essent, aliorumq. eodem in genere culpam demonstrassent, in integrum restituerentur. id apparet (ut alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio: quam post Calpurniam legem habitam esse, ex eo constat, quia praetor Cicero eam caussam

egit,

egit. quod si accusator magistratum designatum in iudicium uocasset, eiusq. culpam iudicibus probasset: reus magistratum amittebat; accusator eius locum assequebatur: si modo ei per aetatem, & per leges magistratum illum capere liceret. suspicari licet hoc e Syllae Autronijq. notissimo exemplo: quibus de ambitu, cum designati consules essent, damnatis, accusatores eorum Torquatus & Cotta consules facti sunt. nisi si, quod ego uerius existimo, consules non legis praemio factos intelligas Torquatum & Cottam, sed quia, comitijs post Syllae Autronijq. damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium praemium lege datum accusatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: si modo ea tribus, in qua reus censeretur, nobilior esset, quam tribus accusatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa uerba declarant. Obiectum est etiam, quod in tribum Crustuminam peruenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu praemio. Quod si nullum ex eo praemium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius absolutionem, quia damnatus non esset; neque ullum, deiecto reo, magistratum; neque tribum, quia rei tribus non esset accusatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico esse datam, licet opinari. id autem ex eo suspicor, quod Asconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, postero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatū, absens damnatus est. illa quoque

lege

lege accusator eius fuit Ap. Claudius: &, cum ei praemium lege daretur, negauit. non enim est ut intelligi possit, praemium illi lege datum aut ipsius absolutionem; nec enim recusasset: aut Milonis magistratum, qui designatus non erat; aut permutationem tribus, cum ipse in tribu rustica nobilissima censeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuisse, ex Liuio cognoscitur. reliquum igitur fortasse pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, uiri consularis, & auguris, filius, negauit. Post Calpurniam Tullia fuit, consularis & ipsa, lata a M. Tullio Cicerone consule: quae & poenam grauiorem, quam Calpurnia, & praeterea aquae & ignis per annos x interdictionem, hocest x annorum exsilium irrogauit ordini senatorio. itaque sine caussa mirantur nonnulli, parum uidelicet attente in legenda historia uersati, cur Cicero in oratione pro Sylla de Autronio dicat, Relictus intus, exspectatus foris. Et de ipso Sylla: Abfuit ab oculis uestris; &, cum lege retineretur, ipse se exsilio paene multauit. quibus uerbis, de ambitu damnatis, quo crimine Autronius, & Sylla poenas dederant, ciuitatem non esse lege Calpurnia ereptam, significat: cum idem in oratione pro Plancio scriptum reliquerit: Nunc postulatur a uobis, ut eius exsilio, qui creatus sit, iudicium populi R. reprehendatis. quo declarat, Plancio exsilium, si de ambitu damnatus sit, poenam futuram. pugnare omnino haec

inter se uidentur: sed conciliantur distinctione temporum. nam Sylla, & Autronius damnati sunt ante Ciceronem consulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quam C. Calpurnius Piso tulerat: quae cum esset seuerissima, damnatis tamen exsilium non inferebat. oratio autem pro Plancio post Ciceronis consulatum habita est. quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipse consul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exsilium senatoribus irrogatum esse, nō obscure pro Murena oratio demonstrat. exsilium autem non per omnem uitam, ut in alijs criminibus capitalibus, sed per decennium fuisse, tradidit Dio lib. XXXVII. Polybius tamen in eo libro, quem scripsit de rerump. generibus, aperte significat, multo ante legem Tulliam, atque etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuisse. ait enim sic. Pecunijs palam apud Carthaginienses magistratus emuntur. quod Romae capitali poena uindicatur. illa porro temporibus Africani minoris Polybius prodidit. ut nouam postea legem, uetere abrogata, de ambitu latam, credere sit necesse, quae capitis poenam ademerit. Aut, dicamus Polybij aetate capitalem fuisse ambitum non lege, sed more: cum eo de crimine, deq. alijs item capitalibus nondum praetores quaererent, sed populus ipse tributis comitijs iudicaret. quod idem Polybius in eodem libro docet his uerbis: Capite damnandi solus potestatem habet populus. In Tullia illud quoque scriptum est, ne quis biennio, quo magistratum petijsset,

ſet, petiturus ue eſſet, gladiatores daret, niſi ex teſtamento praeſtituta die; ne quis prandia uulgo daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obijcit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiã in aſperrima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quae in ſuperioribus, noui hoc, ut, qui nummos in tribu pronunciaſſet, ſi non dediſſet, impune eſſet; ſin dediſſet, ut is, quoad uiueret, ſingulis tribubus HS CIↃCIↃCIↃ deberet. Conſulares praeterea duas inuenio, Pompeiam, & Iuliam, Cn. Pompeij Magni, & C. Iulij Caeſaris, qui poſtea dictator fuit: quae quid aut diuerſum, aut amplius, quam quae antea latae fuerant leges, habuerint, exploratum non eſt. id quidem facile crediderim, cum lege Tullia de ambitu damnatis aquae & ignis interdictio, hoceſt exſiliũ, per X annos irrogaretur, lege, quam Pompeius III. conſul tulit, diuturnius exſilium, aut fortaſſe perpetuum, eſſe irrogatum. nam in hac lege poenam grauiorem, quam antea, & formam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege ſancitum eſſe uideo, ne rei laudarentur. quod idem Pompeius cum in Planci iudicio non ſeruaſſet, M. Cato iudex Pompeij laudationem legi uetuit. item illud, quod Appianus lib. 2. bel. ci. ſcriptum reliquit, ut alterum indicanti daretur impunitas. quod etiam lege Calpurnia ſancitum, ſupra oſtendimus. cur igitur idem ſua lege Pompeius iterauit? dixi iã,

derogatum aliquid Calpurniae legi. hoc fortasse illud est, quod fortasse Pompeius, crescente ambitu, renouandum putauit. Idem hoc tempore iudicum numerum uidetur constituisse CCCLX. quod & Velleius lib. II, & Plutarchus in Pompeio declarat. & pro CCC, legendum puto CCCLX, in epistola Coelij, fam. lib. IIX. nisi si aut Velleium, & Plutarchum malis esse mendosum, quam epistolam Coelij; ut ubique legatur, CCC: aut, mendum aeque apud omnes esse, aliquis existimet, nec CCC, aut CCCLX, sed CCCL iudices fuisse; ut eorum numerus cum numero tribuum, quae XXXV erant, congruat; quod ex singulis tribubus deni crearentur. Hãc legem significat in Panegyrico Plinius, his uerbis: Annonae aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriae, quam pulsus ambitus campo. Lege item Iulia capitalem ambitum fuisse, apud Iustinianum scriptum est. Crimen de corruptis iudicijs ipsum quoque capitalem crediderim. id ex eo conijcio, quod C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinem senatorium tulit, ceteros ordines excepit: ut in oratione pro Cluentio legimus. Cum igitur et crimen ipsum per se grauissimum fuerit; (quid enim grauius, quam innocentem, accepta pecunia, condemnare?) & Gracchus eam legem, ut in eadem oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam senatorij ordinis retundendam: leuiore poena eum contentum fuisse, uerisimile non est. quod eo magis existimo, quia postea crimen hoc L. Sylla

compre-

comprehendit ea lege, quam de ueneno tulit; ut capitale crimen cum capitali, uenenum scilicet cum iudicijs corruptis, coniunxisse uideatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus utar exemplis) partes multae declarant. & Sylla equestri ordini admodum fuit infensus, senatorij uero studiosissimus; Gracchi tamen legem in hoc secutus, equestrẽ ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autem coniectura adductus existimabam, id legis XII tab. testimonio Gellius confirmat: in qua scriptum esse ait, ut, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus esset, capite puniretur. ut Gracchus non hoc ipse nouum sanxerit, sed a XII. tab. petitum in suam legem transtulerit. Romae autem quis iudicium primus corruperit, ignoratur. quod & a Plutarcho traditum est in uita Coriolani. Athenis uero, idem scribit, Anytum, Anchemeonis filium, hanc pestem induxisse primum. Vnum addam ad ingenia excitanda; quod, quaestionibus positis, maxime fit; mirari me uehementer, cur in ea, quam proxime nominaui, oratione pecunias ob iudicandum captas Cicero Repetundas uocet; quas diuersas fuisse nemo nescit: de quibus etiam propria lege quaerebatur: cum de ijs, quae ob rem indicandã essent acceptae, lege Cornelia de ueneno cognoscere tur. nisi si pecuniae repetundae dicebantur nõ eae solum, quas prouinciarũ rectores contra leges accepissent, uerum & illae, quarum caussa, qui ob iudicandũ eas cepissent, in iudicium uocarẽtur. quodã enim

modo, cum aduersus eos ageretur, iudicio repeti pecunia uidebatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modo prouinciarũ, sed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio uel commisissent, uel omisissent, esse comprehensos, iurisconsultorum libri demonstrant. nec sane, si ad rationem animus referatur, uideo quid intersit, utrum a socijs, publico fungens munere, pecunias contra leges, an a ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romilia capitale fuisse, litteris proditum est, sic iuquam capitale, ut poena mors esset. tulit enim Romulus legem his uerbis: Adulterij conuictam uir, & cognati, uti uolent, necanto. quod item lege Iulia confirmatum est: qua lege supplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuissent. Stupratoribus autem, si essent honesti, poenam irrogabat, publicationem partis dimidiae bonorum: & capitale tunc stuprum non erat: sin humiles, corporis coertiorem cum relegatione quinquennali, nisi per uim stuprum commissum esset; si per uim, tempore non praefinito. Et inter liberas tantum personas, ut scripsit Papinianus, adulterium stuprum ue passas, lex Iulia locum habuit. Quod autem, inquit, ad seruas pertinet, & legis Aquilliae actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hanc legem ab Augusto, non à C. Caesare, qui eum adoptauit, esse latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scatinia, quam C. Scatinius Aricinus tribunus pl. tulit

in eos, qui alienam pudicitiam ſolicitaſſent, aut ſuam ipſi proſtituiſſent; quibus poenam irrogauit x millia nummum. eſt autem haec lex multis ante Iuliam annis lata, ſatis leui poena, quam Iulia capitalem fecit, non tamen, ut opinor, in eos, qui alienã pudicitiam tentaſſent, ſed in eos, qui praepoſteram uel aduerſi, uel auerſi uenerem exercuiſſent. De falſis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio ſcriptum inuenerim, lex fuit XII tab. ut, qui falſum teſtimonium dixiſſent, e ſaxo Tarpeio deijcerentur. Poſtea, huius legis exemplum ſecutus, L. Sylla dictator legem tulit, quae ſeruis ultimum ſupplicium, liberis aquae & ignis interdictionem irrogabat, ſi quis in teſtamento, alio ue ſcripto, aut nummo fraudem aliquo modo feciſſet. qua de lege mentionem facit Cicero in Verrem. Partus etiam ſuppoſiticios, aſſeuerationem falſi nominis, uel cognominis, ſigna adulterina, & ſi quis ſe pro alio gereret, uel illicitis inſignibus uteretur, ad legem Corneliam L. Syllae, quam proxime nominauimus, pertinuiſſe conſtat; praeterea, qui duobus diuerſa teſtimonia praeberent, quiq. duobus eandem rem diuerſis (ut hoc utar uerbo) contractibus in ſolidum uenderent; item qui, ad litem falſam inſtituendam, pecuniam acciperent, eam ue in rem coirent, conſentirent, celarent, non obſiſterent. De ijs, quos plagiarios uocarunt, legem Fabiam inuenio; quae capitis poenam interdum grauiorem, interdũ leuiorem, perſonarum, & rerum habita ratione,

irrogabat. nam, si quis liberum hominem sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Fabia de plagio nascebatur. Tutelarum quam diligenter apud ueteres habita ratio sit, inde constat, quod suspecti tutoris iudicium, ut ex Cicerone cognoscitur, lege XII tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege XII tab. ut, si quis actitauisset, carmen ue condidisset, quod infamiam flagitium ue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, ut Cicero in epistola ad Appium significat his uerbis: Est maiestas, ut Sylla uoluit, ne in quemuis impune declamare liceret. Furta quoque ueteres Romani capitali poena uindicarunt. uideo enim, in XII tab. ita scriptum esse: Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occisit, iure caesus esto: &, Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, et im aliquis occisit, iure caesus esto: &, Frugem, aratro quae sitam, furtim noctu si pauerit secuerit ue pubes, suspensus Cereri necator; impubes uerberator, noxiamq. duplionem praestato. Et clandestinae coitionis capitale crimen fuit. nam, ut Porcij latronis declamatio demonstrat, lege XII tab. cautum est, ne quis coetus nocturnos in urbe agitaret: idq. si quis fecisset, capite multaretur. postea lex Gabinia idem sanxit. Haec de legibus, quibus capitalia crimina punirentur. Fuerunt aliae de minoribus culpis, parem flagitio poenam

inse-

inferentes, hoceſt minime capitalem, ut illa XII tab. Si quis iniuriam alteri faxit, XXV aeris poena ſunto. & illa, huic admodum ſimilis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in ſingulas aeris XXV Atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his uerbis: Lex Aquillia omnibus legibus, quae ante de damno iniuria ue locutae ſunt, derogauit; ſiue lex XII tab. ſiue alia quaecumque fuerit. fuit autem ea lex plebiſcitum; cum eam Aquillius trib. pl. a plebe rogauerit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid ſurreptum uſu capi poſſet, ſed ius rei ſuae uindicandae penes eum, cui ſurrepta eſſet, perpetuo maneret. Furti uero iudicium inter famoſa turpiaq. iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur; ut neque magiſtratum ullum capere, neque in ſenatum peruenire umquam poſſent. quod in oratione pro Cluentio demonſtratur. Iuiuriae nomine & uis, non modo publica, uerum etiam priuata, continetur. nam L. Sylla, ad arcendam uim, legem tulit de iniurijs: de qua ſic digeſtorum lib. XLVII: Lex Cornelia de iniurijs competit ei, qui iniuriarum agere uolet, ob eam rem, quod ſe pulſatum, uerberatum ue, domum ue ſuam ui introitam eſſe dicat. qua lege cauetur, ut non iudicet ei, qui agit, gener, ſocer, uitricus, priuignus, ſobrinus ue, praetor ue eorum. quibus uerbis, omnem iniuriam, quae manu fiat,

constat lege Cornelia contineri. Huc referri potest, quod in agraria lege latũ a C. Caesare Callistratus ait: ut, qui terminos statutos extra suum agrũ fines ue dolo malo mouissent, pecunia multarentur. Sunt etiam de Sodalicijs leges, prima Romuli, secunda XII tabularum, tertia Gabinia, quarta Licinia, quincta, & postrema, ut opinor, Clodia, quae non ad unum, sed ad plura sodalicij genera pertinent. fuerunt enim sacrorum caussa, comessationum, ambitus, opificum, postremo etiam contra remp. sodalicia, ut coniurationes, coitionesq. nocturnae. Lex Romuli, de qua iam diximus, haec fuit, Nocturnas in templo uigilias ne habento: tum, ne quid per noctem in aede sacra minus fortasse caste committeretur: tum etiam, ne quid iniretur occultae fraudis contra remp. Secundo loco sancitum uidetur esse in XII tabulis, ne quis in urbe coetus nocturnos agitaret. nox enim facinus occultans impunitatis fere spem promittit: ideo nocturnae coitiones cauendae. hanc legem nominat Porcius Latro in Oratione aduersus Catilinam, poenam non memorat, sed, eam capitalem certe non fuisse, ex eo conijcimus, quod idem Latro haec subiungit: Deinde Lege Gabinia promulgatum, qui coitiones ullas clandestinas in urbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. Patet igitur, utraque lege omnia sodalicia generatim interdicta, posteriore poenam etiam capitalem irrogatam. at quam poenam? nam etiam capitis poe

na

na exsilium fuit. non dubito, quin de nece sit intelligendum, cum in ea lege scriptum sit, More maiorum. nam More maiorum antequam Porcia, Semproniaeq. leges ferrentur, crimine rerum capitalium damnati necabantur. Sic etiam loquitur apud Sallustium Cato in oratione, qua coniuratos uita priuandos censuit: De confessis, inquit, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum censeo. Non igitur omnes coitiones, sed nocturnae, XII tabulis, Gabinia uero lege omnes clandestinae, siue nocturnae, siue diurnae, sunt interdictae. nam, honesta sodalicia lege XII tabularum esse permissa, Caius iurisconsultus lib. 4. ad legem XII tab. l. ult. De coll. indicat, his uerbis: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt. his potestatem lex facit, pactionem, quam uelint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrũpant. Sed haec lex uidetur ex lege Solonis translata esse. Et Martianus prohibitum negat, rei diuinae caussa, coire, dum ne quid contra S.C. fiat, quo illicita collegia coercentur. Si quis autem, illicitae rei caussa, coijsset, ea poena teneri Vlpianus ait, qua tenentur ij, qui hominibus armatis loca publica, uel templa occupasse iudicati sunt: quibus, aqua, & igni interdictum esse, constat. Sodalitates, quae comessationum caussa fierent, nominatim nulla lege uetitas inuenio. quamquam nec sodalitas, ut opinor, ulla proprio comessandi nomine est instituta, sed multae sacrorum caussa: ex quo dein-

de ſequebatur inter Sodales epulatio . hinc illa Catonis Cenſorij apud Ciceronem in libro de ſenectute: Sodalitates, me quaeſtore, conſtitutae ſunt, ſacris Idaeis Magnae Matris acceptis . epulabar igitur cum Sodalibus . Licinia lex, de Sodalicijs lata, ad ambitum pertinuit: ſanxit enim, ne quis coiret, magiſtratus adipiſcendi gratia: quod a Laterenſi obiectum Cn. Plancio, oſtendit Cicero in oratione pro ipſo . opificum autem Sodalitates, quae Collegia dicebantur, ſaepe tum ſenatus conſultis, tum legibus etiam interdictas, ex Pediano cognoſcitur: poſtremo, ut idem Pedianus oſtendit, cum eas L. Caecilio, Q. Marcio cos. ſenatus ſuſtuliſſet, Clodius poſt nouem annos, lege lata, reſtituit. quod in Piſoniana Cicero reprehendit, his uerbis: Collegia, non ea ſolum, quae ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quaedam ex omni faece urbis, ac ſeruitiorum, conſtituta. Multorum igitur, quacumque de re, coitiones in libera ciuitate ſenatus non probabat . qua de re S. C. eſſe factum, cum alibi ſcriptum legimus, tum lib. II ep. ad Q. Fratrem Cicero demonſtrat. Eo die, inquit, factum eſt S.C. ut Sodalitates, decuriatiq. diſcederent . Lectoria fuit, de poena in eos, qui adoleſcentes circumſcriberent: quibus etiam, ut ijs caueretur magis, iubebat curatores dari . Remmia contra eos, qui ſine cauſſa, & temere accuſarent . Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exſilium eiecit, de publicis iniurijs: quam

Anagnimi nescio cuius Menulae caussa, hominis impuri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea Titia, & Cornelia, illa, ut opinor, tribunicia, haec consularis: etsi Cornelij etiam plebeij fuere, ut is, quem Cicero defendit: gessit enim tribunatum pl. Tum Iulia de annona, & illae, quae ignominia sontes reos notarent, ne capere magistratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accusare. quibus omnibus poenam quidem esse irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, si de ijs nec ita multa ueterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de nostro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: et ex eorum scriptis oratio nostra, siue paullo sit uberior, siue restrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq. legum, quae ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, ut in eo, quem instituimus, doctrinae ordine pergamus; Legis definitionem, a quibus leges latae sint, quo modo latae, quo in loco, quo tempore, quibus de caussis, quae postremo uis legis esset, quam licebit diligenter exponemus.

Legem Ateius Capito definiebat his uerbis: Lex est generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu. Lex igitur fuit, non modo quae comitijs Centuriatis, in campo Martio, ferente suffragium uniuerso populo, idest patricijs, & plebeijs, in centurias distributis, rogante maiore magistratu, ferebatur, uerum etiam quae tributis comitijs, in foro, ferente suffragium plebe, sine patricijs, in tribus distributa,

distributa, rogante maiore magistratu, idest tribuno pl. nam solus tributis comitijs legem tulit, solus autem inter minores magistratus: quia consules, etiam tributis comitijs, legem tulisse, constat. In ijs uerbis non uidetur Capito plebiscitum a lege distinxisse. At Laelius Felix apud Gellium, Tribuni, inquit, neque aduocant patricios, neque ad eos referre de re ulla possunt: ita ne Leges quidem proprie, sed Plebiscita appellantur, quae tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quibus rogationibus ante patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator eam legem tulit, ut eo iure, quod plebes statuisset, omnes Quirites tenerentur. A quo, ego, tẽpore Plebiscita, Leges appellari coepta, quandoquidem legum uim Hortẽsia lege iam obtinerent, facile crediderim. nam antea, quae tributis comitijs ferebantur, Plebiscita constat esse nominata. Varro quidem, quo nemo diligentius antiquitatis usum retinuit, Legem tamen uocat, quam tribunus pl. M. Plaetorius tulerat; quod appellari Plebiscitum, multis post annis Censorinus maluit. Sed, de Plebiscitis, quae Laelius, eadem fere Festus. Scita plebei appellantur, inquit, ea, quae plebs suo suffrgio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. Verum & Laelius, & Festus proprie loquuntur, ad prisca illa tempora spectantes. nam postea paullatim obtinuit consuetudo, ut Legis nomen de plebiscitis etiam usurparetur. Eodemq. modo contra definitionem Capitonis, qui, generale iussum, Legem

gem

gem appellauit, quae de uno ciue populus iussit, Leges dictae: licet priuilegia uerius, ut essent, sic etiam appellari possent. cuius generis exempla, de imperio Cn. Pompeij, de reditu Ciceronis, de caede Clodij quaestio Gellius commemorat. in quo illud animaduertendum: Cum in XII. tabulis esset scriptum, ne de singulis, nisi centuriatis comitijs, ferri posset, quod in lege de reditu Ciceronis obseruatum est, de imperio tamen Pompeij, tributis comitijs, rogante Manilio, tribuno pl. actum esse. Sed, siue populi scitum, siue plebiscitum esset; quorum alterum magistratu patricio, alterum plebeio rogante factum esse, ex Festo cognoscitur; siue ad plures homines, plures ue res, aut ad omnes homines, omnes ue res, aut ad unum hominem, unam ue rem, pertineret; prorsus omnia populi, plebis ue iussa, tum regis, tum etiam rogationis nomine, quia populus, plebs ue a magistratu rogaretur, appellari solita, ueterum monumentorum obseruatio declarat. quod Gellius quoque notauit. Nam, quod Aelius Gallus, ut apud Festum scriptum est, aiebat, inter Legem, & Rogationem hoc interesse, quod Rogatio esset genus Legis; quae autem lex, non continuo rogatio: quod ita Festus exponit: Rogatio est, cum populus consulitur de uno, pluribus ue hominibus, quod non ad omnes pertineat & de una, pluribus ue rebus, de quibus, non omnibus, sanciatur: id mihi, (pace utriusque dixerim) falsam uidetur. nomen enim ipsum Rogationis osten

dit,

dit, omnes siue ad unum, plures ue homines, siue ad unam, plures ue res pertineant, uno rogationis uocabulo appellari posse. nam, ut Gellius animaduertit, nullum populi, plebis ue iussum fieri potest, nisi populus, aut plebs rogetur. quod dum fit, ea uere rogatio est, & dicitur: idq. etiam post lata suffragia nomen mansit. quamquam frequentius omnino, de quocumque populi, plebis ue iussu, in antiquorum scriptis Legis nomen inuenitur. Leges autem nec nisi a magistratibus, nec nisi comitijs ferebantur. idq. probandum exemplis non existimo; ne, quae ipsa per se satis aperta res est, in ea demonstranda superuacaneam operam suscipiam. sed, quia nec unus magistratus, nec una comitia erant; utrum ab uno, an ab omnibus magistratibus, & utrum unis, an omnibus comitijs ferrentur, aperiendum uidetur. Ferebantur leges a magistratibus maioribus quattuor, uno minore; a maioribus, praetore, & consule, qui ordinarij magistratus erant; item a dictatore, & interrege; qui maiores quidem, ordinarij tamen non erant, neque populi comitijs creabantur. censor autem, etsi erat inter maiores magistratus, ius tamen ferendae legis, aut habendorum comitiorum non habebat. ideo dixit Plinius lib. XXXV. cap. XVII Lex Metilia exstat, Fullonibus dicta, quam censores dedere ad populum ferendum. minor magistratus, qui leges ferret, tribunus pl. erat. nam aediles cur. quaestores, aediles pl. III uiri capitales, III uiri

monetae

monetae cudendae, tribuni mil. tam Rufuli, quam Comitiati, etsi magistratus erant, leges tamen non ferebant: ijq. neq. uiatorem, ut tribunus pl. neque lictorem, ut consul, & praetor, habebant: propterea tum uocandi, ac prehendendi iure, quod consul, & praetor habebant, tum etiam prehendendi, quod unum tribuni pl. erat, omnino carebant. qui uero potestatem neque uocationis haberēt, neque prehensionis, eos magistratus a priuato quoque in ius uocari potuisse, & M. Laeuinum aedilem cur. a priuato in ius eductum esse, tradidit Varro lib. XXI. rerũ humanarum. Verum, quae doctrinae caussa a me traduntur, ueterum testimonio singula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, minime necessarium existimo; non solum, quod historiae, librique, unde ipsi haec hausimus, omnibus patent; sed etiam, quod exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidae potius cuiusdam diligentiae, & ambitionis ineptae speciem quandam praesefert. Legislatores aut tributis comitijs, aut centuriatis, aut etiam, ut in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. si tributis, aut cum S. C. aut sine: si centuriatis, e S. C. semper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, sed potestatis non minus erat in tributis. aeque enim populus uniuersus tenebatur ijs legibus, quae tributis comitijs ferebãtur, atque ijs, quae centuriatis. idq. sancitum esse lege a Q. Hortensio dictatore lata, cum ante iure eo, quod statuisset

plebs, patricij non tenerentur, Laelij testimonio iam probauimus. Hortensius, quae rogata plebs sanxisset, ideo pertinere ad omnes Quirites uoluit, uel, ut iura plebis augeret; cum plebeius ipse esset; uel utili reip. consilio, quod in libera ciuitate dissimilem ciuium condicionem discordiae semina putaret. in quo dissidentes ueterum opiniones licet agnoscere. nam, quod Hortensio dictatori a Laelio tribui, scribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortensium dictator fuit. rursus neque ab Hortensio, neque a Philone, sed multo ante a L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato cos. eam legem esse latam, Dionysius tradit. qua in uarietate uerum internoscere difficile sit. nisi si, quod res est, non tamquam nouam legem esse latam, sed quasi ueterem a duobus dictatoribus, Philone, & Hortensio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idem Laelius, cum tribunus pl. populum adesse iuberet, non comitia, sed consilium edicere debuisse: cum non uniuersum populum, sed plebem tantum, quae pars populi est, aduocare tribunus posset. uerum hoc, quod a Laelio scriptum in Gellio legimus, obseruatum sit, nec ne, haud sane mihi certum est. quin', quo me inclinat coniectura, eo me dare si uelim; comitia, quae tribunus pl. haberet, dicta crediderim, non solum post legem Hortensiam, quae discrimine sublato, tribunicijs rogationibus ciues omnes pari iure subiecit; sed antea quoque, cum plebiscitis pa-

tricij

tricij non parerent. quid enim? non ne tributa comitia dicebãtur, quae designandis minoribus magistratibus haberentur? at tributa comitia non et a tribuno pl. habebantur? an igitur est, qui, cum tribuni pl. essent designandi, eius rei caussa consilium a tribuno edictum legerit? quod si quis, u omnino Laelij distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designandos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi uelit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. uocat enim hic noster lib. II de diuinatione comitia & in legum iure, & in iudicijs populi, & in creandis magistratibus. praeterea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. & Liuius libro XXXI, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitijs ab ominibus ferme centurijs antiquata est. & ibidem: Pro se quoque consulem hortari, ut de integro comitia rogationi ferendae ediceret. & lib. XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitijs ferendae legis. Iãuero & de reo iudicando comitia dicta, quae tribunus pl. haberet, exempla testantur, ut in III de legibus, II. de diuinatione, & apud Liuium quattuor libris, III, XXVI, XL, XLIII. Quamquã, si quis ipsa Laelij uerba paullo attentius consideret; intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non uniuersum populum, sed partem aliquam populi adesse iuberet, eum nõ comitia,

ſed conſilium edicere debere. quibus uerbis, non quid fieret, ſed quid fieri deberet, ſignificat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatã conſuetudinem; ſicuti eodem loco, cum infert: Ita ne leges quidẽ proprie, ſed plebiſcita appellantur, quae tribunis pl. ferentibus accepta ſunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obſeruatum nõ eſſe; quaeq. tribunis rogãtibus plebs iuſſit, ea tum plebiſcita, tum leges et a Liuio, & ab alijs dici, ſaepe licet animaduertere: ſicuti & conſilium plebis, & comitia de reo Poſtumio apud eundem Liuium libro XXV. Legem laturus magiſtratus ſcribebat eam domi, & cum peritis conſultabat; ne quid contra populi rem, aut uoluntatem ſanciret; ne forte pugnantia capita ſimul ferret; ne ue quid, quod uetus aliqua lex, ſi ferretur, inane infirmumq. iuberet eſſe; (etſi, quae poſtea ferretur lex, ſuperiores omnes, praeter Sacratas, abrogabat) ne curationem, poteſtatem, commodum ue aliquod ipſe ſibi ſua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duae, Licinia, & Aebutia, fieri uetuerunt. contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditum eſt, ut ſibi Ciceronis aedes liceret poſſidere. etiã illud in ſcribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quae non eiuſdem generis uideretur, una rogatione ferretur: quod fieri cum lex Caecilia & Didia uetabat; itaque a Clodio factum accuſat Cicero pro domo ſua; tum, faciendũ non eſſe, indicat idem in

ſuarum

suarum legum lib. III his uerbis: Qui agent, nō plus quā de singulis rebus consulunto. nam, Consulunto, est, populum roganto. consulitur enim populus, cū lex rogatur: itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte populus cōsultus, nulla quaestio decreta a senatu est. & pro domo sua: Si populus de ista re consultus esset. & Festus: Rogatio est, cum populus consulitur. etiam in senatu, Consulere, est rogare sententias. ad Att. lib. XII. Hic me laudat, inquit, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus sim, quod denique ante, quam consulerem, ipse iudicauerim. Addebatur illa exceptio; ut, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. item: si quid contra alias leges eius legis ergo latum esset, ut ei, qui eam legem rogasset, impune esset. quod fuisse tralaticium, hoc est, scribi solitum in omnibus legibus, tradit Cicero lib. III epist. ad Att. Haec igitur, quae proposui, quasi legitima a bonis uiris in ferēda lege omnia cauebātur. sed, ubi rationem uicit libido; spreta bonorum consuetudine, nihil praeter suam potentiam et utilitatem in lege spectarunt. ideo saepe leges Clodij, aut Vatinij, alienas a more maiorum, acerbe reprehensas a Tullio uidemus. Scripta lege, legislator bene de rep. sentiens, ante quam eam promulgaret, referebat ad senatum; ut, quo plus ponderis maioremq. uim lex haberet, de senatus eā sententia ferret. popularis uero, ac seditiosus magistratus, ut Vatinius tribunus pl. Caesare consule, non

modo praetermissa senatus auctoritate, sed interdum etiam contra senatus auctoritatem, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, idest, in publico ponebatur. est enim Promulgare, ut ait Festus, quasi prouulgare. id autem eo fiebat, ut inspiceret qui uellet, inspectam consideraret; non solum, ut intercedi posset ante, quam ferretur; uerum etiam, ut aliquanto ante statuere cuiuis liceret, utrum, cum ferretur, antiquanda suffragijs, an accipienda lex esset. addo etiam illud, ut quiuis monere legislatorem posset uel de corrigenda, uel omnino de non ferenda lege. spatium autem promulgationis, ut ex Macrobio, Dionysio, Cicerone, Quinctiliano, & alijs patet, quacumque de re ferretur lex, erat trinundinum, id est per trinas nundinas. cum enim nundinarum caussa ex agris in urbem ciues conuenirent; per trinundinum leges, ut a rustica plebe ter legi cognosciq. possent, patere uoluerunt. quod cum M. Antonius non seruasset, inuehitur in eum Cicero Philippica v his uerbis: *Vbi lex Caecilia, & Didia? ubi promulgatio trinundinum?* Et idem pro domo sua: *Hora fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quaedam de rep. quae mihi uisa sunt ad illius miseri caussam pertinere. haec homines improbi ad quosdam uiros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium*

esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt; ut decreuit senatus M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam, & Didiam latae essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse. Et, ut aliud ex alio, trinundinum non solum in lege ferenda, sed & in magistratu designando uideo esse seruatum, ob eam scilicet caussam, ut consuletur candidatis pariter, & populo; illis ad magis conciliandos sibi plebis animos; huic, ne imprudenter aliquem repente crearet, quem creatum postea nollet. locum autem & in lege, & in magistratu fuisse trinundino, minime miror; qui uideam a Cicerone, oratione II in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magistratus crearentur. nam, si comitia lex sunt: sequitur, ut, quod in lege, idem in comitijs obseruetur. &, quod rationi consentaneum uidetur, id exempla clarius ostendunt. X uiris creandis, inquit Liuius lib. III, in trinundinum comitia indicta sunt. & in epistola ad Tironem Cicero: Ad consulatus petitionem se uenturum: neque iam uelle absentis rationem haberi sui: se praesentem trinundinum petiturum. Quod tamen non nisi tranquilla rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo Q. Fabius Maximus consul tertium, Romam comitiorum caussa proficiscens, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. idemq. fecit anno pro-

ximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum consularium caussa creatus. Sed nimirum, quod dici solet, silent leges inter arma: & ad remp. cuius caussa latae leges ipsae sunt, omnia referenda. Seruabatur praeterea in iudicio populi trinundinum, cum scilicet a populo reus iudicaretur. unde illud pro domo: Cum tam moderata iudicia populi sint a maioribus constituta; primum, ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, nisi pro dicta die, quis accusetur; tertio, ut ante magistratus accuset intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet; quarto, sit accusatio trinundinum. Constat igitur, in omnibus plane comitijs, de legibus, de magistratibus, de reis, trinundini rationem esse ductã. Neque uero trinundinum ita interpretor, ut, ipso tertiarum nundinarum die uel latas esse leges, uel designatum magistratum, uel reum a populo iudicatum, existimem: cum & Macrobius lib. 1, comitia nundinis haberi non licuisse, ueterum testimonio probet: & Festus, nundinas non solum inter ferias, sed etiam inter nefastos dies apud antiquos fuisse dicat; inter ferias, ne cum populo agi liceret; inter nefastos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarum diem esse uoluerunt antiqui, quo rustici mercandi uendendiq. caussa in urbem conuenirent, eũq. nefastum, ne, si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. Aliud autem erat, cum populo agere; aliud, lege agere. cum populo agere, populum, est, ad consilium, aut comitia uocare,

ut ait Festus; uel, ut Gellius, rogare populum, quod suffragijs suis aut iubeat, aut uetet; quod tamen idem est: lege autem agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IV. epist. ad Atticum, per duos nundinarum dies nihil de comitijs tentatum, his uerbis Cicero declarat: Ante X. Kal. nundinae. concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, ut inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eum, quo deinde ferretur, trinae nundinae intercederent; quo & saepius, & a pluribus, urbem mercandi uendendiq. caussa uisitantibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nundinas, magistratus in eum locum, ubi legem laturus erat, siue in forum, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem praeco, subijciente scriba, recitasset; tum primum quidem is, qui legem promulgarat, populo suadebat, ut rogationem acciperet; sed post eum alij, non priuati modo, quibus ab aliquo magistratu concio daretur, (nam alioqui concionandi potestas priuatis non erat) uerum etiam quandoque magistratus, pro suo quisque sensu, uel suadebant, uel dissuadebant. Suasorem rogationis eum, qui rogabat, fuisse, ita uerisimile est, ut, exemplis, quae multa suppetunt, mihi esse utendum in re minime dubia, non existimem. quod autem minus uerisimile est; ut aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit; id nisi testimonijs probem, credibile non erat. atque hoc tum fie-

bat,

bat, cum magistratus non e sua, sed e senatus sententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis consulis exemplum habemus in epistola, Vereor, ad Atticum lib. I. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, ut nouum & iniquum, scripsit Cicero; cum suadere suas rogationes reliqui solerent. unde illud Attici ad Ciceronem lib. II de legibus: Suade igitur, si placet, istam ipsam legem; ut ego, Vti rogas, possim edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, uti cum magistranu legem rogante. & quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis; quod proxima superiora uerba declarant; Si quae forte leges a me hodie rogabuntur, quae non sint in nostra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum; qui tum ut lex ualebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa lege suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, uti rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quae his duabus erant litteris signatae, V. R. idest, Vti rogas: cum ea, quibus lex reijciebatur, una littera A, essent inscriptae: quae ualebat, Antiquo, hoc est, nihil nouari uolo, antiqua probo, et, ut explanat Festus, in morem pristinum reduco. Vereor autem, (ut a re proposita paullulum digrediar) ne mendum lateat in uerbo, Edicere. cui quantum ex antiqua latine loquendi consuetudine conijcere,

re, ac meminisse possum, in hac sententia locus non est. sed ad rem. Priuatus legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus suasit; Ogulniam de sacerdotijs P. Decius Mus; Voconiam de hereditatibus M. Cato ille censorius; Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec uero, qui priuati item lege dissuaserint, inuenire non facile est. exemplum habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortensij; in libro de amicitia, C. Laelij, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, dissuasit Hortensius; Papiriam, de tribunis pl. reficiendis, Laelius, & Africanus. atque hanc ipsam consuetudinem, ut priuati legem suaderent, aut dissuaderent, indicat Liuius lib. XLV his uerbis: Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quam priuatis suadendi dissuadendiq. potestas facta esset: quo melius aut commoda legis aperirentur, aut uitia. quo persaepe euenit, ut aut ij, qui ad intercedendum uenerant, desisterent; aut intercederent, qui non professi essent se intercessuros. & eodem libro infra: Cum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre uellet; & priuatis lege dicendi locus esset; neque ad suadendum, ut in re minime dubia, quisquam procederet: Ser. Galba repente processit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio; cuius exstant reliquiae quaedam, cum Asconij commentarijs editae: Est, inquit, ius uetandi, dum

priuati

priuati dicunt, dum sitella defertur, dum aequantur sortes, dum sortito fit. quibus in locis cum & Liuius et Cicero de solis priuatis mentionem fecerint; non tamen eam potestatem solis priuatis fuisse, debemus existimare. partem enim pro toto posuerunt; quia priuati & saepius, & plures, quam magistratus, aut pro lege, aut contra legem dicere solerent. Magistratuum porro uel suadentium, uel dissuadentium legem exempla habemus haec. M. Porcius Cato, ille maior, consul rogationem de abrogan da lege Oppia, C. Laelius, ille sapiens, praetor Liciniam de cooptatione sacerdotum ad populum trans ferenda dissuaserunt. legem Maniliam praetor Cicero luculenta, quae exstat, oratione suasit: agrariã Rulli ijs, quae exstant, orationibus consul idem dissuasit. Verum haec, quae paullo longius, ut illustriora fierent, produximus, paucis admodum uer bis libro de legibus III Cicero comprehendit. Populum, inquit, docento, doceri a magistratibus priuatisq. patiuntor. in quo significatur, ut & ipsi magistratus, qui legem ferent, doceant, hoc est de ipsa lege dicant; & dicere alios quoque tum magistratus, tum priuatos patiantur. Infra uero, eodem libro, cum dixit, De promulgatione, de singulis rebus, de priuatis, magistratibus audiendis; priuatos posuit ante magistratus, cum supra primum magistratus, deinde priuatos nominasset. quod si ad ueritatem ordo referatur; prius nominari priuatos, deinde magistratus oportuit. prior enim pri-

uatis

uatis locus in suadenda dissuadenda ue lege ideo datus, est, ne, si eos, qui magistratum gerebant, ante audissent, ab ijs dissentire non auderent. idq. Dio historiae suae lib. XXXIX scriptum reliquit. quos autem suadere aut dissuadere leges solitos fuisse diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cum auctores intelligat uel accipiendae legis, uel antiquandae. Haec de suadentibus dissuadentibusq. legem. nunc de loco, unde suaderent, aut dissuaderent, addendum quiddam est. Nemo ad populum, nisi de loco superiore, concionabatur, siue is priuatus esset, siue magistratum administraret. id autem ob eam caussam, quo longius a stantibus in concione tum exaudiri uox tum intelligi uerba possent. concionabantur igitur, si in foro, de Rostris, quae ad Comitium fuisse, prope iuncta curiae, Pedianus ait; si in campo Martio, uel alibi, de suggestu, aut editiore aliquo loco. concionari autem magistratibus pro ea, quam habebant, potestate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, nisi concionem, idest concionandi potestatem, a magistratu aliquo acciperent, non licebat. &, quia saepius in foro, ubi Rostra fuisse diximus, quam in campo, leges ferebantur: ideo saepius de Rostris, quam in campo, conciones habebātur. multo enim plures tributis comitijs, quae, legum quidem caussa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quam centuriatis, quae in campo, latas esse constat; cum tribuni pl. qui comitia

tributa, non centuriata, habebant, facillime ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate a magistratu accepta concionari potuisse; magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cum ita esse nunc etiam confirmem; tamen illud addo, summum in eo ius, summamq. potestatem tribunorum pl. fuisse: qui, si uellent, non priuatos modo, uerum & magistratus ipsos, atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem consulem extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendae potestate priuauit: & Q. Metellum Celerem consulem a L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductum; annoq. proxime consecuto M. Bibulum, item consulem, a P. Vatinio tribuno pl. historiae narrant. non enim de Rostris modo concionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno pl. licebat, uerum &, quoquo uellet, deducere, uel ad supplicium, si liberet: propterea quod, cui uellet, manus inijcere, uetusto Sacratarum legum iure, poterat; ipsi, cum sacrosanctus esset, nemo poterat. Verum tribuni pl. potestatem suo loco, idest libro de Magistratibus, reseruemus: interim, quod in manibus est, ipsum agamus. Cum suaserant, dissuaserant ue legem primo loco magistratus, qui legem ferebat, secundo priuati, tertio reliqui magistratus; tum, praesentibus sacerdotibus,

bus, ut Dionysius scribit, & diuina exponentibus, sitella, uel urna (sitellam Cicero. urnam Lucanus uocat) deferebatur: in quam siue tribuum, si tributis comitijs lex feretur, siue centuriarum, si centuriatis, nomina conijciebantur, deinde, sortibus aequatis, hoc est, ita agitata sitella, ne qua sors subsultaret, atque exsisteret, sed pariter omnes aequatae iacerent, sortitio fiebat; quaeq. prima uel tribus, uel centuria, quae secunda, quae tertia de sitella exijsset, eundem, quem sors dederat, in suffragio ferendo locum atque ordinem obtinebat. haec dum agerentur; si quis tribunus pl. legi uellet intercedere, locus erat. numquam autem ante suasionem dissuasionemq. legis intercessionem fuisse, declarant illa proxime recitata, quae Liuius libro XLV, Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et, quoniam de intercessione, quae legem impediebat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, uerum & senatus consultis, & praetorum decretis, aut iudicijs intercessum esse, animaduertimus) omnibus de caussis, quae, quo minus promulgata lex perferri posset, impedimento fuerunt, dicendum nobis est. Hae quattuor traduntur: prima, intercessio; cum tribuni pl. quorum proprie intercedendi ius erat, edita uoce illa, Veto, de qua mentionem facit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non desunt: altera, cum is, qui promulgarat, uel amicorum precibus adductus, uel senatus auctoritate commotus, uel ipse sua sponte

consi-

consilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Caecilius, uterque tribunus pl. diuersis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorum suffragijs, hic in ea, quam de minuenda ambitus poena promulgauit. Tertia ratio fuit, cum, neque intercedente tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, idest eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, uel supplicationibus decernendis, uel ferijs indicendis, non solum ijs, quae Latinae dicebantur, quas indicere soli consules poterant, sed etiam ijs, quae imperatiuae, quas non modo consulibus, uerum etiam praetoribus ipsorum arbitratu licebat imperare. quo genere usum esse Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum consulem, ut C. Catonis tribuni pl. legibus obsisteret, uidemus in epistola, Placiturum, libro II ad Q. fratrem. Quartam caussam, quae & ipsa comitijs, quacumque de re haberentur, impedimento esset, auspicia inuenimus. quorum duo genera reperio, unum, quo magistratus tantum utebantur, quae Spectio dicebatur, uel, De caelo seruare; quo de genere testes locupletes habemus Tullium in II. Philippica, & Varronem apud Nonium: alterum genus ad augures pertinebat, cum ex auium signis, idest, uolatu, cantu, & tripudio sollistimo, auspicium faciebant. nam, si quid aduersi uiderant, aut audierant, id nunciantes, comitia impediebant. quod Cicero lib. II. de Leg. ut alia omittantur exempla, significat. illo autem priore genere, uel

si

si aduersi nihil esset, ipsa tamen per se spectio rem impediebat. quod a Dione lib. XXXIIX. traditum animaduerti. Obnunciatio autem, quae augurum erat, duarum rerum obseruatione fiebat, uel cum de caelo fulsisset, aut tonasset; (erat enim in augurum disciplina, ut, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur) quo genere impedimenti Pompeius Magnus in secundo consulatu, cum praetorem creari, uirum omnium integerrimum, M. Catonem uideret, ipse autem, hominem flagitiosissimum, P. Vatinium, Caesaris gratia, uellet, comitia dissoluit: uel cum aues aduersa portenderent. auium autem tria genera, alites, quae uolatu, oscines, quae cantu; pulli, qui tripudio signa dabant rerum futurarum. Nec omnium erat eadem significatio; cum quaedam a dextra, quaedam a sinistra uolantes, aut canentes, prosperos euentus ostenderent. hinc illud lib. 1. de Diuin. Iuppiter ne cornicem a laeua, coruum a dextra canere iussisset. Et Plautus in Asin. » Picus, & cornix est ab laeua, coruos porro ab dextera. Et in epistola ad Caecinam: Non igitur ex alitis inuolatu, ne ex cantu sinistro oscinis, nec ex tripudijs sollistimis tibi auguror. Aues autem utriusque generis, idest alites, & oscines, persequitur Festus 13. 241. Et, quamquam sinistra Romanis laeta, ut Graecis dextra: ijsdem tamen, ut lib. II. de Diuin. cognouimus, sinistrum fulmen triste omen fuit ad comitia, cum ad ceteras res esset optimum; &, si bubo uo-

laret a sinistra. praeclare Lucanus hoc de genere lib. III, cum neglectam ueterem comitiorum rationem significaret, illa pronunciat:

- Fingit sollemnia campus.
Nec caelum seruare licet. tonat, augure surdo;
Et laetae iurantur aues, bubone sinistro.

Redeo ad institutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si uobis uidetur, discedite Quirites. de quo Pediani uerba subscribam. Cum, inquit, id solum superest, ut populus sententiam ferat; iubet unumquemque is, qui fert legem, discedere. quod uerbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco, ubi lex fertur, sed in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium laturus. populus enim cõfusus, ut semper alias, ita & in concione. Liuius autem lib. II, ubi de lege Lectoria loquitur, Consul, inquit, Appius negare ius esse tribuno in quemquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse; nec ullum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum; quia ita dicatur: Si uobis uidetur, discedite Quirites. ubi, Discedite, dictum apparet, ad suffragia ferenda. libro uero III, ubi de Terentia lege agit, idem significat, cum ait: Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixae, cum discedere populum iussissent tribuni; quod patres se summoueri haud

ſinebant. Cum igitur, de concione iuſſi diſcedere, in ſuam quiſque tribum, aut centuriam abiiſſet; priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent, ipſos, ne quid fallaciae committeretur, aut tabellas diſtribuiſſe, aut diſtribuentibus praefuiſſe. idq. Diribere proprio uocabulo dicebatur. quod muneris quia fere obiri curariq. ab iis ſoleret, qui neque aetate graues, neque geſtis honoribus inſignes admodum eſſent; id ſibi & a ſenibus, & a dignitate praeſtantibus praecipue contigiſſe, glorioſe commemorat Cicero in Piſonem. Hoc, inquit, certe uideo, quod indicant tabulae publicae, uos rogatores, uos diribitores, uos cuſtodes fuiſſe tabellarum: &, quod in honoribus ueſtrorum propinquorum nõ facitis, uel aetatis excuſatione, uel honoris; in ſalute mea, nullo rogante, uos ueſtra ſponte feciſtis. Eodemq. uerbo eadem de re uſus eſt in ea poſt reditũ in ſenatu, cum ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiae totius, ordinumq. omnium, quando illa dignitate tot rogatores diribitores, cuſtodesq. uidiſtis? Nec dubito, quin legendum ſit, Diribeantur, non Diripiantur, in ea in Piſonem, in eo loco; An exſpectas, dum de te LXXV tabellae diripiantur? pro, diſtribuantur; ut de te iudicium fiat. ſic & Plinius manifeſte accepit libro XXXVI, cap. XV. Hic eſt, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Ciſtis autem ſuffragiorum cuſtodiendis certos homines in comitiis praefuiſſe, qui Nongenti ſint ap-
 pellati,

pellati, idem Plinius lib. XXXIII. cap. II scriptum reliquit. Obijcitur hic quaestio perdifficilis, quo modo suffragia ferrentur: quod, in tanta rerum antiquarum obscuritate, suffragandi usu non solum intermisso, uerum etiam penitus amisso, post tot saecula manifestum non esse, quis miretur? itaque nec, opinor, totam rem explicare quisquam possit: nec tamen ignorabit omnia, qui ueterum libros diligenter examinarit. Primum igitur illud, multorum testimonio, constat, cistas cum suffragiorum tabellis pontibus quibusdam, quo tutius custodirentur, impositas esse; ex quibus tabellae populo ministrarentur. quem morem Cicero in epistola quadam ad Atticum lib. I. declarat his uerbis. Operae Clodianae pontes occuparant. tabellae ministrabantur, ita ut nulla daretur, Vti rogas. Et lib. III. de Legibus: Pontes lex Maria fecit angustos. quam legem Plutarchus etiam in Mario significat. Libro autem I. Rhetoricorum ad Herennium: Caepio, ut Saturninum contra S. C. legem de semissibus, & trientibus aduersus Remp. uidit ferre; cum uiris bonis impetum facit; pontes disturbat; cistas deijcit; impedimento est, quo secius feratur lex. Deinde, cum a Festo scriptum uideam, suffragia per pontem comitijs ferri solita, adducor in eam sententiam, ut existimem, tabellas in eorum pontium capite ministratas esse, & in extremis pontibus alias cistas fuisse, in quibus tabellas quisque suas deponeret: quod erat suffragium ferre. quod etsi

etsi ex duobus locis Ciceronis, & ex lib. Rhetoricorum ad Herennium satis licet intelligere: tamen, quo res pateat illustrius, Festi uerba recitabimus. Quo tempore, inquit, primum per pontem coeperunt comitijs suffragium ferre, iuniores conclamauerunt, ut de ponte deijcerentur sexagenarij, qui iam nullo publico munere fungerentur; ut ipsi potius sibi, quam illi, deligerent imperatorem. uanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmauit Afranius. Et idem alio loco: Depontani senes appellabantur, qui sexagenarij de ponte deijciebantur. Quo spectasse Macrobius uidetur, cum ait Sat. lib. I. His ne tam doctis uiris, quorum M. Cicero, & Varro imitatores se gloriantur, adimere uis in uerborum comitijs ius suffragandi, & tamquam sexagenarios de ponte deijcies? Transibant igitur per eos pontes ad lationem suffragij, tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema redderent. Erant autem, quot tribus, aut quot centuriae, tot pontes: ut per suum singulae pontem suffragium ferrent. alioqui negotium longi temporis, nec sine perturbatione aliqua fuisset, si ponte unico tribus omnes, aut centuriae transire cogerentur. & cum ait Cicero: Operae Clodianae pontes occuparant: &, Pontes lex Maria fecit angustos: & ille, qui scripsit ad Herennium, Pontes disturbat; cistas deijcit: pontium multitudinem perspicue declarant. Nec de duabus tabellis cuique datis quisquam dubitat, una, cum hac littera, A,

quae legis antiquationem significat; altera, sic inscripta, V. R. idest, Vti rogas: quae legem accipiebat, uti magistratus rogauerat. Pontes autem dicti, quod exstructae ad tempus mensae satis angustae, praesertim post legem Mariam, pontium similitudinem haberent: quae, si tributim populus in forum uocaretur, XXXV, pro numero tribuum, fuere; si centuriatim in campum, totidem, quot Centuriae, idest, CLXXXXIII. Nunc de ordine inferendis suffragijs agamus. Primo loco ea tribus, ea ue cẽturia, quae, omnium tribuum, aut centuriarum nominibus in sortem coniectis, prima de sitella, de qua iam diximus, sorte exierat, suffragium ferebat: eaq. praerogatiua dicebatur; quia prima rogaretur a magistratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? uidelicet is, quem magistratus legem ferens deligebat: deligebat autem, quem & dignitate praestare, & rogationi suae praeter ceteros fauere iudicabat. utrumque cognoscitur in oratione pro Plancio: in qua ita scriptum est. Nam quod primus sciuit legem de publicanis, tum uir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: utrum id sortis esse uis, an eius, qui illam legem ferebat? si sortis: nullum crimen est in casu. si consulis: splendor etiam Plancij, hunc a summo uiro principem ordinis iudicatum. quo constat, ideo primum Plancium ad

suffra-

ſuffragium ferendum a Caeſare conſule lectum eſſe, quia primus ordinis equeſtris iudicaretur. quod ipſum confirmant illa pro domo ſua: Conſulari homini P. Clodius, euerſa rep. ciuitatem adimere, concilio aduocato, conductis operis non ſolum egentium, ſed etiam ſeruorum, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omnium ſuffragium ferente. quod apertius proxime oſtendit, cum ait: Sin autem is primus ſciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cum is eam ſciſcebat primus, cuius in ciuitate non leuis eſſet auctoritas. quod etſi ſatis clare indicāt ea, quae ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipſa pro domo ſua idem fit illuſtrius. ſubiungit enim poſt ea, quae proxime ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate honeſtes, auctoritatem amplecteris. quaſi Clodius Sedulij, tamquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honeſtandam ſcripſiſſet, aut fortaſſe etiam in aes ſimul cum ipſa lege incidiſſet. nam, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor de mendo, ubi Sedulij mentio fit in ea pro domo ſua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet. non enim cum audacia caſus congruit. nam, Incidere, uerbum eſt in caſu poſitum: audacia uero uoluntatis eſt. non enim, qui incidit, audax eſt, ſed impudens, & inſcius: qui uero audax, is non incidit, ſed incurrit, & irruit. quare aliter ſuſpicor a Cicerone ſcriptum eſſe

& forte sic: Quid te audacius, qui in aes eius nomen incideris? leges enim in aes incidi solitas, paullo post docebimus. Cum igitur ab eo, quem magistratus ipse primum delegisset, delegisset, deincepsq. ab aliјs eiusdem tribus, aut centuriae perlata suffragia erant; tum, suffragiјs in utramque sententiam dinumeratis, & eorum numero punctis notato, eius tribus, aut centuriae uoluntas cognoscebatur, eaq. a praecone renunciabatur: &, eadem in reliquis tribubus aut centuriјs ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarum ue numero uel antiquabatur, uel sciscebatur lex. hoc autem, Dirimere suffragia, &, Diremptio suffragiorum, dicebatur. itaq. uetera habent exemplaria Varronis de re rust. lib. III. Dum dirimuntur suffragia, uis potius Villae publicae ut amur umbra, quam priuati candidati tabella? quod aperte declarat Lucanus, quem locum deprauari, &, ut aliјs in locis, Diribet pro Dirimit, reponere, facile non fuit, in illo uersu, lib. V. Et non admissae dirimit suffragia plebis. & ad Q. fratrem, lib. III epist. IV. lego, Diremptis tabellis, non, ut uulgo legitur, & ut habent libri quoque ueteres, Diruptis. item in oratione pro Plancio, Diremptio, non Direptio. Diremptis igitur suffragiјs, uel de antiquata lege, uel de accepta cognoscebatur. ac de antiquata, idest suffragiјs improbata, (Festus enim, Antiquare, explanat, in morem pristinum reducere) nihil est dicendum. scitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiuran

do

do confirmari solitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per uim latam iuraret, in exsilium abire maluit, sibiq. potius de patria, quam de sententia, decedendum putauit. quem anno post XLIII imitatus non est M. Cato, is, quem Vticensem historici nominant: qui cum leges P. Clodij nullo neque iure, neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, consilio usus optimo, ut Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod omnino ne fiat, fieri non potest, cum periculo dissentire, temeritatis uidetur esse. Post iusiurandum, in aes lex incidebatur: quod indicat Liuius lib. III his uerbis: Prius quam urbem consules egrederentur, leges X uirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. atque hoc libro X Dionysius confirmat. & Cicero in oratione III in Catilinvm, Memoria tenetis, inquit, Cotta, & Torquato cos. complures in Capitolio turres de caelo esse percussas: cum & simulacra deorum immortalium depulsa sunt; & statuae ueterum hominum diectae; & legum aera liquefacta. quod ipsum uersibus deinde persecutus est in secũdo de cõsultatu suo, ut libro I & II de Diuinatione patet. eandem consuetudinem probant illa, quae in I Philippca scripta sunt: Forum saepietur; omnes claudentur aditus: armati in praesidijs multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, & in aes incidi iubebitis? quod etiam non multo ante dixerat: Quae ille in aes incidit, in quo

populi

populi iussa perpetuasq. leges esse uoluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: sed unum Suetonij, quod in C. Caasaris uita legimus, quod apertam rem multo etiam illustrius ostendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus consul, edicto praefatus, de summa se rep. acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax esset; ac dimitti deberet uictor exercitus: & , ne absentis ratio comitijs haberetur; quãdo nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. acciderat autem, ut is, legem de iure magistratuum ferens, eo capite, quo a petitione honorum absentes summouebat, ne Caesarem quidem exciperet per obliuionem; ac mox, lege iam in aes incisa, & in aerarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in aes leges incidebantur, cum perlatae essent; quod proxima Suetonij uerba ostendunt: cur in oratione pro Milone, cum de legibus nondum latis, sed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quae nos nostris seruis addicerent? cur non, scribebantur, potius, quam, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omisit Pedianus interpres; qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis est, sicuti in exponenda historia satis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij, hominis audacissimi; qui domi suae leges non mode scriberet, sed etiam, quasi latas, incideret; quas, quo iure qua ue iniuria, cum

suis

ſuis operis & ſeruis omnino perferre conſtituerat. & eſt oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quae etiam ſi fortaſſe facta non ſunt, fieri tamen potuiſſe, eius, in quem dicitur, ante acta uita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatum, non uerisimile uideretur. ideo, Incidebantur potius, quam ſcribebantur, dixit, uel uere, uel, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen uerisimiliter. ut de P. Clodio; quem omnium audaciſſimum fuiſſe conſtabat. Ne illud quidem praetermittam, non in tabulis modo aeneis, ſed etiam in columnis inciſas eſſe leges. de tabulis dubium non eſt: quas etiam aliquot, in hunc uſque diem ſeruatas, ipſi uidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo ſic: Cum Latinis omnibus foedus ictum Sp. Caſſio, Poſtumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus poſt Roſtra inciſum & perſcriptum fuiſſe. qua ipſa de re Liuius libro II ſic: Tantum ſua laude obſtitit famae conſulis Marcius; ut, niſi foedus cum Latinis, columna aenea inſculptum, monumento eſſet, ab Sp. Caſſio uno, quia collega abſuerat, ictum; Poſtumum bellum geſſiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. & Varro, ut apud Macrobium legimus, antiquiſſimam legem in columna aenea ſcripſit inciſam fuiſſe, cui mentio intercalaris adſcriberetur. nec deeſt Dionis in hiſtoria teſtimonium; qui lib. XLI, columnas, quibus inciſae leges legerentur, de caelo tactas memoriae prodidit.

didit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in aes incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege ultimum, ac summum est, peruenimus) unum restat, ut, ubi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuisse rationem, sed aliquot, maximeq. tabulis aeneis incisas, in publico proponi solitas, ut oculis ciuium paterent; quod exempla demonstrant; quae uero aeneas in tabulas essent incisae, eas ad aerarium delatas, quo scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecunijs, omniumq. publicarum rationum libris conditae asseruabantur. erat autem Aerarium, tum aliorum, tum maxime Festi, Macrobij, & Plutarchi in problematibus testimonio, in Saturni Opisq. templo: templum autem in uico Iugario, ad Capitolij radices. unde septies millies HS, a Caesare dictatore depositum, post illius interitum M. Antonius consul abstulit. etsi tantum Opis in Philippica I & II, ubi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quod duabus cellis simulacra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quam ad Saturni, eam pecuniam Caesar locasset. primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in templo Dianae, quod in Auentino monte fuit, repositam esse, legimus in historia Dionysij. Quae ad rationem perferendae legis attinerent, quae fere ponderis alicuius esse uiderentur; omnia, ut arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum

comitia

comitia a ceteris comitijs, ut de magistratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de Comitijs haec tractatio uidetur, qui post hunc de Legibus exibit, hic omittimus. Locum ferendae legis interdum Prata Flaminia, qui postea Circus Flaminius dictus est, interdum etiam Lucum Petelinum, quandoque Capitolium, sed plerumque Forum, aut Campum Martium fuisse legimus. de Pratis Flaminijs, Luco Petelino, Capitolio, Liuius testis est: de Foro, declarant illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra. erant enim Rostra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cum hoc intelligeret, ut inde legem dissuaderetis. et aperte in oratione I in Antonium, & in V, & pro domo, & ubi non? de Campo, inde constat, quod, cum leges centuriatis comitijs saepe latae sint; centuriata porro comitia in Campo esse habita, omnes historiae narrent: manifeste sequitur, ut leges centuriatis comitijs latae, in campo latae sint. Hic oritur alia consideratio, loco ne sacro, an profano ferretur. Sacro potius, quam profano, crediderim: primum, quod in Rostris, qui locus erat auguratus, Templumq. dicebatur, saepe a magistratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, ut legem ferret. quod illa uerba pro Milone declarant: Potuit ne Fabricio, uiro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso? occuparat autem

Rostra, non templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infra, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pl. ferro e Rostris a Clodio pulsos, Fabricium intelligens. sed clarissime in Vatinium his uerbis: Cum L. Vettium indicent in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Liuius lib. IIX, Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romae subductae, partim incensae: Rostrisq. earum suggestum in foro exstructum adornari placuit: Rostraq. id templum appellatum. Altera est ratio, quod leges a P. Clodio tribuno pl. in templo Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci uestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriae funeris abstulisti. sic enim interpretor illud, Eodem in templo. quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda statim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriae fuit, ipse pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quasi praemium a Clodio debitum, abstulisti. & apertius in oratione pro domo sua: Cum arma, inquit, in aedem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi, uti ne quid per uim agi posset, machinabare. in libris autem de inuentione, Flaminium, inquit, eum qui consul remp. male gessit bello Punico secundo, legem agrariam per seditionem ad populum ferentē, pater suus de templo deduxit. accersitur maiesta-

tis.

tis. & apud Liuium, ante quam Rostra in foro exstructa essent, de tribunis pl. legum rogandarum caussa in templum coeuntibus, non semel mentionem fieri uidemus. Ferebat ergo magistratus legem in templo: ferebat suffragia de lege populus circa templum. locum enim tantae multitudini ullo in templo fuisse, credibile non est. cum uero lex a magistratu ferretur, eodem in templo alios quoque magistratus affuisse, eos nimirum, qui cum magistratu legem ferente consentirent, legimus in oratione in Vatinium: Quae quidem leges, inquit, anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, una cum auspicijs, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Ostendi latam in templo legem, cum in foro ferebatur, hoc est, tributis comitijs. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deorum non existimo, quae in campo nulla fuisse legimus: quo tamen in loco a magistratu ferretur, eum locum ante auguratum fuisse crediderim. nam, si tributis comitijs semper in templo; cur centuriatis, quae maiorum rerum caussa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse uideri possit infirma coniectura. addamus exemplum, ut dubia res testimonio probetur. Liuius igitur lib. III, Tribuni, inquit, ut impediendae rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quod, & augures iussos adesse ad lacum Regillum, fama exierat, locumq. inaugurari,

vari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut, quid quid Romae ui tribunicia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. Inter leges autem, quae in foro, & eas, quae in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quod in foro tributis comitijs ferrentur, in campo comitijs centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitijs eas esse latas, quae e S. C. ferebantur: deinde illud; quae centuriatis comitijs ferrentur, eas, si e S. C. non ferrentur, patribus quidem auctoribus semper esse latas. quod non a primis reip. temporibus, sed tantum post Publilij Philonis dictaturam obseruatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, ut legum, quae comitijs centuriatis ferrentur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Liuius lib. IIX. quo significatur, non omnes antea leges, quae centuriatis comitis ferrentur, e S. C. aut patribus auctoribus esse latas. quod si factum numquam antea non erat, consuetudine seruata, quae in Numa rege creando est inducta; ut scilicet, ante quam populus suffragium iniret, patres in incertum comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propensus, quia plebeiae gentis erat, quod senatui liberum erat, id necessarium fecit; quodq. more factum erat, id ut lege fieret, sua lege sanxit. Neque uero, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, explano, patres S. C. probarent. fiebant enim de re & relata, & disputata S. C. quid posro referri & disputari opus erat id, quod omnino probari a sena-

tu Publilia lex iuberet? nam de quo fit S.C. id eiuſmodi eſt, ut improbari & abijci potuerit: eſt autem & probatum, & acceptum, quia maior pars ſenatus ita ſenſerit. at in hoc non, utrum uis licere, neque plurium ſenatorum uoluntatem ſpectari, Publilius uoluit, ſed, quaſi ab uniuerſo ſenatu iam probatum eſſet, ita, uellent nollent, patres auctores eſſe. ergo ſic exiſtimare debemus; quae leges centuriatis comitijs ferrentur, eas poſt legem Publiliam aut e S.C. aut certe patribus auctoribus eſſe latas; quae uero ante legem Publiliam centuriatis comitijs latae erant, alias e S. C. alias ſine S. C. patribus tamen auctoribus, alias neque e S. C. neque patribus auctoribus. Nihil ne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quae patribus auctoribus, & eas, quae e S.C. ferrentur? nihil, mea ſententia, ante legem Publiliam. nam, ſiue e S. C. ſiue patribus auctoribus ferrentur; e ſenatus uoluntate ferebantur. poſt legem autem Publiliam multum inter huiuſmodi leges interfuit, atque adeo tantum, quantum inter ſecundam & aduerſam uoluntatem intereſt. nam ſecunda ſenatus uoluntate ferebantur eae leges, quae S. C. probatae iam erant: aduerſa uero nonnumquam eae, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod e S. C. centuriatis comitijs latum eſſet, quam id, quod iiſdem comitijs patribus auctoribus. ſed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitijs ſine S. C.

patribus auctoribus latam inuenio, permultas autem S. C. iisdem comitiis: siue, quod abrogata sit Publilia lex: siue, quod, cum idem Publilius eodem tempore, postea quam Q. Hortensius dictator legem tulisset, ut eo iure quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur; nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, uel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues aeque tenerentur. itaque magistratus aut e S. C. centuriatis comitiis, aut, si senatus dissentiret, tributis leges tulerunt: (quamquam & leges multae tributis comitiis ex S. C. latae sunt) cum duabus legibus, Publilia, & Hortensia, eandem uim haberent leges tributis comitiis latae, quam habuerunt antea leges eae, quae centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latae erant. non enim, quod ait Cicero Philippica X, Legem Pansa comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu dictum existimo, quod eam legem patribus auctoribus Pansa laturus esset; sed, Ex auctoritate nostra, explano, ex S. C. loquitur enim de Caesaris actis: quae lege confirmari, et sanciri, senatus cupiebat. cũ porro cuperet; nimirum S. C. potius, quam alia quauis ratione, declararet. quod si cui, auctoritatem senatus pro S. C. usurpari, nouum est: nihil errabit, si, ut de latine loquendi consuetudine recte iudicare possit, Ciceronis libros diligenter euoluerit. Hic fortasse quaeretur; ante Publiliam legem omnes ne leges, quas senatus, siue centuriatis, siue

tributis

tributis comitijs, ferri cuperet, ferrentur e S.C. an uero aliae e S.C. aliae uero sine S.C. tātum patribus auctoribus. utrumque factum est. nam neque omnes e S.C. neque omnes patribus auctoribus latae sunt. de latis e S.C. testimonium res non desiderat: exemplorum enim plena sunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidem multae, sed aliquot tamen latae sunt, ut Petilia de ambitu, a tribuno pl. tributis comitijs lata; de qua Liuius libro VII. Quaeretur etiam, (pergam enim dubitando, quo nō solum ueterum librorum obseruatio, sed ipsa me coniectura ducit) utrum centuriatis comitijs leges a maiore tantum magistratu, an etiam a minore ferrentur. faciamus, quod oratores solent: qui cum testibus rem probare non possunt, argumentantur a simili, & hoc genere saepe fidem faciunt. item nos, cum, centuriatis comitijs a minore magistratu leges latae sint, nec ne, affirmare non possimus; quia neutrum ab antiquis traditum est; similitudinem sequemur, &, quod in creandis magistratibus fieri solitum est, idem in ferendis legibus obseruatum esse dicemus. nam, si creandis magistratibus centuriata comitia numquam, nisi a maiore magistratu, habita sunt: itidem, ferendis legibus numquam, nisi a maiore, esse habita, consentaneum est. illud autem est. esse igitur & hoc dicemus. neque enim, cur non sit, aut ratio suadet, aut exempla demonstrāt. De legum tempore, quae notauimus, haec sunt: neque omnibus diebus licuisse legem ferri, ne-

que, quibus liceret, per omnes horas. licebat fastis tantum diebus: nefastis non licebat. nec uero fastis omnibus, sed comitialibus dumtaxat. comitialibus autem ita licebat, si nemo de caelo seruaret. quae duabus legibus, Aelia, & Fusia, sancita erant. id annis prope centum ante Ciceronis aetatem, ut scripsit ipse in oratione in Pisonem, institutum, ad extrema fere mansit reip. tempora. Pisone autem & Gabinio cos. P. Clodius tribunus pl. Ciceronis ac bonarum partium inimicus, ut armaret immoderata licentia tribuniciam potestatem, dierum discrimen, & auspiciorum impedimenta sustulit. neque enim tantum, ut omnibus plane fastis ferri lex posset, uerum etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret agi, de caelo seruaret, rogationem tulit. idq. postea seruatum esse, uidentur illa significare, quae scripta sunt in oratione de prouinciis: Aut statuendum uobis est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de caelo seruari, obnunciari, intercedi licere. Ergo, ante legem Clodiam, non omnibus, sed fastis, non omnibus fastis, sed comitialibus, nec comitialibus, si quis de caelo seruaret, ius ferendae legis erat: post legem Clodiam, non omnibus quidem diebus, sed omnibus tamen fastis, quod ante non licuerat, etiam si de caelo seruaretur, ferri lex potuit. Opinor etiam, qui dies Religiosi uocabantur, quorum in numero

Atri

Atri erant, iis non potuisse legem ferri: de quibus haec legimus in Festo: Dies religiosi, quibus, nisi quod necesse est, nefas haberetur facere: quales sunt sex & triginta, Atri qui appellantur, & Alliensis, atque ij, quibus mundus patet. Alliensem autem diem, quam Festus non nominat, XV. Kal. Sext. fuisse, Liuius docet lib. VI. Idemq. subiungit, religiosum diem fuisse postridie etiam idus Quinct. cui Gellius lib. V. cap. 17. Macrobius lib. I. Satur. assentiuntur: ex quibus & id cognoscitur, quod Varro quoque lib. V. & Festus docet, Liuiusq. significat, dies postridie omnes Kalendas, nonas, idus atros esse habitos; ut neque proeliares, neque puri, neque comitiales essent. itaque, quod ad Kalendas attinet, legitur illud Afranij apud Nonium; Septembris heri Kalendae, hodie ater dies. quod si dies atri comitiales nō sunt; ergo diebus atris ferri legem non licuit. Dies autem, quibus mundus patebat, alio loco Festus nominat; & ait fuisse, postridie Volcanalia, III. nonas Octobris, VI. idus Nouembris. & postridie Volcanalia fuit IX. Kalendas Septembris, ut apparet in Kalendario Romano. His adduntur dies, quibus penus patebat: de quo sic Festus: Penus uocatur locus intimus in aede Vestae, tegetibus saeptus, (sic enim fortasse legendum) qui certis diebus circa Vestalia aperitur. ij dies religiosi habentur. Vitatos etiam a plerisque, ut ominis aduersi, IV. Kalendas nonas, idus; Gellius, & Macrobius

 tradide-

tradidere. quamquam unius Gellij mihi quidem ſufficit auctoritas: a quo Macrobium, & in hoc loco, & alibi totidem uerbis eadem ſumpſiſſe conſtat. Diebus autem religioſis exercitum conſcribere, legiones educere, manus cum hoſte conſerere, ſponſalia inire, peregre proficiſci, denique publicae, uel priuatae rei quidquam moliri, non licuit: quod his diebus aduerſus rerum exitus conſecutus eſſet. De diebus haec. Horae uero, quibus agi cum populo poſſet, omnes erant intra ortum ſolis, & occaſum, reliquis non licebat. ante primam enim horam nihil agi licuiſſe cum populo, cum ait Dio in extremo lib. λθ, non explano, ante primam horam Romani diei, cuius initium a media nocte ſumebatur, ſed, ante lucem, ante auroram. quod ipſe quoque Dio ſic interpretatur, his uerbis: ὁ Γάλβας ὁ Σέρουιος κρύφα, καὶ ὑπὸ τὴν ἕω στρατηγῶν τὸν ψῆφόν τισιν ἔδωκε: καί περ οὐκ ἐξὸν ἐκ τῶν νόμων, πρὶν πρώτην ὥραν γενέσθαι, ἐν τῷ δήμῳ τὶ χρηματισθῆναι. Quod ſi non ante primam; ſequitur, ut nec poſt extremam, ideſt eam, quae diem claduit, agi cum populo licuerit: ſiquidem neque ueſpertina S. C. rata fuiſſe, neque praetori urb. ius dicere poſt ſolis occaſum licuiſſe, traditum eſt a Cicerone in Philippica 2. & a Cenſorino de die natali. ſicut igitur non omnibus diebus ferre legem licebat, ita nec omnibus horis: quibus autem horis, ijs ita licebat, ſi neque fulgeret Iuppiter, neque tonaret. Nunc de cauſſis agamus: quae ipſa quoque noſtri promiſſi pars eſt. A corruptis moribus ma-

naſſe

nasse leges, nemini dubium est. nam, ubi continenter & sobrie uiuitur, ubi colitur pietas, ubi iustitiae locus est; quorsum ibi lex feratur? nec sanis corporibus quaesita medicina est: nec, qui leniter & sedato cursu amnes fluerent, sed incitatis, extraq. ripas diffluentibus aggeres obiecti. ac uetustissimi mortalium, prorsus omnem uim, atque omnem luxum ignorantes, tranquillam uitam, ipsa natura duce, uiuebant. post erupit iniuria; &, quod quisque potuit, id quisque uelle, neglecta ratione, coepit. tunc necessario leges latae, & iniecta licentiae quasi frena, quae, si quis recte agere sua sponte nollet, eum poenae metu in officio continerent. itaque, conseruandae augendaeq. ciuitatis caussa, & ut esset bene uiuendi norma, legem inuentam, manifeste cognoscitur. neque minus ad hunc finem spectarunt, quae de religione, quam quae de bello leges latae sunt. quaesita pietas in deos uidetur, quaesita populo uoluptas, ut in ludis: omnia tamen ad publicam utilitatem referebantur. cuius autem legis uitiosa ac turpis origo sit; ea lex nominanda non est. nam legis caussa iustitia, & lex ipsa iusta ac sancta debet esse. inde enim publicum exoritur commodum. publicum dico, & quo munitur imperium aduersus hostilem uim, & quo priuati ciues, sua quisque bona, suum quisque ius, aduersus priuatorum iniurias tuentur. quod si hoc in omni bene instituta ciuitate, multa magis agnoscitur in rep. Romana: quae dum optimis legibus

paret, malas autem uel abrogat suffragijs populi, uel tollit S.C. orbem terrarum paene uniuersum imperio cōprehendit. quaeq. ciuitates aut malas leges habuerunt, aut bonis non recte sunt usae; aliae ui externa, aliae domestica seditione conciderunt. quod et apud ueteres saepe accidisse legimus; et nostra non semel tempestate uidimus. Superest de potestate legis. ea, quaeritur, primum utrum maxima, deinde, si maxima, utrum perpetua. quod pro nostra consuetudine breuiter ostendemus. Erat in lege summa uis; non solum, quia, quod erat lege sancitum, Quirites omnes tenebantur; quod tribus legibus, una consulari Valeria Horatia, duabus dictatorijs, Publilia, & Hortensia, sancitum supra diximus; (paucas tamen excipio, quibus non omnes plane ciues obstringebantur; quo de genere fuisse legem de repetundis, iam ostendimus: lata enim est post illas tres, consularem unam, dictatorias duas, a nobis proxime nominatas: &, quodcumque postremum populus iussit, id ius ratumq. esse XII tab. lege sancitum est) uerum etiam, quia, non, ut praetoris edictum, item lex annuo spatio terminabatur, sed uigebat usque dum alia lege abrogaretur. abrogari uero omnes licuit, praeter Sacratas: quae uiolatae saepe, abrogatae numquam sunt. abroganti uero non eadem, quae uiolanti legē, poena sancitur. ceterae leges et abrogari omnes potuerunt, et abrogatae multae sunt. tametsi nulla lata lex est, quae ipsa se contra abrogationem quasi san-

ctionis

ctionis saepimento non munierit, graui poena, multa ue ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen ullam propterea subiere poenam. dixi iam, plus fuisse potestatis in eo, quod postremum populus iussisset, quam in eo, quod antea iusserat: id lege XII tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremum placeret, spectari solebat. sensit autem in hoc genere populus non semper e rep. nam quemadmodum saepe malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogauit. a senatu uero numquam lex ulla, nisi reip. caussa, sublata est; ut, cum Appuleiae, Mario consule referente, S.C. damnatae sunt, quod ab hoste reip. L. Appuleio Saturnino rogatae essent: aut, cum Liuiae consilio Philippi consulis sublatae, quia contra auspicia, quae seruari lex Aelia iubebat, a M. Liuio Druso latae iudicarentur. erant enim quattuor omnino genera, (ut ipsa fere Ciceronis uerba usurpem, quae sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus: unum eiusmodi, placere legem abrogari, ut Q. Caecilio, M. Iunio cos. quae leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. atque hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) sed, ut abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quae lex lata esse diceretur, ea non uideri populum

teneri,

teneri, ut L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuijs: quae ut uno S. C. tollerentur, Philippus consul, Liuij inimicus, obtinuit a senatu. ideo autem, huiusmodi legibus non uideri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latas esse, augures monuissent. tanta Romae fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II de legibus haec a Cicerone scripta legimus. Quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiae, per magistratus gestum, sine augurum auctoritate posse cuiquam probari? quae ipsa, & alia, in libro de Religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere persaepe S. C. fiunt, ut de lege Calpurnia de ambitu, quae derogaretur. Quartum genus, quod ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod sciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, ut existimem, cum aliquem senatus hostem iudicaret, simul, ut eius quoque leges, quae quidem aduersus remp. essent, tollerentur, eodem S. C. aut alio, proxime facto, iudicasse. quarum enim maxime legum caussa perniciosus patriae ciuis damnatus sit, & a rep. remotus; eas ipsas leges in rep. non haesisse, sed abiectas illico esse, etiam si ab historia non prodatur, ueri tamen simillimum est. quale fuit, quod de legibus Saturnini proxime, & de legibus M. Antonij

nij in prima huius libri parte diximus. Recte igitur semper, & iustissime senatus. A populo uero, aut ab ijs, qui mercede conducti speciem quandam populi praeseferebant, temeritate potius, aut fraude, quam consilio, aut ratione, salutares ciuitati leges nonnumquam abrogatae sunt, ut, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auspicijs, Fusia de diebus comitialibus. Postremum illud est, cum, uerbo quidem, neque a senatu, neque a populo, tacito autem omnium consensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iurisconsultus notauit. Erat igitur in lege uis non solum maxima; quod Cicero in Philippica I I satis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil est lege grauius: uerum etiam perpetua: siquidem uetustate neque tollebatur lex, ut edictum: neque debilitabatur, ut S. C. nisi si leges essent eiusmodi, ut reip. minimum consulere uiderentur. nam has contrario usu non solum debilitatas, uerum etiam plane exstinctas, neque damnatum esse quemquam, quia fecisset aduersus eam legem, quae iam exerceri desijsset, satis constare uideo. leges autem multae, quam diu resp. stetit, perpetuo iure ualuerunt, cum, ipso libertatis initio, a primis consulibus, ac iam ante a primis regibus latae essent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam uim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quamprimum utile est: cuiusmodi multae S. C. sublatae sunt. populus autem, quem

scape

saepe a reip. commodo malae rationes auerterent, rectam in dijudicandis legibus normam non agnouit, sed utiles saepe abrogauit, saepe sciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Festo Pompeio notaui, non omittam: in sanctione legum adscribi solitum, ne per Saturam abrogari derogari ue liceret. erat enim Satura, lex multis alijs conferta legibus, accepto nomine a genere cibi, ex uarijs rebus condito. quod apud Diomedē grammaticum scriptum est. id autem eo placuit in sanctione adscribi, quia in lege, multis legibus permixta & confusa, subesse fraus, quae populum falleret, facile poterat: at in simplici lege, si de abrogando derogando ue populus rogabatur, non difficile erat, id, quo de rogabatur, quale esset, intelligere. Addam & illud, fractam esse legis uim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, sed etiam, cum, non omnino tota, sed eius pars lege posterius lata tolleretur; quod, Derogare, dicebatur; aut, cum, nulla superioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium posteriore lege rogaretur: quod erat, Obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro I X P. Sempronius tribunus pl. aduersus Ap. Claudium censorem in concione ita disputat: Ideo Aemiliae potius legi paruerunt, quam illi antiquae, quia hanc postremum populus iusserat, & quia, ubi duae contrariae leges sunt, semper antiquae abrogat noua. Est etiam in I I de inuentione ita scriptum: In dua-

bus

bus contrarijs legibus, utra posterius lata sit, considerare oportet. nam postrema quaeque grauissima est. Omnino, quod legis uim maximam fuisse dixi, eo dixi, non solum quia nihil esset lege grauius, et in publicis actis nihil obseruaretur magis; uerum etiam, quia legis sententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus aequa iura describeret, praesertim a quo tempore Q. Hortensius dictator rogationem tulit, de qua iã mentionẽ fecimus, ut, quod plebs sanxisset, eo Quirites omnes tenerentur. uerumtamen duo genera legum excipio, alterum, quo non omnes ciues, alterum, quod omnes quidem, sed dispari iure comprehenderet. primum enim illud apud Ciceronem lib. III ad Atticum obseruaui; quam legem aliquis tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obstrictos minime fuisse. deinde; ut omittam leges alias, quibus senatores tenebantur, ceteri autem erant ordines liberati; quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem esse latam, declaratur in oratione pro Cluentio. posteaq. L. Sylla Felix, cum eius rei quaestionem sua lege constitueret, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quaestionis genere ausus non est. ergo hac lege, quae primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine: deinde Cornelia, postea quam L. Sylla, lege lata, quaestionem & ipse eiusdem rei constituit; qua deinde potius, quam Sempronia, eius generis iudicia sunt administrata; hac, inquam,

lege, ut eſt in oratione pro Cluentio, ſenatores, & ij, qui magiſtratum geſſerant, ſoli tenebantur: ut, quemadmodum recte agentibus plura praemia, ſic plura peccantibus iudiciorum pericula propoſita eſſent. Lege etiam Iulia de pecunijs repetundis equeſtrem ordinem non fuiſſe alligatum legimus in oratione pro Rabirio Poſtumo. in oratione uero pro Cluentio quae lex item de pecunijs repetundis nominatur, qua & ipſa praeter ordinem ſenatorium nemo tenebatur, Iulia non fuit; ut ex temporum examinatione, quae me ſaepe magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latam eſſe a C. Caeſare in primo conſulatu, notum ſit uel ex hiſtoria, uel e Ciceronis orationibus, atque epiſtolis; orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Caeſaris conſulatum Cicero praetor habuerit: ſequitur, ut omnino, quod ad nomen attinet, diuerſae leges fuerint. Quaenam igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllae: ex qua multa in ſuam legem poſtea Caeſar tranſtulit. de qua ſic in ea pro Poſtumo: Si eſt hoc nouum in lege Iulia, ſicuti multa ſunt ſeuerius ſcripta, quam in antiquis legibus, & ſanctius iudicata: ſane etiam conſuetudo huius generis iudiciorum noua. ſin hoc totidem uerbis tranſlatum caput eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum eſt, ut de lege agamus, quae omnes quidem

dem

dem ciues, dissimili tamen condicione adstringeret. at hoc quidem cum multis exemplis probare possim, uno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam senatoribus irrogatam esse poenam, constat ex oratione pro Murena. id quod ostendimus iam, cum de legibus capitalia crimina uindicantibus ageretur. Dictum est de Legibus. ordiemur nunc de Magistratibus.

FINIS.

INDEX RERVM. MEMORABILIVM

V Aeliam

Aquillia

clauum

comperendina-

Curiatis

M. Decius

Flamen

iussa

Xuiris

lex

Lex Iulia Miscella deficit

lex

lex

lex

lex

lex

poena

Pont.

prouinciae

Restio

in

usu-

FINIS

SERIES. CHARTARVM

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ Aa

Omnes sunt quatterniones, praeter A a, qui est Duernio.

VENETIIS

∞ D LXIX

ALDVS. MANVTIVS. PAVLLI. F. A. N.

